

Od Redaktora

W 2012 r. wyszedł – jako ostatni – IX tom czasopisma „Lingusitica Bidgostiana” ukazującego się od roku 2004 nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (wolumin pierwszy opublikowany został jeszcze w Wydawnictwie Akademii Bydgoskiej). Kłopoty związane z finansowaniem tego rocznika spowodowały trzyletnią nieobecność tego tytułu wśród publikacji językoznawczych. Dzięki uprzejmości warszawskiego Wydawnictwa BEL Studio możliwa jest obecnie kontynuacja publikowania tego pisma pod zmienionym (uzupełnionym) tytułem i w zmienionej formule. „Linguistica Bidgostiana. Series Nova” (LB SN) mają być z założenia serią wydawniczą o rocznej częstotliwości ukazywania się. Dziękuję w tym miejscu Członkom Rady Naukowej tego nowego periodyku, iż zgodzili się wesprzeć swoimi Profesorskimi autorytetami moje (i Wydawnictwa) przedsięwzięcie.

„Linguistica Bidgostiana. Series Nova” zachowują strukturę czasopisma, z którego wyrosły (zmienia się natomiast szata graficzna). Na tom I składają się trzy działy: Artykuły, Streszczenia prac doktorskich (tu znalazł się jeden tekst, będący skrótem rozprawy z 2014 r., której autorem jest Michał Sobczak z Instytut Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej UKW w Bydgoszczy) i Recenzje (ten zawiera jeden tekst mojego autorstwa). Wśród dziewięciu artykułów są teksty zarówno profesorów UKW (Tarmary Goncharovej i Mirosławy Wronkowskiej-Dimitrowej), jak i młodszych pracowników naukowych z tej uczelni (Anna Lesińska, Waldemar Szepliński, Wojciech Wachowski) oraz adeptów językoznawstwa (Monika Betyna, Tomasz Łakomski, Damian Wójcik). Autorem jednego z artykułów jest także doktorant z Instytutu Języka Polskiego UMK w Toruniu (Artur Wiśniewski). Pragnę wyrazić wdzięczność wszystkim Recenzentom tych prac, którzy nie tylko że przyczynili się do nadania opiniowanym artykułom możliwie najlepszych form i treści, ale i dzięki którym teksty te mogły być zamieszczone w niniejszym tomie.

Andrzej S. Dyszak

Spis treści

Artykuły	9
Monika Betyna: English for medical purposes. Needs and requirements of students and teachers.....	11
Тамара Гончарова: Деревья, цветы, ягоды – ботаническая метафора в языке.....	21
Anna Lesińska, Wojciech Wachowski: Metonimia pojęciowa jako sposób na ukrycie treści objętych tabu.....	35
Anna Lesińska, Wojciech Wachowski: <i>Out in the hall Alex met Grace...</i> – ellipsis as a semantic phenomenon in text analysis	47
Tomasz Łakomski: Varying degrees of strength of taboos, swearwords and interjections in professional and non-professional translations on the basis of <i>Meet the Fockers</i>	59
Waldemar Szepliński: <i>Gra wstępna</i> , czyli nazwy wybranych audycji Radia Roxy i Rock Radia	91
Artur Wiśniewski: <i>Pod kołdrą wszystko pod kontrolą</i> – rozważania na temat statusu leksykalnego ciągu <i>pod</i> w użyciach typu <i>pod kontrolą</i>	103
Damian Wójcik: Związki wyrazowe dotyczące seksualności człowieka nienotowane w ogólnych słownikach języka polskiego.....	119
Mirosława Wronkowska-Dimitrowa: Czy w trosce o precyzję komunikacji? Cerkiewszczyzna pod piórem Piotra Skargi w <i>Obronie Synodu Brzeskiego</i>	139
Streszczenia prac doktorskich	151
Michał Sobczak: Rosyjskie skrótowce porewolucyjne w dwujęzycznym opisie leksykograficznym (rosyjsko-polskim i rosyjsko-niemieckim).....	153
Recenzje	181
Andrzej S. Dyszak: <i>Alicja Gałczyńska, Od osławiania świata do jego współtworzenia. Akty nakłaniające w kontaktach dorosłych z dziećmi, Kielce 2014</i>	183

Artykuły

Monika Betyna

**English for medical purposes.
Needs and requirements of students and teachers**

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

This paper discusses the problems which appear during English for Medical Purposes (EMP) classes and is based on an analysis of opinions collected from students and tutors at the Medicine Faculty at Collegium Medicum of Nicholas Copernicus University. The first part provides a general definition of the English for Specific Purposes approach as presented by experts, as well as concentrates on the specific vocabulary and unique language skills which are necessary in the specific branch that students are particularly interested in. The empirical part provides an analysis of the data gathered from students with a medical background who attend the EMP courses at the university and teachers who prepare such courses. Both qualitative and quantitative analysis were employed, which resulted in the accurate analysis of the questionnaire with the students' answers concerning the EMP course, together with individual interviews conducted with students and teachers of EMP.

1. English for Specific Purposes

In the era of globalisation and westernisation, English has become a necessary tool in business and everyday communication. Learning specialized vocabulary, increasing the knowledge concerning specific subjects and being able to use the language in a prospective profession or study area seem to have become an essential aspect of higher education. People can achieve such proficiency by reading in English and by becoming prepared for some everyday situations, such as going for a job interview or participating in professional communication. (Varnosfadrani 2009). For students of medicine and other faculties connected with medicine this means that they will not only need to be able to communicate using General English, but that they may also come across situations where the knowledge of specialist Medical English will be indispensable. However, learning medical English is different from learning General English and students need to be prepared for difficulties which might appear during the process of acquiring the new language. That is why the necessity to learn the language for specific purposes, the so called ESP, has appeared. There are a lot of academic courses whose purpose is to prepare students of specific subjects to be able to use the English language in a work oriented environment after the course. For this reason, in this paper I would like to concentrate on EMP (Bensoussan, Collado, Viton, Delarque 2009: 729–745).

What is the ESP language and its appropriate definition? According to Dudley-Evans (1998: 4–5) there are some “absolute characteristics:

1. ESP is designed to meet specific needs of the learner;
2. ESP makes use of the underlying methodology and activities of the disciplines it serves;
3. ESP is centred on the language (grammar, lexis, register), skills, discourse and genres appropriate to these activities”

and “variable characteristics:

1. ESP may be related to or designed for specific disciplines;
2. ESP may use, in specific teaching situations, a different methodology from that of general English;
3. ESP is likely to be designed for adult learners, either at a tertiary level institution or in a professional work situation. It could, however, be used for learners at secondary school level;

4. ESP is generally designed for intermediate or advanced students.

Most ESP courses assume basic knowledge of the language system, but it can be used with beginners”.

The absolute and variable characteristics of English for Specific Purposes distinguished by Dudley-Evans are very helpful in creating its precise definition. According to Dudley-Evans, ESP is not a separate discipline, or a way of teaching focused only on specific vocabulary or ability range of the participants, but it is a certain approach to teaching or a particular “attitude of mind” (Dudley-Evans 1998). This specific approach is also analysed by Hutchinson et Waters (1987: 19), who states that “ESP is an approach to language teaching in which all decisions as to content and method are based on the learner's reason for learning”.

If one analyses these definitions, a simple question appears: What is the difference between the ESP and the 'General English' approach? Hutchinson et Waters (1987: 53) answer this quite simply, “in theory nothing, in practise a great deal”. The goals of both approaches are quite similar as both of them aim at preparing the students for using the target language with the highest possible level of competence. The key difference is that ESP is better suited for learners who are going to use it in their future work environment, especially if this environment involves specialist vocabulary. As a result, the learners’ needs and expectations are much more important in the process of preparing the ESP course than in case of General English course. Nevertheless, the border between the General English courses and the ESP courses may still seem to be ambiguous.

As teaching ESP is more demanding than teaching General English, it sets new challenges for the tutors. Dudley Evans describes the ESP teacher according to five different roles, which they have to fulfil:

- 1) Teacher,
- 2) Collaborator,
- 3) Course designer and materials provider,
- 4) Researcher,
- 5) Evaluator.

In order to meet all the particular needs of the students of ESP courses, the ESP teachers must combine all the roles and educate themselves so that they can serve not only as experts when it comes to the matters connected with the target language, but they also need to possess the knowledge necessary to handle the specialist issues and vocabulary associated with the particular discipline. However, when for various reasons, such as the level of complexity of the discipline or time constrains, the ESP teachers find it difficult to specialise in the given field to a sufficient degree, they have to be prepared for a close collaboration with the students who in such a situation are seen as experts in the particular discipline while the teachers themselves remain experts when it comes to the target language (Johns, Dudley-Evans 1988).

A careful examination of the students and instructors’ expectations and requirements is believed to be important in determining the success of ESP courses. There has been no formal survey verifying the medical students’ needs and expectations regarding the English for Specific Purpose courses at Collegium Medicum of Nicholas Copernicus

University. In order to better understand the medical students and academic English lecturers' formal requirements a deep detailed analysis is essential. Its results can be used as a guide to improve or expand the existing English courses, so that more effective English classes can be created for the medical students in the future.

In spite of the importance of the ESP courses for students of medicine and other faculties connected with medicine in Poland, there have been very few studies that either generally or specifically examined the English language needs from the medical perspective. Teaching English for Specific Purposes requires the usage of student-centred approach. It distinguishes this approach from the General English lessons which are conducted in primary and secondary schools, where the classes are more teacher-centred and students have to obey all the rules set by the teacher. In English for Specific Purposes the most important thing for the teacher is to be the facilitator of learning, the organizer and the coordinator rather than a director of the learners' activities. English has been taught without a systematic survey assessing the needs and requirements of all the medical students and that is why I believe there is a need to conduct some research in this area (Hutchinson, Waters 1987).

2. Data analysis

The study was conducted at the medical faculty of Collegium Medicum at Nicholas Copernicus University. Because of the constraints in terms of time and accessibility, the analysis conducted in this study contains some essential feedback from the students of medicine and the lecturers who are academically involved with these ESP students at medical faculties of Collegium Medicum at Nicholas Copernicus University in Bydgoszcz in Poland. To produce very accurate data, there was a need for classroom observations, face-to-face, semi-structured interviews with the students and teachers as well as questionnaires filled out by students of medicine, nursing and obstetrics.

The data was analysed in accordance with the principles of the qualitative approach in order to provide some objective results. According to Adler & Adler (1987: 13), "qualitative researchers aim to gather an in-depth understanding of human behaviour and the reasons that govern such behaviour". First, a classroom observation was conducted during an ESP lesson. After classes, students were given the questionnaires to fill out which then were collected. Finally, the semi-structured interviews were conducted in the lecturer's office. Respondents were asked to comment on the content of the course, the materials used, teachers' practices in the classroom and general problems they have to cope with while acquiring special medical knowledge in a foreign language. The duration of the interviews varied from 10 to 15 minutes. The interviews were conducted in English and Polish, depending on the proficiency level of the particular ESP participant.

Results of the ESP class observations indicated that the ESP courses were held in traditional classrooms. The surroundings were pleasant but some classrooms seemed to be overcrowded. Between 15 and 30 students usually participated in each class. These classes took place once a week and lasted 90 minutes. For half of the time the teachers used the native language and for the other half they used the target language (English) to teach the content of the lesson. The teachers definitely had the authority in the classroom.

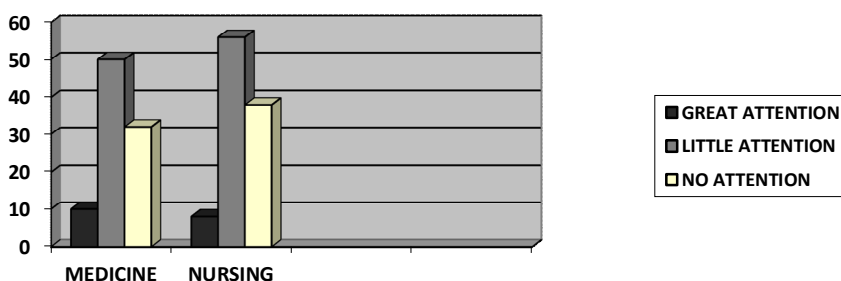
In some ESP classes the English teacher concentrated mainly on grammar and speaking skills and limited the usage of the native language (Polish). Such methods, however, did not reflect the students' interests and resulted in a low motivation of the learners and their poor participation. The majority of the students expressed their reluctance to use the target language. Their aversion to using a foreign language resulted from the fact that they were not educated well enough when it came to the grammar and speaking standards of Medical English. They were not satisfied with such a method of conducting the lessons, because they had got used to using their native language during English classes and the new environment created by the lecturer did not provide a safe area for them (Hunston, Gill 2000).

In other ESP classes activities were limited to training special vocabulary, reading and translating numerous medical texts with little attention to listening and speaking skills. Communicative activities and authentic communication in real life were also neglected. This resulted in creating an environment satisfactory enough for the learners and encouraging them to learn new vocabulary and phrases. Medical Terminology and English for Medical Students was based on the course book by Zenon Grabarczyk *Medical English in Texts and Exercises*, 2012. Regardless of what the teacher taught, it was based on the content of the book and some new vocabulary was also taken from certain online medical articles found in "The New England Journal of Medicine" (Grabarczyk 2012).

The data from the questionnaires was analysed in-depth and described in this article. The presented information is based on the answers given by students of different medical faculties including medicine, nursing and obstetrics as well as academic teachers of English. The students were in their second and third year of study. Of the 100 students participating in the study, 72% were female and 28% were male. Their age was between 19 and 50. Each of the 10 interviewed tutors had at least 5 years of experience in teaching.

The results indicate that

- (55%) of students like the methods of teaching used by the tutors,
- (38%) do not like the teaching methods at all,
- (7%) of participants like the methods of teaching very much.

Graph 1. Teachers vs students – the assessment of attention

The majority of the students (ca. 54%) think that the tutors pay little attention to their needs; (ca. 36%) believe that the tutors pay no attention to their needs; (ca.10%) believe that the tutors pay a great deal of attention to their needs and expectations.

The question is what do students actually find difficult during the classes of English for Medical Purposes and what are their real needs and requirements.

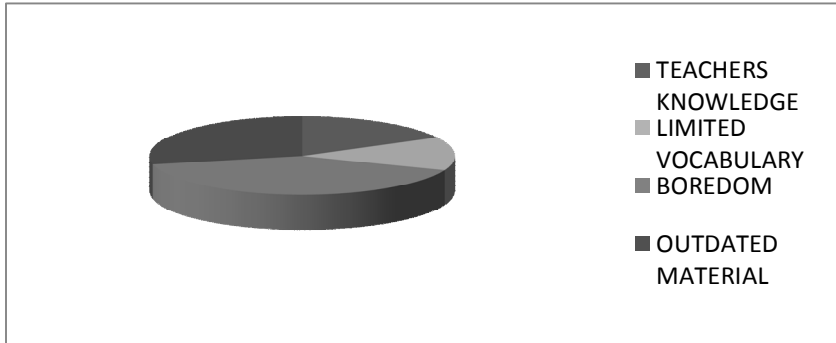

Diagram 1. The source of problems at EMO courses according to students

The statistics show as follows:

- (37%) of students think the problem is the low level of teachers' knowledge of the subject,
- (28%) of students think that the problem is the limited amount of vocabulary introduced during ESP classes,
- (78%) of students think that boring classes are the main problem in ESP classes,
- (55%) of students think that the problem is the use of outdated material.

On the other hand, however, there are some useful remarks from teachers concerning the answers to the question of what the problem during ESP classes at the university might be.

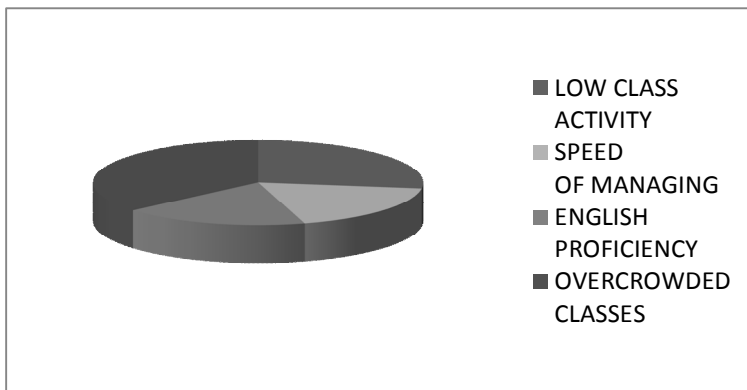

Diagram 2. The source of problems at EMO courses according to teachers

The statistics show as follows:

- (30%) of teachers think that the problem is the low class activity of students,
- (20%) of teachers think the problem is the slow speed of managing the classroom materials,
- (20%) of teachers think that the low English proficiency of students prevents teachers from using more audio-visual materials,
- (40%) of teachers think that the problems occur because of overcrowded classes.

Although an intermediate level is necessary to be able to participate in a course of Medical English, the results show that there are areas of the language which even at such a level present problems for the students and need to be particularly emphasized and practised. Surprisingly, the data from the questionnaires and individual interviews showed that students are concerned only about the terminological aspect, not the grammatical or communicative ones (Karimkhanlouei 2012).

Additionally, the errors students made during observations and their comments on the presented topic recorded during observations and interviews may be used as an important data in identifying the most common errors and mistakes in teaching Medical English. This data, combined with information obtained in direct communication with students, may be used by teachers in developing a plan which would help broaden students' knowledge and enable them to become more confident while participating in professional communication in English.

3. Concluding remarks

The results of the interviews conducted with students and lecturers of Medical English showed that despite the fact that they differ in their opinions as to what the main source of problems with learning and teaching the specialist language is, they all agree that it is an important tool for future doctors as well as other medical professionals because of their prospective professions.

A lot of students point to the problem of poor communication with tutors who do not take their needs into consideration. Other complaints mentioned by numerous interviewees were attractiveness of the classes or the relevancy of the used materials. However, most students believe that the teaching methods used by tutors are interesting which leads to a conclusion that understand how important the ESP approach is and they appreciate its usefulness.

In the face of the problems mentioned by the students and the tutors of Collegium Medicum at Nicholas Copernicus University in Bydgoszcz, the latter agreed that the students' level of proficiency in English had to be improved and they had innovative ideas for achieving a higher standard of teaching ESP. They intend to change the criteria of materials selection in order to adapt it more to the students' needs. They emphasized that experimenting with new methods of English language teaching based on specific vocabulary development, as well as the communicative language teaching should affect the methods used at universities and tutors should try to avoid using traditional teaching methods such as grammar and translation (Basturkmen 2006).

From the researcher's point of view, medical students had troubles with all basic skills: speaking, listening, reading, grammar and writing which is a problem because students should be on at least an intermediate level of language skills in order to benefit from ESP classes. Although the medical students have been studying English for many years at schools, they still face problems concerning communicating in English or using their knowledge of English in other academic fields. Another factor causing difficulties was that the students did not have much opportunity to use English in their daily lives. Tutors should have taken into account the need to apply diverse communicative activities in language classes to give students opportunities to practice using English in a different context and to focus more on self-regulated learning.

To sum up, the feedback coming from the data obtained from the two groups of subjects concerning their perception of ESP courses at the faculty of medicine shows that they all agreed that the current English courses provided for the medical students are not relevant to the academic needs of the students. More English courses which are academically specific to their field are urgently needed and, in addition, all the basic skills (reading, writing, speaking and listening) and especially communication skills should be included in the ESP courses.

References

- Adler P.A., Adler P., 1987. *Context and meaning in social inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Basturkmen, H., 2006. *Ideas and options in English for specific purposes*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bensoussan L., Collado H., Delarque A., 2009. *Should European PRM residents be taught in English? The experience of the European School Marseille*. "Annals of Physical and Rehabilitation Medicine" 52, p. 729–745.
- Dudley-Evans T., 1998. *Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grabarczyk Z., 2012. *Medical English in Texts and Exercises*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Hunston S., Gill F., 2000. *Pattern Grammar. A Corpus-Driven Approach to the Lexical Grammar of English*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Hutchinson T., Waters A., 1987. *English for Specific Purposes: A learner-centered approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karimkhanlouei G., 2012. *What do Medical Students Need to Learn in Their English Classes*. "Journal of Language Teaching and Research" 3 (3), p. 571–577.
- Johns T.F., Dudley-Evans T., 1988. *An experiment in team teaching overseas postgraduate students of transportation and plant biology*, [in:] J. Swales (ed.). *Episodes in ESP*. New York: Prentice Hall.
- Swan M., 2005. *Practical English Usage*. Oxford: Oxford University Press.
- Varnosfadrani A.D., 2009. *Teaching English for Specific Purposes*, [in:] R. Reinelt (ed.). *Into the Next Decade with (2nd) FL Teaching*. Matsuyama: Rudolf Reinelt Research Laboratory EU, p. 181–201.

Język angielski do celów specjalistycznych.
Potrzeby i wymagania uczniów i nauczycieli

Streszczenie

W dobie globalizacji i modernizacji język angielski stał się niezbędnym narzędziem zarówno w codziennej komunikacji, jak i w biznesie. Dla studentów medycyny, jako przyszłych lekarzy, oraz studentów innych kierunków związanych z medycznymi profesjami oznacza to, że będą oni zmuszeni nie tylko być w stanie komunikować się w języku angielskim w życiu codziennym, ale mogą oni również natknąć się na sytuacje, w których znajomość języka angielskiego będzie niezbędna do celów medycznych. Nauka języka angielskiego medycznego różni się od nauki angielskiego ogólnego i trzeba być przygotowanym na trudności, które mogą się pojawić. Dlatego właśnie w tym artykule chciałbym się skupić na tak zwanym EMP (język angielski do celów medycznych). Najtrudniejsze do opanowania przez studentów studiów medycznych nie jest specjalistyczne słownictwo medyczne, ale niektóre aspekty ogólnej znajomości języka angielskiego. Wyniki badań pokazują, że są takie obszary języka, które stwarzają studentom problemy i powinien być na nie położony szczególny nacisk. Źródłami danych w identyfikacji najczęstszych problemów w nauce medycznego języka angielskiego są: obserwacja zajęć z języka angielskiego, kwestionariusze i rozmowy przeprowadzonym ze studentami i wykładowcami. Dane te mogą być wykorzystywane przez nauczycieli w opracowaniu sylabusu do zajęć.

Тамара Гончарова

Деревья, цветы, ягоды: ботаническая метафора в языке

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA

Vol. I, Warszawa 2015

Говоря о языке как о знаковой системе, не следует забывать об оригинальных чертах, присущих человеческому языку, и сводить его просто к коду, инструменту, пригодному исключительно для информативных целей. Это открытая, динамичная и многозначная система.

Язык выступает посредником между внешним миром и человеческим мышлением, которое стремится постичь этот мир и дать названия окружающим предметам и явлениям, потому что назвать значит понять. Но прежде, чем дать чему-то название, человеческому мышлению необходимо выделить это нечто среди других объектов, понять его характерные, отличительные черты. В языковой системе находят свое отражение не просто конкретные образы, воспринимаемых предметов и явлений, а представления и понятия о них, пусть даже подсознательные или не соответствующие действительности. Человеческое мышление отличается общим стремлением к предметности, наглядности. По мнению А.А. Уфимцевой, «диалектика предметного мира и человеческого мышления не допускает полной абстракции признаков от самого предмета или человека, которым определенные признаки и свойства принадлежат» (1986: 95).

В свое время еще В. Гумбольдт обратил внимание на предметность человеческого языка: «Язык выражает мысли и чувства как предметы» (1985: 378). В связи с этим становится вполне очевидной исключительная роль образов-представлений в языковом отражении объективного мира: «прорыв» слов к реальной действительности и «удаление» от нее происходит через наши представления о действительности, которые конкретнее, реальнее, ближе к ней, чем понятия (Уфимцева, 1986:55). Выбор представлений в обыденном сознании чаще всего осуществляется через поиск «эталона», иначе просто было бы невозможно ориентироваться в массе диффузных представлений (Дубинин, Гусякова 1985: 24).

Стереотипы, или эталоны, являются тем связующим звеном, которое объединяет восприятие, мышление и язык (Лакофф 1993; Арутюнова 1990). Они представляют собой «своего рода константы языковой картины мира», поскольку через эти имена в концептуальную картину вплетается то обиходно-бытовое представление о мире, которое зафиксировано данным языком (Телия 1988: 26).

Человек отражает мир сквозь призму накопленных обществом знаний, понятий, навыков. Даже к совершенно новому, впервые воспринимаемому чувственному явлению человек относится с позиций восприятия им общественной культуры. Поэтому чистой чувственности у человека нет: в ткань восприятия, не говоря уже о представлении, всегда вплетается слово, знания, опыт и культура поколений (Михайлова 1982: 103).

Роль такой призмы наиболее успешно выполняется метафорой, поскольку она способна обеспечить рассмотрение вновь познаваемого через уже познанное, зафиксированное в виде значения языковой единицы. В этом переосмыслении образ, лежащий в основе метафоры, играет роль внутренней формы с характерными именно для данного образа ассоциациями, которые предоставляют субъекту речи широкий диапазон для интерпретации обозначаемого и для отображения сколь угодно тонких «оттенков» смысла. Само обращение к метафоре, по мнению С.С. Гусе-

ва, объясняется не интеллектуальным бессилием человека, а тем, что она способна служить средством получения нового знания, создавая мощное ассоциативное поле с помощью ограниченного диапазона средств выразительности, в частности образов или символов (1984).

Антропоцентричность метафоры и придает ей способность служить средством создания языковой картины мира изначально в высказываниях о нем, а затем в тезаурусе носителей языка (личностном или нормативно-оказиональном), всегда служащим не только хранилищем самих этих вербализованных средств, но и ассоциативных потенций (Телия 1988: 182).

По существу метафора является моделью порождения новых значений, выполняющей в языке ту же лингвокреативную (в понимании Б.А. Серебренникова (1983: 106)) функцию, что и словообразовательная модель, но только более сложную и к тому же действующую «скрыто» и нестандартно.

Метафора отвечает способности человека улавливать и создавать сходство между очень разными индивидами и классами объектов. С точки зрения гносеологии в центре механизма метафоры стоит антропометричность, т.е. соизмеримость сопоставляемых объектов именно в человеческом сознании, безотносительно к их реальным сходствам и различиям. Метафора часто содержит точную и яркую характеристику лица, предмета, явления. Интуитивное чувство сходства играет огромную роль в практическом мышлении человека, оно не может не отразиться в повседневной речи. В этом и заключается неиссякаемый творческий источник метафоры.

Дж. Лакофф и М. Джонсон отмечают, что языковые средства выражения эмоций в высшей степени метафоричны. Эмоции практически никогда не выражаются прямо, но всегда уподобляются чему-то (Lakoff, Johnson 2003: 57–58).

В словарном составе каждого языка отражается опыт народа, его материальная и духовная культура. Результаты этого отражения фиксируются не только номинальными классами слов, но и особыми экспрессивно-оценочными единицами. Стремление человека постоянно производить поиск эталона, стереотипа на уровне эмпирического обыденного сознания способствует возникновению в различных языковых картинах мира целого ряда образных сравнений, идиом, метафор и т.п.

Исходным материалом для метафорического переноса выступают предметы и явления, наиболее близкие человеку. Отождествление незнакомого с известным и уже понятным помогает человеку понять новое, сделать следующий шаг в познании мира.

И.М. Кобозева (2012) считает, что наряду с концептуальными метафорами, которые «должны обеспечивать возможность осмысления недискретных феноменов (гор, труда, инфляции и т.п.) в терминах дискретных сущностей или веществ», существуют метафоры, которые не соответствуют принципу восхождения от конкретного к абстрактному, например зоонимические и ботанические метафоры. Такого рода метафоры реализуют прототипический эффект, который заключается в представлении признака с помощью конкретного понятия.

В разных языках источником для метафор служат, с разной интенсивностью, слова одних и тех же лексико-семантических групп, то есть существуют универсаль-

ные категории, порождающие метафоры. Среди них следует отметить названия растений, которыми широко представлены тропы, характеризующие людей – ботанические метафоры. При этом сами названия растений оценки не содержат, но соответствующие признаки, относящиеся к человеку, приобретают оценочный оттенок, приписывая человеку этические, психические, социальные свойства или поведенческие характеристики.

Материалом данного исследования послужили данные толковых словарей английского, русского, французского, испанского языков, а также двуязычных словарей вышеупомянутых языков.

Описание внешности редко бывает беспристрастным, в нем проявляются как позиция говорящего, так и его эстетические критерии, то есть ботасемизмы, привлекаемые для этого, выполняют оценочно-экспрессивную функцию.

Поскольку в случае с растениями трудно выбрать иной критерий их сравнения с человеком, чем внешний вид, именно он чаще всего является основой рассматриваемых ниже примеров. Используемые в английском языке такие разговорные обозначения головы, как *nut* (орех), *bean* (боб), как и русские *тыква*, *дыня*, *репа* основаны на сходстве формы этих плодов и овощей и головы человека. Особая форма глаз, обозначаемая в русском языке как «миндалевидная», в английском сравнивается с плодом того же растения – *almond-eyed* (≈ миндалеглазый) скажут о человеке с такими глазами. Прочность и гибкость ивы послужила причиной обозначения образованным от названия этого растения прилагательным (*willowy* от *willow* (ива)) человека тонкого и гибкого. В русском языке также присутствует подобное сравнение «гибкий как ива». А очевидное мотивированное сравнение высокого и худого человека с побегом фасоли – *string bean* (русское название этого вида – «фасоль волокнистая») русскому языку не свойственно.

Цвета растений часто используются для сравнения и в английском и в русском, в том числе и по отношению к человеку (ср. «красный, как помидор», «бледный, как поганка», «румяная, как яблочко» и т.п.). Однако сравнение рыжеватого цвета волос с цветом клубники, как в примере *strawberry blond* (клубничная блондинка), в русском языке не встречается.

Во французском языке зафиксировано множество устойчивых ботанических метафор для описания внешних характеристик человека.

Для обозначения головы (*tête*) французский язык предлагает целый список синонимов растительного ряда. Это не только наиболее распространенные *poire* (груша) и *chou* (капуста), но и названия чуть ли не любого овоща или фрукта:

citron – лимон

calebasse – бутылочная тыква

coloquinte – горькая тыква

coco – кокос

ciboulot – луковица

courge – тыква

pastèque – арбуз

patate – батат

cerise – черешня.

Это является иллюстрацией закона, сформулированного немецким лингвистом Г. Шпербергом, который гласит, что если какой-то комплекс идей имеет большое значение в жизни данного общества, и какое-то слово из этого круга идей изменило значение, то и другие слова того же семантического поля последуют за ним. С другой стороны, понятия этого комплекса идей постоянно будут притягивать к себе новые наименования. Это закон не случайно был установлен на материале французского языка. «Этому языку в высшей степени свойственна метафорическая иррадиация синонимов, и вслед за одним словом другие слова той же лексико-семантической группы начинают приобретать аналогичные переносные значения» (Гак 1983: 52).

Pomme является во французском языке одним из названий человеческой головы, и даже может заменять собой человека:

ta pomme – я

ta pomme – ты и т.д.

Название этого фрукта используется и при иных описаниях человека:

haut come trios pommes (высотой в три яблока) – от горшка два вершка

frais comme une pomme d'api (свежий как румяное яблочко) – свежий как огурчик.

Грушей (*poire*), одним из самых любимых фруктов французов, называют грушевидной формы лицо. *Poire* означает также глуповатого, легковерного человека, простака и, как и *pomme*, может заменять личные местоимения: *ta poire* – я, *sa poire* – он и т.д.

Если внешние характеристики хотя бы в какой-то степени могут быть мотивированы внешним сходством, употребление названий растений при характеристике личности, характера человека в большинстве случаев немотивированно.

Из ботасемизмов, характеризующих личностные свойства человека в английском языке, только у немногих обнаруживается сходный эквивалент в русском языке, например, «крепкий орешек» (*a hard/tough nut to crack*), используемый для обозначения человека, которого трудно переубедить. Это словосочетание может быть использовано в русском также по отношению к человеку, представляющему некую проблему для других – в качестве примера можно привести общепринятый перевод названия известного фильма-боевика «Крепкий орешек», в оригинале называющегося просто «Hard» (трудный, прочный).

Wallflower (желтофиоль) служит в английском языке для обозначения человека, по какой-то причине (из-за застенчивости, отсутствия партнера и .п.) не участвующего в танце, следовательно стоящего в стороне, «подпирающего стенку», возможно потому, что английское название этого цветка дословно – «стенной цветок», т.е. растущий у стен. Второе значение этого ботасемизма – «аутсайдер, человек выступающий на вторых ролях» – безусловно, происходит от первого.

Жалкое зрелище, которое представляют собой увядающие цветы, по всей вероятности, побудило назвать робкого, стремящегося держаться в тени человека

«жухлой фиалкой» (*shrinking violet*). Обозначение человека, который при общении с другими ведет себя беспомощно и зависимо, словосочетанием *clinging vine* обусловлено образом виноградного побега, которому для нормального роста необходимо дать хоть за что-нибудь уцепиться. Часто так говорят о женщине – БАРС предлагает перевод «слабое существо». Обозначение праздного мечтателя или живущего в свое удовольствие человека *lotos-eater* (питающийся лотосами, «лотосоед») берет свое начало в древнегреческой литературе, где описывалась счастливая страна, жители которой именно эти цветы употребляли в пищу.

Как и во всех категориях, представленные ниже примеры можно условно разделить на мотивированные и немотивированные. К первым относятся следующие: *peanut* (арахис, земляной орех) – человек или вещь, не имеющие сколько-нибудь большого значения, где за основу сравнения берется размер земляного ореха, куда более мелкого по сравнению с грецким или лесным, и *peach* (персик, фрукт вкусный, сочный и красивый) – разговорное обозначение красотики, которое можно услышать и в русском языке.

Во второй подгруппе встречаются обозначения, родственные русским, например, *grass widow* (травяная вдова) – женщина, которая разлучена, разведена или живет с мужем отдельно, а также женщина, чей муж по какой-либо причине часто не бывает дома (ср. русское «соломенная вдова»). Кроме того в английских диалектах *grass widow* может обозначать оставленную любовницу или женщину, родившую ребенка вне брака. Те же значения (за исключением двух последних), но применительно к мужчине, имеет словосочетание *grass widower* (травяной вдовец). С травой связан и пример *grass roots*, имеющий значение «простые люди, широкие массы». По отношению к мужчине может неформально употребляться *old bean* (старый боб, старая фасоль).

Aspen (осина) употребляется по отношению к человеку и означает «трясущийся или дрожащий» (ср. с русским «дрожит как осиновый листок»), *nettlesome* (образованное от «крапива»), используется для обозначения человека надоедливо-го, раздражающего и раздражительного, легко выходящего из себя. Существительное *lemon* (лимон) имеет два значения: «некрасивая девушка» и «человек или вещь, так или иначе оказавшиеся неудовлетворительными, плохими», т.е. то, что в разговорном русском называется «туфта». Теперь становится более понятным известный призыв Дейла Карнеги: «Если судьба вручила вам лимон, постарайтесь сделать из него лимонад». Едва ли следует разъяснять, что отрицательный смысл, вкладываемый в данный ботасемизм, обусловлен очень кислым вкусом лимона, из-за которого его нельзя съесть, не поморщившись.

Несмотря на ту жизненную силу, которую не в пример культурным растениям проявляют сорняки, соответствующее английское слово *weed* (сорняк) используется для обозначения слабого, неудачливого человека. Словом *cabbagehead*, которое можно перевести как «кочан капусты» или «капустная голова», в разговорном английском обозначается глупец, тупица. Словосочетание *bush leaguer* (относящийся к «лиге куста») может выступать для характеристики неумелого работника, человека, делающего что-либо на низком уровне. Мещанин, обыватель, склонный к сле-

зливой сентиментальности, равно как и деревенщина, неотесанный парень, обозначается составным словом *cornball* – зерновой (кукурузный) шарик. Следует добавить, что *corn* имеет также значение «мозоль», что едва ли способно раскрыть причины рассматриваемого обозначения. И уж совершенно необъяснимым кажется употребление по отношению к трусливому человеку следующей характеристики: *lily-livered* (с печенью лилии).

Едва ли можно подыскать ниже упомянутым примерам хотя бы приблизительные параллели из русского языка. К примеру, прочно устоявшийся образ Киева как «города каштанов», никак не отражается в языке, и вряд ли кому-нибудь может прийти в голову отождествить киевлянина с плодом этого растения, как это делается в США по отношению к уроженцу или жителю штата Огайо, которого могут называть «конским каштаном» – *buckeye*. Следует, однако, внести оговорку, что указанное английское слово означает «олений глаз» – наверняка имеется в виду цвет плода конского каштана – что едва ли несет какую-либо смысловую нагрузку, ведь кареглазыми все жители штата Огайо быть не могут. Житель Новой Зеландии может быть упомянут как *kiwi* (киви), поскольку этот экзотический фрукт был выведен именно там. Исторически сложившееся обозначение жителя Бостона как *bean eater* (бобоед) отражает пуританские обычаи, которых придерживались ранее в тех краях. Понятны и причины обозначения жителей сельских районов словосочетанием *grass roots* (корни травы).

Группа флористических (ботанических) метафор представлена в лексике испанского языка лишь в небольшой степени. Меньшая распространенность элементов флоры среди метафор, очевидно, говорит о небольшой эмоционально-психологической и утилитарной значимости их для данного языкового сообщества. Примеры ботанических метафор: *cadillo* (репейник) – злюка, колючий человек; *calabacin* (кабачок) – дурак, пень; *calabaza* (тыква) – дурак, бестолочь; *camueso* (сорт яблок) – идиот, невежа; *ceporro* (засохшая виноградная лоза) – грубиян, невежда; *ci-ruelo* (слива) – болван, олух; *dondiego* (чудоцвет, вьюнок) – самонадеянный человек, гордец; *girasol* (подсолнух) – подхалим; *lila* (сирень) – глупец, простофиля; *melón* (дыня) – чурбан, дубина; *naranjo* (апельсин) – невежда; *granuja* (ягода винограда без косточек) – плут, хитрец, проходимец.

Группа ботасемизмов, обозначающих род занятий, весьма немногочисленна в английском языке. Например, словосочетание-американизм *ivy leaguer* (относящийся к «лиге плюща»), обозначающее студента или выпускника одного из престижных университетов США, входящих в Лигу Плюща, и *bush leaguer* (относящийся к «лиге куста») – бейсболист из команды, не входящей в высшую лигу США – образованы от названий Ivy League и Bush League и не могут быть переведены по схеме «прилагательное (существительное-определение) + существительное». Человек, делающий выводы, основываясь главным образом на математических расчетах, например, бухгалтер, статистик и т.п., может быть назван *bean counter* (подсчитывающий бобы/фасолины), мотивация выбора слова как предмета подсчета не ясна. Остается загадкой и выбор для обозначения человека именно картофеля в словосочетании *couch potato* («кушеточная картофелина»), употребляемого по отношению к чело-

веку, предпочитающему проводить свободное время на диване у телевизора. Обозначение члена Социально-Либеральной Демократической партии либо его сторонника словом *salad* (салат) может быть вызвано внешним сходством его написания с аббревиатурой названия этой партии – SLD.

Поскольку сленг является самым экспрессивным пластом лексики в каждом языке, ботасемизмов, привлеченных для выполнения оценочно-экспрессивной функции, ему не занимать.

В ходе исследования в английском сленге были обнаружены следующие примеры рифмованного сленга: *the baked bean* (печеный боб/фасолина) – Королева (*the Queen*), *potato peeler* (картофелечистка) – женщина (*sheila*, рифмующееся с *peeler* – употребляемое в австралийском сленге обозначение женщины). Калека может быть назван *raspberry* (малина), что является сокращением первоначального варианта – словосочетания *raspberry ripple* (малиновая зыбь/рябь – название сорта мороженого), рифмующегося со словом *cripple* (калека, инвалид).

Среди мотивированных обозначений, вошедших в подгруппу, условно названную «Профессия, род занятий», следует отметить такие, как *weed head* («сорняковая голова»), употребляемое по отношению к курильщику марихуаны, сленговое название которой в английском языке – *weed* (сорняк) (ср. с русским «травка»), и *eco-nut* (экологический орех) – шутовское название человека, увлеченного проблемами экологии, где элемент *nut* (орех), без всякого сомнения, употребляется в своем разговорном значении «голова». Немотивированной является ботаническая метафора *banana* (банан) в таких словосочетаниях, как *top banana* (верхний банан), обозначающем актера, исполняющего главную роль, особенно в водевиле, бурлеске, или начальника, и *second banana* (второй банан) – комедийный актер, исполняющий второстепенную роль. В жаргоне военных начальник продовольственного снабжения или заведующий столовой может быть назван «бобом/фасолиной», причем на письме это обозначение капитализируется – *Bean*. В сленговой подгруппе для обозначения рода занятий ботасемизм с немотивированными свойствами *strawberry* (клубника) называет проститутку, берущую в качестве платы наркотики.

Пожалуй, единственным примером английского ботасемизма с положительным значением является *daisy* (маргаритка). Название этого цветка имеет самое широкое применение – кто-либо или что-либо превосходного качества, «первый сорт». Однако другое значение этого слова куда более конкретно и не так уж положительно – гомосексуалист. Для обозначения мужчин, чье сексуальное влечение направлено на представителей своего пола, и женоподобных мужчин используются названия и других цветов, по всей видимости, выступающих в данной роли как атрибут, более подходящий женщинам, нежели мужчинам: *lavender* (лаванда), *pansy* (анютины глазки). Девушка может быть упомянута как *tomato* (томат, помидор), хотя данное употребление считается устаревшим, и *cherry* (вишня). Семантический компонент «невинность, неопытность», прослеживается и в других отмеченных сленговых значениях этого ботасемизма (*cherry*): «новичок, начинающий» и «человек, совершивший преступление впервые».

Негритянка со светлой кожей может быть названа *banana* (банан), кроме того это слово обозначает человека «одержимого, чем-то очень увлеченного». О приверженце, энтузиасте чего-либо могут сказать *nut* (орех), а образованное от этого существительного прилагательное *nutty* означает «странный, эксцентричный». В отличие от этих примеров с неизвестной мотивировкой свойств, причины, по которым англичан могут назвать *limey*, уменьшительным слова *lime* (лайм – название цитрусового), известны: для профилактики цинги английским морякам во время плавания полагался лаймовый сок. В английском сленге сравнивают грубые черты лица человека с корявой формой некоторых картофелин – такого назовут *potato-head* (голова как картофелина).

Подавляющее большинство ботасемизмов в сленге, дающих человеку разнообразные отрицательные характеристики, дает низкую оценку либо умственным способностям человека, либо психическому состоянию. Исключения составляют *cabbage* (капуста) – неумелый, вялый человек и *apple-polisher* (полировщик яблоч) – подлиза, льстец. Глупого человека могут охарактеризовать следующим образом *pea-brained* («с мозгами как горошина»), *nut* (орех), вся полнота оттенков значений которого (псих, чокнутый, глупый) по-русски передается словом «придурок», *numb nuts* (немые/тупые орехи), *banana* (банан). Интересна «превосходная степень» последнего примера – *banana truck* (грузовик с бананами), употребляющаяся в значении «псих, сумасшедший», наряду с множественным числом *bananas* (бананы). Для этой же цели используется и множественное число уже упомянутого *nuts* (орехи).

Метафора является неотъемлемой принадлежностью многих пословиц, и изучение метафоры в паремиологической картине мира различных языков позволяет выявить не только специфику национального мировидения, но и типологические характеристики, отражающие общность вербального мышления человека в разных социумах. Как справедливо отмечал Г.Л. Пермяков, несмотря на свою специфичность, сборники пословиц и поговорок различных народов очень сходны друг с другом. Специфичность связана с образным строем, местными реалиями и понятиями, а общность состоит в том, что пословицы и поговорки являются знаками определенных ситуаций или определенных отношений между вещами, и поэтому не так важна их внешняя образность, как то, что они означают (1988: 19–21). Говоря о тематике пословиц, следует подчеркнуть, что основной темой той или иной паремии обычно является противопоставление сущностей, к которому сводится смысл используемых образов.

В том, что касается ботанических метафор, наш анализ исследованного материала позволил нам выделить всего три метафорических стереотипа, характерных для романских языков: *арбуз*, *апельсин* и *орех*.

Выбрать хорошую жену так же трудно, как выбрать спелый *арбуз*. В романских языках выделяются следующие межъязыковые паремиологические эквиваленты и варианты:

исп. *El melón y la mujer malos son de conocer*;
порт. *O melaõ e a mulher maus saõ de conhecer*
(букв. Арбуз и женщину трудно распознать);

франц. *On ne peut reconnaître bien bon melon ni (ou) femme de bien* (букв. Нельзя распознать хороший арбуз и порядочную женщину);

итал. *La donna è come i meloni: in mezzo a cento ce n'è una buona* (букв. Женщина как арбуз: в среднем на сотню только одна хорошая).

Отметим, что в итальянском языке существуют паремиологические синонимы, в которых женщина сравнивается с красивым, но червивым яблоком или гнилым каштаном:

La donna è come la castagna: bella di fuori e dentro è la magagna (букв. Женщина что каштан: снаружи красивая, а внутри гнилая);

La donna è come la mela, fuori bella e dentro bacata (букв. Женщина что яблоко, снаружи красивая, а внутри червивая).

В испанском и португальском языках наблюдаются межъязыковые паремиологические варианты, в которых женщина сравнивается с апельсином (*naranja*). Апельсин, сколько его ни выжимай, не даст больше сока, чем он способен дать, так и от женщины нельзя требовать больше, чем она может дать:

исп. *La naranja y la mujer no se han de apretar: den lo que quisieren dar*

(букв. Апельсин и женщину нельзя сильно давить: они дадут то, что смогут);

порт. *Da laranja e a mulher o que ela quiser (o que ela der)*

(букв. От апельсина и от женщины можно взять только то, что они захотят/что они сами дадут).

Чтобы расколоть орех, требуется приложить некоторые усилия, сила требуется также, чтобы подчинить женщину:

исп. *La nuez y la mujer, a golpes se han de vencer*

(букв. Орех и женщину можно победить ударами);

итал. *Donne, asini e nocci voglion le mani atroci*

(букв. Женщины, ослы и орехи требуют сильной руки).

Как можно заметить, ботанические метафоры характеризуют женщину преимущественно с позиций отрицательной оценки. Возможно, андроцентричное видение мира, подмечая дефекты в мире растений, переносит их на женщину.

Ботанические метафоры играют важную роль в процессе человеческого мышления, выполняя оценочно-экспрессивную и эстетическую функции языка. В них получают выражение определенные социальные типы и эталоны человеческого поведения, они оценивают как внешние признаки человека, так и внутренние его качества.

Роль человеческого фактора в данной группе проявилась со всей очевидностью.

У обыденного человеческого сознания мало ограничений в процессе создания ботаморфных характеристик. Очень многие названия растений могут быть использованы для образной характеристики и социальной оценки человека по тем или иным признакам и свойствам. Это вполне естественно, поскольку растения составляют ближайшее окружение человека, и хотя им не присущ собственный образ жизни и тип поведения, подобно человеку, они не обладают собственными повадками и характером, но все же определенные качества, позволяющие использовать их в качестве эталонов, им свойственны. При этом отрицательные ботанические метафоры преобладают над положительными, что связано с тенденцией языка фиксировать отклонения от нормы в негативную сторону.

В процессе исследования было установлено, что ботасемантические метафоры могут быть как объективными, основанными на реальных свойствах растений (ср. англ. *peanut* (арахис) о малозначащем человеке), так и субъективными, наделенными с точки зрения деятельности человеческой практики совершенно немотивированными свойствами (ср. англ. *grass widow* (травяная вдова) о женщине, которая разведена или живет с мужем раздельно), а временами, противоречащими ей (ср. исп. *ciruelo* (слива) о глупом человеке), нередко восходящими к многовековым традициям мифологии, фольклора, художественной литературы и захватывающими целостные культурные ареалы.

Библиография

- Арутюнова Н.Д., 1990. *Метафора и дискурс*, [в:] *Теория метафоры*. Москва.
- Большой англо-русский словарь, 1987. И.Р. Гальперин (ред.). Москва.
- Гак В.Г., 1988. *Метафора: универсальное и специфическое*, [в:] *Метафора в языке и тексте*, Москва.
- Гумбольдт В., 1985. *Язык и философия культуры*, Москва.
- Гусев С.С., 1984. *Наука и метафора*, Ленинград.
- Дубинин И.И., Гуслякова Л.Г., 1985. *Динамика обыденного сознания*. Минск.
- Кобозева И.М., 2012. *К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода*. <http://www.dialog-21.ru/materials/archive.asp?id=7339&y=2002&vol=6077>.
- Михайлова И.Б., 1982. *Чувственное отражение в современном научном познании*. Москва.
- Пермяков Г.Л., 1988. *Основы структурной паремиологии*. Москва.
- Словарь американского употребления английского языка, 1991. П.Х. Коллин (ред.). Москва.
- Телия В.Н., 1988. *Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция*, [в:] *Метафора в языке и тексте*. Москва, с. 23–38.
- Толковый словарь испанского языка *Real Academia Espanola*, 2007. <http://www.rutrac-ker.org/forum/viewtopic.php?t=1097603>.
- Толковый словарь французского языка *Le Grand Robert*, 2010. <http://www.uchiyaziki.ru/index.php/frslovvari/1098-tolkoviy-slovar-francuzskogo-yazika-le-grand-robert>.
- Уфимцева А.А., 1986. *Лексическое значение. Принципы семиологического описания лексики*. Москва.
- Hornby A.S., 2005. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford.
- Lakoff G., 1993: *The contemporary theory of metaphor*, [in:] *Metaphor and Thought*. Cambridge.
- Lakoff G., Johnson M., 2003. *Metaphors we Live by*. Chicago.
- Spears R. A., 1991. *American Idioms Dictionary*. Lincolnwood, Illinois.
- Spears R.A., 1991. *Dictionary of American Slang*. Lincolnwood, Illinois.

Trees, flowers, berries: the botanical metaphor in language

Summary

The article deals with botanic metaphors, which are inconsistent with the principle of ascending from the abstract to the concrete, but realize the prototypical effect, presenting some characteristics by concrete notions. These metaphors are of great importance in the process of human thinking as they perform the evaluative-expressive and aesthetic functions of language. They express some social types and standards of human behaviour, evaluate both extrinsic characteristics and intrinsic features of the person. The material for the analysis was data of explanatory dictionaries of the English, Russian, French and Spanish languages and their bilingual dictionaries respectively.

Anna Lesińska, Wojciech Wachowski

**Metonimia pojęciowa
jako sposób na ukrycie treści objętych tabu**

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

1. Wstęp

Niniejszy artykuł składa się z dwóch części. Pierwsza z nich, stanowiąca podbudowę teoretyczną dla rozważań zawartych w części kolejnej, wskazuje na fakt, iż metonimia jest istotnym mechanizmem kognitywnym, zjawiskiem wszechobecnym, mającym swoje źródła poza językiem, a nie jedynie figurą retoryczną. Natomiast druga, analityczna część, pokazuje, iż metonimia jest narzędziem pozwalającym na ukrycie niewygodnej treści semantycznej, treści objętej tabu kulturowym, a realizacje metonimii, służące osiągnięciu tego celu, bywają różne. Są one bowiem uzależnione kulturowo oraz kontekstowo.

2. Metonimia – wszechobecny mechanizm kognitywny

Słowo *metonimia* pochodzi z języka greckiego, *μετωνυμία* (*metōnymía*), w którym to dosłownie oznacza zmianę nazwy (Oxford English Dictionary 1989). Definicje *metonimii* podawane we współczesnych słownikach czy encyklopediach wydają się odzwierciedlać to, co samo to słowo implikuje – mianowicie fakt, iż metonimia jest jedynie zmianą nazwy. W *Encyclopaedia Britannica* (1985) na przykład podaje się, iż metonimia to „figura retoryczna, w której nazwa rzeczy lub pojęcia zostaje zastąpiona słowem blisko związanym lub sugerowanym przez oryginał” (tłumaczenie W. W.). Podobnie w *Słowniku terminów literackich* Janusza Sławińskiego (1994: 138) możemy przeczytać, iż metonimia to „wyrażenie, w którym jakiś wyraz występuje jako semantyczny reprezentant innego pominiętego w wypowiedzi wyrazu, przy czym oznaczane przez te wyrazy przedmioty zjawiska czy działania pozostają ze sobą w jakimś związku czy zależności.” Przykładami metonimii są takie relacje i takie wyrażenia, jak:

1) CZĘŚĆ ZA CAŁOŚĆ, np. *Ruszyć tyłek!* (Lakoff, Johnson 1980: 37 [tłumaczenie: Krzeszowski 1988: 60]),

(to, co mamy na myśli, to oczywiście nie *tyłek*, ale *całe ciało*; nalegamy, aby adresat tych słów przemieścił swoje ciało na wskazane miejsce).

2) PRODUCENT ZA PRODUKT, np. *On ma Picassa w swojej norze!* (Lakoff, Johnson 1980: 37 [tłumaczenie: autorzy])

(oczywiście nie chcemy powiedzieć, że podmiot literalnie przetrzymuje kubistę Pabla Picassa, lecz że jest szczęśliwym posiadaczem jednego z dzieł artysty).

Jak wspomniano powyżej, w tradycyjnym ujęciu metonimia pojmowana jest jako zmiana nazwy. Współcześnie jednak uważa się powszechnie, iż metonimia nie jest jedynie środkiem stylistycznym, lecz podobnie jak metafora jest wszechobecna w naszym życiu i kształtuje sposób, w jaki myślimy, w jaki sposób doświadczamy i jak się na co dzień zachowujemy. Lakoff i Johnson (1980: 38) wskazują na ten fakt, podając za przykład relację TWARZ ZA OSOBĘ. Jak zauważają, o zdjęciu paszportowym myślimy i mówimy zazwyczaj tak, jak gdyby przedstawiało ono całą osobę, a nie jedynie twarz. Na przykład mówimy raczej:

3) *Na tym zdjęciu jestem ja.*

niż:

4) *Na tym zdjęciu jest moja twarz.*

Metonimia TWARZ ZA OSOBĘ nie jest zatem jedynie zjawiskiem językowym, ale odzwierciedleniem pewnego podstawowego kognitywnego mechanizmu. Zwykle podsta-

wowe informacje o danej osobie czerpiemy z twarzy i to twarz w wielu kontekstach występuje w odniesieniu do całej osoby. Relacja ta nie zachodzi na poziomie formy, ale na poziomie pojęcia. Słowo *twarz* nie zastępuje po prostu słowa *osoba*. To, iż myślimy, posługując się tą właśnie relacją metonimiczną, można zauważyć również w tradycji wykonywania portretów. Karykaturzyści na przykład z reguły koncentrują się na twarzy osoby, którą przedstawiają (por. Figura 1.).

Figura 1. Karykatura Williama Szekspira (źródło : www.courtjones.com)

Rozważmy również następującą wymianę zdań:

5) a. naturalne: A: Czy ona jest ładna?

B: Tak, ale ma krzywe nogi.

b. nienaturalne/nielogiczne?: A: Czy ona jest ładna?

B: Tak, ale ma brzydką twarz.

Gdybyśmy nie myśleli, posługując się metonimią TWARZ ZA OSOBĘ, oba przykłady wydałyby nam się równie naturalne. Zrozumielibyśmy, iż *dziewczyna jest ładna, ale nie idealna*. Ponieważ jednak funkcjonujemy w oparciu o tę metonimię, przykład *b* wydaje się, przynajmniej w wielu kontekstach, nienaturalny (*ona jest ładna, ale jednak nie jest*). Metonimia jest w przeciwieństwie do metafory relacją dwustronną, to znaczy *twarz* może aktywować całą *domenę osoby*, ale również zaimiek odnoszący się literalnie do całej osoby (*ona*) może aktywować jedynie *twarz* – tak jak ma to miejsce w powyższym przykładzie.

Z uwagi na fakt, iż myślimy metonimicznie, metonimia pojawia się również w języku. Rozważmy parę językowych przykładów metonimii TWARZ ZA OSOBĘ:

6) *W Bydgoszczy przywitały mnie uśmiechnięte twarze*. (= ludzie, którzy się uśmiechali),

7) *Wolałbym porozmawiać z Tobą twarzą w twarz*. (= osobiście),

8) *W czerwonym Ci do twarzy*. (= pasuje (Ci)/nie jedynie twarz, ale cała osoba wygląda dobrze).

Twarz jest w wielu kontekstach najbardziej wyrazistą częścią ciała i dlatego też występuje w odniesieniu do całej osoby. Nie jest to jednak oczywiście jedyna część ciała, która może pełnić taką funkcję. W innym kontekście mogą to być głowa, ręce czy nawet ząb. Może to również być jakiś wystarczająco wyrazisty element garderoby, np.

9) *Potrzebujemy paru mądrych głów do tego projektu*. (= mądrych osób),

- 10) *Potrzebujemy ręk do pracy.* (= osób),
- 11) *Bluetooth* (= król Danii, Harald Gormsson),
- 12) *Czerwony Kapturek* (= dziewczynka),
- 13) *Pomimo skończonych 70 lat cały czas ugania się za spódniczkami.*
(= za kobietami).

Lakoff i Johnson (1980) piszą, iż w metonimii pojęcie A jest bardziej wyraziste od pojęcia B, które zastępuje, czyli np. *czerwony kapturek* z przykładu powyżej jest najbardziej wyrazistym elementem domeny *dziewczynka*, a *siny żąb* (w języku angielskim *bluetooth*) czy *sine zęby* najbardziej wyrazistym elementem domeny *Harald – król Danii*. Jednak w metonimii pojęcie B zostaje wybrane, aby zastępowało pojęcie A, nie tylko dlatego, że B jest łatwiejsze do zrozumienia czy łatwiejsze do zapamiętania. Może ono być po prostu bardziej przydatne do jakiegoś celu w danym kontekście. I to właśnie owej przydatności w danym kontekście będzie dotyczyła druga część niniejszego artykułu.

3. Metonimia – narzędzie pozwalające na ukrycie treści objętej tabu kulturowym

Nie zawsze dzieje się tak, iż wybrany przez nas element B jest łatwiejszy do zrozumienia czy zapamiętania. Czasami zdarza się również, iż celowo wybieramy element mniej wyrazisty. A robimy to po to, aby ukryć pewną niewygodną treść semantyczną, na przykład taką, która objęta jest tabu kulturowym. Tabu w najogólniejszym sensie jest głębokim i fundamentalnym zakazem kulturowym, który może obejmować czynności, miejsca, przedmioty lub osoby. W naszej kulturze może to być seks, defekacja czy śmierć. Czasami zmuszeni jesteśmy jednak tematy związane z seksem, śmiercią czy defekacją poruszać – a robiąc to, nie chcąc przekraczać pewnych norm społecznych, uciekamy się do eufemizmów, które to z kolei często oparte są na metonimii.

Metonimia pozwala nam ukryć pewne treści z uwagi na nasze ograniczenia percepcyjne. Nie jesteśmy w stanie jednocześnie skupić uwagi na dwóch elementach jednego pojęcia, tak samo jak nie jesteśmy w stanie jednocześnie skupić uwagi na dwóch elementach obrazu. Zjawisko to zostało zauważone w 1915 roku przez duńskiego psychologa Edgara Rubina i nosi nazwę *efektu figury i tła*. Wpatrując się w obraz przedstawiony przez Rubina (Figura 2.), obserwator widzi albo biały wazon na czarnym tle (biel staje się figurą), albo dwa czarne profile na tle białym (czerń staje się figurą).

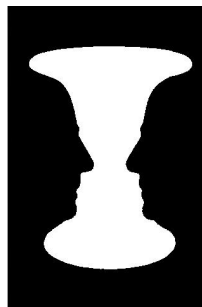

Figura 2. Rubin Vase (1915) (źródło: www.psychologie.tu-dresden.de)

Metonimia funkcjonuje w taki sam sposób. Jeden element znaczenia wysuwa się na plan pierwszy (staje się figurą), podczas gdy inne pozostają w tle. Dzieje się tak zarówno w przypadku relacji CZĘŚĆ ZA CAŁOŚĆ, jak i CAŁOŚĆ ZA CZĘŚĆ – a są to według niektórych badaczy języka (np. Ruiz de Mendoza 2003, 2005) dwa jedyne typy metonimii (cf. Ruiz de Mendoza 2003, Ruiz de Mendoza i Díez Velasco 2003). Relacja CZĘŚĆ ZA CAŁOŚĆ (lub inaczej *źródło w celu*) polega na metonimicznym rozszerzeniu znaczenia, a relacja CAŁOŚĆ ZA CZĘŚĆ (lub inaczej *cel w źródle*) na metonimicznym zawężeniu znaczenia.

Rozważmy najpierw relację typu pierwszego: relację *źródło w celu*. Aby utrudnić dostęp do domeny docelowej często decydujemy się na wybór peryferyjnego elementu wyidealizowanego modelu poznawczego jako źródła. Widać to na przykład w takich eufemistycznych wyrażeniach, jak:

14) *iść do toalety* (= oddać mocz/stolec),

15) w języku angielskim: *to go to the bathroom* (= oddać mocz/stolec)

(eksplicytny jest pierwszy element wyidealizowanego modelu kognitywnego defekacji);

16) w języku angielskim: *to wash one's hands* (dosłownie: umyć ręce
= oddać mocz/stolec)

(eksplicytny jest ostatni element wyidealizowanego modelu kognitywnego defekacji).

Jak wspomniano wyżej, metonimia jest procesem kognitywnym, w którym jedna jednostka pojęciowa, źródło, zapewnia mentalny dostęp do innej jednostki pojęciowej, do tzw. domeny docelowej, w tym samym wyidealizowanym modelu kognitywnym (Radden, Kövecses 1999: 21). Wyidealizowane modele kognitywne są złożonymi strukturami, za pomocą których organizujemy naszą wiedzę. Należy pamiętać, iż są one stworzone przez ludzi i dlatego są całkowicie uzależnione od naszego doświadczenia oraz kultury. Dlatego też skład wyidealizowanych modeli kognitywnych nie jest uniwersalny, a element należący i metonimicznie aktywujący cały model w jednej społeczności, w innej społeczności nie musi do danego modelu należeć. Na przykład angielskie wyrażenie

17) *to spend a penny* (= skorzystać z toalety publicznej)

odnosi się do publicznych toalet, które w Wielkiej Brytanii otwierane były po wrzuceniu dwupensówki. W Polsce oczywiście wrzucenie monety, tym bardziej dwupensówki, w celu odblokowania drzwi, nie jest elementem modelu korzystania z publicznej toalety.¹

Koncentrowanie się na peryferyjnych elementach całego procesu (pierwszym lub ostatnim) jest również powszechne w eufemistycznych sformułowaniach, którymi posługujemy się, mówiąc o seksie. Mówimy na przykład:

18) *iść z kimś do łóżka* (= uprawiać seks – profilowana jest tu pierwsza część całego procesu).

Podobnie wygląda to w innych językach:

19) w języku angielskim: *to go to bed with someone*,

20) w języku niemieckim: *(mit jemandem) ins Bett gehen*,

21) w języku hiszpańskim: *acostarse con alguien*.

¹ Niedawno jednak również w Polsce pojawiły się toalety publiczne, z których skorzystać można jedynie po wrzuceniu monety, np. na Dworcu Centralnym w Warszawie czy na Dworcu Głównym w Krakowie. Nie można więc wykluczyć, że również w języku polskim ten peryferyjny element scenariusza zostanie z czasem wykorzystany, aby mówić o czynnościach fizjologicznych wykonywanych w toalecie.

Możemy również profilować ostatnią część całego procesu, np.

22) *spać z kimś* (= uprawiać seks – ostatni element).

Tak, jak w poprzednim przykładzie, możemy zauważyć podobieństwa w innych językach:

23) w języku angielskim: *to sleep with someone*,

24) w języku niemieckim: (*mit jemandem*) *schlafen*.

Akcentowanie peryferyjnych elementów wyidealizowanego modelu kognitywnego można również zauważyć w eufemizmach odnoszących się do śmierci czy umierania. Rozważmy następujący przykład z języka angielskiego:

25) *That cat must have been twenty years old when he finally bought the farm*.

To buy the farm jest amerykańskim idiomem znaczącym *umierać*. Prawdopodobnie zaczął on funkcjonować w czasie II wojny światowej, kiedy to zasiłki pogrzebowe wypłacane rodzinom poległych amerykańskich żołnierzy były tak wysokie, że starczały na spłatę kredytu hipotecznego, zakup domu lub małej farmy. W tym przypadku *kupno farmy* (bardzo peryferyjny element ramy *umierania*) ma na celu odwrócenie uwagi od treści objętej tabu, czyli śmierci. Podobnych przykładów jest wiele, np.

26) *przenieść się na łono Abrahama*,

27) w języku angielskim: *to meet one's maker*;

28) *zamknąć oczy* (Dąbrowska 1993: 97),

29) *spocząć dwa metry pod ziemią* (Dąbrowska 1993: 334),

30) *oddać ziemi (np. męża)* (Dąbrowska 1993: 334),

31) *wyjechać w foliowym worku*,

32) w języku angielskim: *to put on the wooden overcoat*²,

33) w języku niemieckim: *in die Bretter gehen*.

Jak wspomniano powyżej, skład wyidealizowanych modeli kognitywnych uzależniony jest od kultury i od kontekstu. Na przykład lud Hausa zamieszkujący Afrykę Zachodnią składa swoich zmarłych do grobu bez trumny, na boku, z prawą ręką przykrywającą ucho. Dlatego też w języku hausa, gdzie śmierć również jest tematem tabu, mówi się:

34) *Ya danne kunne*.

'On przykrył swoje ucho' (= umarł),

35) *Ya kwanta dama*.

'Położył się na prawym boku' (= umarł)

(Siemiątkowska 2006: 150)³.

W Wiedniu mieści się największa europejska nekropolia – Zentralfriedhof. Na cmentarz ten kursuje tramwaj linii 71. Wiedeńczycy, gdy ktoś umrze, mówią:

² Oczywiście niektóre z powyższych przykładów są zarówno metaforyczne, jak i metonimiczne. Na przykład *wooden overcoat* (dosłownie *drewniany płaszcz*) metaforycznie odnosi się do trumny, jednak bycie złożonym w trumnie, jako element scenariusza umierania, który aktywuje cały scenariusz, jest metonimią. Co ciekawe, jak podają Kurkowska i Skorupka (1974: 102), w języku polskim, w gwarze warszawskiej, funkcjonuje podobne wyrażenie, a mianowicie: *sosnowa* lub *drewniana jesionka* (*ubrać sosnową lub drewnianą jesionkę* = umrzeć).

³ Siemiątkowska (2006: 150) klasyfikuje te przykłady jako metaforyczne. Autorzy niniejszego artykułu uważają jednak, iż przykłady te są przykładami metonimii, a nie metafory.

- 36) *Er hat den 71er genommen.*⁴ (dosłownie: *pojechał tramwajem 71 = umarł*).

Oczywiście jazda tramwajem 71 może być elementem scenariusza czy ramy umiierania dla wiedeńczyków, ale nie jest dla innych użytkowników języka niemieckiego.

Posługiwanie się relacją źródło w celu (peryferyjnym elementem w odniesieniu do całości) jest jednym ze sposobów na zakamuflowanie treści, którą chcemy przekazać.

Drugim sposobem jest użycie relacji cel w źródle, gdzie bardzo niejasne, ogólne sformułowanie odnosi się do czegoś konkretnego, objętego tabu kulturowym, np.

- 37) *tyłek*,

38) w języku niemieckim: *der Hintern* ([rzeczownik] 'tyłek') – *hinter* ([przymimek] 'za'),

39) w języku hiszpańskim: *trasero* ([rzeczownik] 'tyłek') – *trasero* ([przymiotnik] 'tylni'),

40) w języku francuskim: *derrière* ([rzeczownik] 'tyłek') – *derrière* ([rzeczownik] 'tył', [przymimek] 'za').

Tyłek (w języku angielskim *behind*) jako rzeczownik odnosi się do określonej części ciała. Jako przymimek może jednak również funkcjonować w metonimicznym wyrażeniu *ad hoc* w odniesieniu do czynności objętej tabu – do wycierania rzeczonoego 'tyłka' po defekacji. Rozważmy przykład z listu napisanego przez Sir Winstona Churchilla:

- 41) *Dear Sir, I am in the smallest room of the house and your letter is before me. Very soon it will be behind me (the letter is before me = list jest przede mną = czytam ten list; the letter will be behind me = list znajdzie się za mną = podetrę nim tyłek).*⁵

Relacją CAŁOŚĆ ZA CZĘŚĆ posługujemy się również, aby nie mówić wprost o akcie płciowym:

- 42) *kochać się, uprawiać miłość*,

43) w języku angielskim: *to make love*,

44) w języku niemieckim: *sich lieben*,

45) w języku hiszpańskim: *hacer el Amor*,

46) w języku francuskim: *faire l'amour*.

Jak zauważa Dąbrowska (1993: 84–86), metonimia tego typu pojawia się również w eufemizmach odnoszących się do chorób, szczególnie tych śmiertelnych, wenerycznych (mogących być rezultatem „niemoralnego prowadzenia się”) czy umysłowych.

- 47) Furman Wysocki: *Ile razy będzie wielmożnemu panu potrzeba, ja sam zawiodę; ale żeby ktoś z miasta to ni!... Z takiego interesu wielmożny pan mógłby się tylko nabawić nieszczęścia... (= choroby wenerycznej?)*

Wokulski: *Głupiś, mój Wysocki. Ja jej widywać nie potrzebuję.*

(B. Prus, *Lalka*, t. I, s. 365)

⁴ Źródło: www.zentralfriedhof.at.

⁵ Źródło: www.phrases.org.uk.

W powyższym cytacie, poza *nieszczęściem*, można zauważyć również inne eufemizmy powstałe na bazie metonimii *totum pro parte*, np. *będzie wielmożnemu panu potrzeba* (= będzie pan odczuwał potrzebę zaspokojenia popędu seksualnego) czy *ktos z miasta* (= kobieta lekkich obyczajów?). Czasownik *widywać* (= uprawiać seks?) natomiast jest eufemizmem opartym na procesie odwrotnym, a mianowicie metonimii *pars pro toto*.

Tabu objęte są czasami także zakłady opieki zdrowotnej, w których leczy się wyżej wymienione dolegliwości. W sformułowaniach używanych w odniesieniu do nich również możemy odnaleźć analizowany tu typ metonimii, por.

48) *Odwiozą mnie do Świecia!* (= odwiozą mnie do szpitala psychiatrycznego = zwariuję, jak mówi się na Kujawach i Pomorzu)⁶

oraz

49) *Zaraz odwiozą mnie do Tworek!* (= do szpitala psychiatrycznego = zwariuję, jak mówi się na Mazowszu)⁷

(S. Bareja, *Miś*),

50) *O, tobym zasłużył, aby mnie do Bonifratrów zaparto!* (= do szpitala psychiatrycznego)⁸

(A. Fredro, *Trzy po trzy*, s. 242).

4. Podsumowanie

Metonimia jest jednym z wielu narzędzi umożliwiających ukrycie treści objętej tabu kulturowym.⁹ Pozwala na to zarówno relacja *pars pro toto*, w której to wybrany zostaje peryferyjny element wyidealizowanego modelu kognitywnego, odwracający uwagę od celu, jak i relacja *totum pro parte*, w której leksem literalnie odnoszący się do całości ramy użyty zostaje w odniesieniu do jej mniejszego, bardziej konkretnego elementu.

Należy w tym miejscu zwrócić również uwagę na fakt, iż powstałe na bazie metonimii (lub metafory) wyrażenia mające na celu odciążenie naszej uwagi lub zakamufłowanie rzeczy objętej tabu, dość szybko się 'zużywają'. Przystają one pełnić swoją funkcję, ponieważ zaczynają zbyt szybko aktywować to, co miały skrywać. Wówczas zwykle jesteśmy zmuszeni sięgnąć po nowy eufemizm. Zjawisko to zauważył i opisał między innymi Turner (1973: 115–116) [tłumaczenie – autorzy]:

„Tabu w języku zmienia się. Wyrażenie uważane za eufemizm przez jedno pokolenie może stać się wyrażeniem wulgarnym dla kolejnego pokolenia [...]. To, co w starych dobrych czasach [...] nazywano *wychodkiem* czy wy-

⁶ Świecie – miejscowość, w której zlokalizowany jest Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych.

⁷ Tworki – dzielnica Pruszkowa, w której zlokalizowane jest Mazowieckie Specjalistyczne Centrum Zdrowia (szpital psychiatryczny).

⁸ Bonifratrzy zwykli opiekować się osobami umysłowo chorymi (np. w szpitalu bonifratrów w Zebrzydowicach).

⁹ Wydaje się, iż np. metafora jest równie, jeżeli nie jeszcze bardziej, produktywna w tym względzie, np. *bawić się w doktora*,

w języku angielskim: *Jane and I were up all night playing doctor*;

mieć wiatry,

w języku angielskim: *to break wind*,

w języku angielskim: *to pass water* (= oddać mocz).

gódką (ang. *privy, jakes*), moi rodzice zaczęli nazywać *WC*. Dla mnie jednak to określenie było zbyt bezpośrednie i nauczyłem się, prawdopodobnie w szkole, mówić *ubikacja* (ang. *lavatory*). Gdy mój mały syn zaczął chodzić do przedszkola i został zapytany czy chciałby skorzystać z *toalety* (ang. *toilet*), nie zrozumiał, o co go pytają. Zacząłem więc wówczas w domu używać słowa *toaleta* [...].”¹⁰

Bibliografia

- Barcelona A. (red.), 2003. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Bareja S., 1980. *Miś* (film). Zespół Filmowy Perspektywa.
- Dąbrowska A., 1993. *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Dirven R., Pörings R. (red.), 2003. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Encyclopaedia Britannica*. <http://www.britannica.com> [data dostępu: 06.06.2005].
- Encyclopaedia Britannica*, 1985. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc.
- Fredro A., 1949. *Trzy po trzy. Pamiątniki*, oprac. H. Mościcki. Kraków: Wydawnictwo M. Kota.
- Górska E., Radden G., 2006. *Metonymy-Metaphor Collage*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kurkowska, H., Skorupka S. 1974. *Stylistyka polska. Zarys*. PWN Warszawa.
- Lakoff G., Johnson M., 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff G., Johnson M., 1988. *Metafory w naszym życiu*. Tł. T.P. Krzeszowski. Warszawa: PWN.
- Oxford English Dictionary*, 1989. <http://oed.com> [data dostępu: 06.01.2012].
- Panther K.U., Radden G. (red.), 1999. *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Pinker S., 2003. *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*. London: Penguin Books Ltd.
- Prus B., 1953. *Lalka*, t. I i II, wyd. 2. Warszawa: PIW.
- Radden G., Kövecses Z., 1999. *Towards a Theory of Metonymy*, [w:] K.U. Panther, G. Radden (red.), *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 17–59.
- Rubin E., 1915. *Synsoplevede Figurer [Visually experienced figures]*. Copenhagen: Gyldendal.
- Ruiz de Mendoza, F., Díez Velasco O., 2003. *Patterns of conceptual inte-raction*, [w:] R. Dirven, R. Pörings (red.). *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, s. 489–532. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Ruiz de Mendoza F., 2003. *The role of mappings and domains in understanding metonymy*, [w:] A. Barcelona (red.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*, s. 109–132. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Siemiątkowska A., 2006. *Metaphorical understanding of death. in the Hausa society*, [w:] E. Górska, G. Radden. *Metonymy-Metaphor Collage*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sławiński J. (red.), 1994. *Podręczny słownik terminów literackich*. Warszawa: Oficyna Polska Encyklopedia Niezależna (OPEN).
- Turner G.W., 1973. *Stylistics*. Great Britain: Penguin Books.

¹⁰ Zjawisko to opisał później również Pinker (2003) i nazwał je *eufemistycznym kołowrotem* (ang. *euphemistic treadmill*).

Źródła internetowe:

www.courtjones.com.

www.phrases.org.uk

www.psychologie.tu-dresden.de

www.zentralfriedhof.at

Conceptual metonymy as a way of hiding taboo content

Summary

Metonymy is not, as it used to be thought, a mere rhetorical device but a pervasive cognitive mechanism. This article focuses on one of its functions, which is hiding. The notion of metonymic highlighting has been described in the literature (e.g. Croft 2003). Surprisingly enough, however, the other, equally important, effect metonymy helps us achieve, i.e. hiding, has received little scholarly attention. The authors distinguish two forms of metonymic hiding (an 'upward' and a 'downward' orientation). In the 'upward' oriented relation, in order to hinder access to the target, a peripheral element of the frame tends to be selected as the source. In the 'downward' oriented relation, on the other hand, a more inclusive (opaque) domain is selected for the source in order to conceal the target. The theoretical framework of the present paper is provided by the school of thought commonly known as Cognitive Linguistics (the second generation of cognitive science). Cognitive Linguistics grew out of the work of a number of scholars active in the 1970s and 1980s, who investigated the relation of language and mind. For a time cognitive linguists focused their attention almost entirely on metaphor whereas another equally, if not more, important cognitive mechanism – metonymy – went virtually unnoticed. This oversight is currently being redressed and metonymy is beginning to receive the scholarly attention it deserves. The present paper is part of the current trend which aims at helping metonymy shake off its 'Cinderella-status'.

Anna Lesińska, Wojciech Wachowski

Out in the hall Alex met Grace...
- ellipsis as a semantic phenomenon in text analysis

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

1. Introduction

People use language on everyday basis. We talk, listen to the radio or read various kinds of text. Most of the time we are so engrossed in the meaning that we hardly notice the language. Language is most often defined as some kind of a system which is at our disposal when we want to somehow arrange our thoughts into tangible units that can be transferred to another person or put on paper. According to Beaugrande and Dressler it is virtual (1981: 35). Language can thus be treated as a tool which enables people to engage in discourse. We use words and sentences to create texts, and if their meaning can be understood by both the producer and the recipient, it may become discourse. As Brown states, people expect to be faced with discourse rather than text, and they are thus ready to accept sentences which are not perfect from a grammatical point of view, if only they extract the intention of its author (1983: 224).

As, according to Singer, human comprehension of text is rapid, some aspects of the surface text have to be excluded for the sake of language economy (1990: 2). It seems, therefore, interesting to investigate what is not in the text and how the meaning somehow remains intact. This article is an attempt to investigate ellipsis as a semantic phenomenon and how it operates in the source, enabling one to recover the ellipted parts of the linguistic text. For this purpose, an excerpt from *The Autograph Man*, a novel written by the British novelist Zadie Smith, has been taken. The book tells a story of a man with dual Chinese and Jewish ancestry, Alex Li-Tandem, who travels around the world in search of memorabilia connected with famous people.

As the scope of the present paper precludes a detailed analysis of all the possible aspects of the subject at hand, the ellipted parts have been given more prominence in the analysis than other aspects.

2. Ellipsis

For the sake of avoiding repetition, some parts of sentences are deleted. As Quirk notes, there is a general rule to "reduce as much as possible" and "strong preferences for the most economical variant" (Quirk 1985: 859–860). This economy cannot be achieved without the help of cohesive devices such as ellipsis and pro-forms. The rules for using them are purely syntactic, although the reasons they are applied may depend on the choices made by the language user at the pragmatic level. On the semantic level, the speaker or writer can resort to reference, but, as Halliday and Hasan remark, the borderline one attempts to draw between them is as fuzzy as a precise description of such a complex thing as human language itself (1976: 88).

Although the reference devices used are interwoven into the text, it cannot be forgotten that it is the author of the text who refers to something, not the words themselves (Brown and Yule 1983: 28). What seems obvious, the things referred to in text must somehow be recoverable, if this is not the case, communication is broken. The recipient of text may look for clues as to how the string of words he or she has just received should be interpreted, either outside or inside the text, in the former situation, resorting to the situation in which the text appeared. Quirk adds another kind of recoverability, which is

structural, where the full form can be reconstructed by the receiver through the knowledge of a grammatical structure (1985: 861). To him “textual recoverability is best regarded as a special case of situational recoverability, in the sense that the information given in the text constitutes situational knowledge for the person participating in discourse” (1985: 861). For Halliday and Hasan the in-text reference is endophoric and what Quirk labels situational, outside-text reference, they choose to refer to as exophoric. If the reference precedes the thing referred to, it is anaphoric, when it follows the text it is cataphoric.

Halliday and Hasan define ellipsis as “the omission of an item” and substitution as “the replacement of one item by another” (1976: 88). They also add that ellipsis and substitution are examples of the same process, ellipsis being a kind of substitution in which “the item is replaced by nothing”. Both Halliday and Hasan and Quirk make the distinction between substitution and reference, the latter being called by Quirk co-reference (1985: 863), and seem to agree that reference is semantic and substitution is grammatical. Co-reference is defined as “the bond of ‘cross-reference’ between two items or expressions which refer to the same thing or set of things” and substitution as “a relation between pro-form and antecedent whereby the pro-form can be understood to have ‘replaced’ a repeated occurrence of the antecedent” (Quirk 1985: 863). Therefore, if we can copy the antecedent without a change of meaning, we are dealing with substitution, as in the example:

1) Bill got a *first prize* this year, and I got *one* last year.

As Quirk notes, *one* is equivalent to *first prize* both semantically and grammatically, although it is clear that it was not the very same object. However, in the sentence:

2) *Two players* injured *themselves* during the match.

Two players cannot replace the word *themselves*, but both expressions refer to the same players, and therefore this is an instance of reference. It is worth noting that substitution does not have to overlap with reference, but is it possible. What is more, substitution may differ from its antecedent morphologically, as in:

3) This *coat* is more expensive than the *ones* I saw in the market.

2.1. Nominal ellipsis

Nominal ellipsis, as seen by Halliday and Hasan (1976: 147), occurs within noun phrases. It consists of certain elements which can be described as deictic, numerative, epithet, classifier and qualifier, the head usually being a common noun (proper nouns are not usually further described by modifiers, therefore are seldom subject to ellipsis).

In the sentence:

4) *Those two fast electric trains.*

‘those’ is a deictic expression, ‘two’ a numerative, ‘fast’ is an epithet and ‘electric’ serves as a classifier. In an elliptical nominal group the head (‘trains’ in the example) is omitted, and one of the preceding elements takes on the function of the head, cf.

<i>Those</i>	<i>two</i>	<i>fast</i>	<i>electric</i>	<i>trains.</i>
↑	↑	↑	↑	↑
deictic	numeral	epithet	classifier	head

This process usually takes place from left to right, deictic and numeratives being most likely to act as heads, while the more to the right, the more possibility of modifiers being heads themselves. Any nominal group having the head function filled by a word that normally acts as modifier is the elliptical one. The source of information for filling out the gap must be available, usually from a previous nominal group that is not elliptical in its nature (Halliday, Hasan 1976: 147–151).

2.2. Verbal ellipsis

Halliday and Hasan distinguish yet another type of ellipsis. It occurs when the presupposed element in an elliptical sentence is "one or more elements from an antecedent verbal group" (Halliday, Hasan 1976: 167). They seem to agree with Quirk (1985: 863–895) that the ellipted elements must fit in the part of the sentence from which they were removed, and that there usually is no doubt as for which elements have been ellipted:

5) *Have you been swimming? – Yes, I have.*

6) *What have you been doing? – Swimming.*

Here, both elliptical verbal groups stand for *swimming*. Halliday and Hasan (1976: 168) further explain that the important feature of verbal ellipsis is that it cannot be replaced by anything else, so one could not take *swimming* in the second example as *will go swimming*, for instance, since it can only be interpreted in its full version as *I have been swimming* in both examples.

As far as verbal ellipsis is concerned, Halliday and Hasan believe it can be divided into lexical and operator ellipsis. The first type can readily be spotted for the lack of any lexical verb in a sentence, as in:

7) *Is John going to come? – He might. He was to, but he may not.*

8) *He should, if he wants his name to be considered.*

Here, the recipient of such utterances undoubtedly knows that the ellipted element would most likely be the verb *come*. Since no modal verb can serve as a lexical verb in a sentence, the example above must be elliptical.

However, the situation is more complicated when considering sentences when other verbal operators are left at the end of a sentence, for they could optionally fulfil the function of lexical verbs as well. Therefore, *do* or *have to* may be found both in elliptical and full sentences:

9) *I've decided to leave. – I hope you're going to have second thoughts.*

10) *I haven't finished it yet. – I hope you're going to have by tomorrow.*

There is no doubt concerning the fact that sentence 10 is elliptical. Halliday and Hasan outline rules owing to which sentences can be judged as elliptical or not, and discuss the form *to* as in *used to* or *ought to*, but conclude that in verbal lexical ellipsis it is the lexical verb that gets omitted and that it always proceeds 'from the right', the last word, namely the lexical verb is always eliminated, but other words closely neighbouring with it on the left but the first one, may not be found in the ellipted version. According to what has just been said, the speaker or writer makes a choice as regards the number of elements that are to be ellipted. Halliday and Hasan inform us that it is usually the extreme forms

that tend to be preferred, thus either only the first word remains, or only the last, namely the lexical verb is omitted (1976: 174).

With operator ellipsis, the situation seems to present itself in a rather opposite way, since it can be described as ellipsis 'from the left' as compared with lexical ellipsis. Here, it is the operator and other words 'from the right' that are ellipsed. It may even be the case that only the lexical verb is left in the ellipsed sentence. Operator ellipsis may either be found within the span of a single sentence, when the same operator pertains to two lexical verbs, or across sentences, but only when they are rather closely related, in questions and answers, for instance.

3. *Out in the Hall Alex Met Grace* – Text analysis

The content of the following pages is an analysis of the choices that in real life are made in the span of split seconds. What Halliday and Hasan write about cohesion, pertains to text comprehension in general, namely that we are touching upon things that "the native speaker 'knows' already – but without knowing that he knows them" (1976: 1). As complicated as it may appear, text comprehension is not a rare process performed by most skilful minds, but an everyday task, the difficulty of which most of the time escapes the notice of the performer. The length of the analysis and what follows, the number of choices made during the comprehension, proves the greatness of the human mind and the paradox of the strenuousness this very same mind is faced with when it tries to investigate its own proceedings. The investigation itself may be questioned as well. The difference of mental models created by people during text comprehension is unquestionable, therefore it can be argued that any investigation of the possible inferences made by people in communication is always incomplete and may be a great divide among different people. Be that as it may, no other way has been invented which would enable seeing particular human thoughts as they take shape and influence our perception of the world. Their content can thus be only guessed at.

"Out in the hall Alex met Grace. She was crouched on the second step, looking vengeful. Her tail in the air, her face messy with bird blood. Protruding from her mouth was the greater part of a wing. Alex saw that it was no sparrow either, but a colourful, pinky-blue type of bird, the sort he might have got sentimental over, built a bird-house for, with one of these miniature Welcome Home mats much loved by the widowed of Mountjoy. But he had come too late for that. When pushed (she had not been fed), Grace became a garden terrorist and made no sentimental distinctions between species of the same genus. A squirrel was as good as mouse to her, a parakeet equal to a pigeon. Picking her up, Alex forgave her, kissed her on her flat head, tugged her tail, and slid her down the banister. In return, she painted a long streak of red, like a design feature, down the length of pine, punctuated by little hillocks of bird guts. And >still< he didn't throw up. Ha! Alex was counting this as Personal Triumph of the Morning #3. The second was walking. The first was consciousness."

(Z. Smith, *The Autograph Man*, p. 48).

There may be no doubt when reading the text that it is both cohesive and coherent. The continuity of senses seems to be well supported by the cohesive devices the reader comes across at every point of the text, starting from the very first sentence, where there is little hesitation on the part of the reader that the reference *she* pertains to Grace. Had the preceding part of the book been read, the recipient of the text would surely be already familiar with Alex, the main character. Grace, however is encountered by the reader of the book for the very first time. This might be an important fact, taking into consideration the way the text has been constructed. As already mentioned, there are no problems as regards the way cohesive devices have been used. Some ambiguities are encountered while drawing a "mental picture" of what is actually said through the text as we go. Let us first look at the text from a bottom-up point of view. We have to account for the fact that people usually assume that the experience they have must be to some extent similar to that of other people. Therefore, they might suppose that Grace is a name of a girl or woman, they may even have had the pleasure of meeting someone who had that name. The definite article before *hall* suggests that the hall is somehow known to Alex, it is most probably part of his house or flat, again a common knowledge fact: people live in houses or flats, not kennels. It is very unlikely that *she* in the second sentence should refer to some other female being, not previously mentioned in the text, because that would spoil the cohesiveness of the text, and lead to misunderstandings on the part of the reader. It can safely be concluded that it is Grace who was crouched on the second step. Relying on the human tendency of resorting to local interpretation we are led to believe that the aforementioned step is situated somewhere in the same hall, the one where Alex met Grace. It is perfectly possible that a girl might be crouched on a step, as it might happen that there are no chairs in a hall, because halls tend to be rather narrow, and they are generally used for passing from one room to another. Again, of all the objects available as an alternative for sitting on the step, a chair is what one would think of rather than a sofa or a bench, taking into consideration both the size of the object and the space in the hall which is most likely limited.

The verbal operator ellipsis between *step* and *looking* does not break the continuity of senses. It is obvious that it is Grace that is looking vengeful, and that *she was* are the ellipted words. Grace's expression is a piece of information which is new and which might have been used to evoke the reader's inquisitiveness as regards the reason Grace might have for being vengeful and inferring that somebody must have harmed Grace in some way, by telling her something rather offensive or maybe even using physical force.

Another sentence contains two verbal operator ellipses in which the same verb has been removed from the text, namely the word *was*. It is interesting that the same grammatical structure is repeated, and the same word ellipted. The personal pronouns *her* both refer to Grace, as no other female being has been mentioned. The tail seems rather awkward, but it may be understood as a pony-tail, since girls often have pony-tails and it might be in the air.

The second part of the sentence however, seems even more problematic. Bird blood is a substance which is hardly ever to be found on a girl's face unless she had been attacked by a bird, or touched a wounded bird in some way. It is another fragment of shared knowledge, that for a bird to bleed it has to be hurt or wounded. If the reader considers Grace as

the one who is responsible for the blood on her face, she might be thought of as a tomboy, because girls are known to be rather sensitive and unlikely to harm birds. On top of that, how can we know for sure it is bird blood? This is the moment where the knowledge people possess of text types helps to make the inference that the narrator has even greater knowledge than Alex.

Another sentence appears as even more of a puzzle to solve. Grace is again referred to through the personal pronoun *she*, and the reader learns that she has a wing in her mouth. Drawing from common knowledge of the world, the recipient of the text knows that the organisms living on the earth do not normally have wings protruding from their mouths, and that they use their mouths for eating, killing or carrying objects. Even though the wing in the text is preceded by an indefinite article, the reader is likely to conclude that it belongs to the bird whose blood was already touched upon in the passage. If the greater part of the wing is protruding, then the smaller must be in Grace's mouth. Next, the reader is informed of the type of bird in Grace's mouth. The bird is referred to as *it*, with the use of a deictic, which at the same time binds the reader to the situation described. Another operator ellipsis is encountered, where the full version of the sentence could be phrased *but it was a colourful, pinky-blue type of bird*. Having imagined the colour of the bird, the reader is faced with another ellipsis, this time nominal ellipsis and immediately following verbal ellipsis. It is obvious however, that the missing part of the sentence can be put into words as *the sort of bird he might have got sentimental over, he might have build a bird-house for*. Drawing from experience, the reader would probably have a schema for being sentimental, which might include having deep feelings for somebody, the way being sentimental makes people reminisce others. They may even have memories of how their friends or relatives or even themselves were sentimental over some kind of animals in the past. On top of that, many people most likely share the experience of building bird-houses, either at school or with their parents.

What follows in the text is another nominal ellipsis, where, a bird-house is ellipted before the words *with one of those miniature Welcome Home mats*. Owing to schematisation and the existence of frames, not all information has to be included in the text to be understood as default element. In this particular case, it is probably part of what Beaugrande and Dressler (1981: 85–86) would refer to as typical knowledge, that houses usually have windows and doors. The script for coming back home will most likely contain the concept of wiping one's feet, and therefore account for the existence of a doormat. Interestingly, the door is nowhere to be found in the text, but the author of the text might have assumed that the recipient will probably have the pertaining frame in his or her active storage, ready to explain the occurrence of the mat. Welcome home mats might also serve the purpose of greeting a person who is coming back home after a rather long absence. The mats are said in the text to be loved by the widowed of Mountjoy. Mountjoy might be taken to stand for either the name of some village or town, or part of a city, as the reader will have the experience that places where people live usually have names. Another instance of nominal ellipsis takes the reader to infer that the widowed are most likely people, as it is clear that of all animate beings only people get married, so it is highly unlikely for some other creature to be widowed.

Another sentence is entirely dependent on the surrounding discourse. If uttered in isolation, even though grammatically flawless, processing such a sentence would be impossible. On the other hand, this sentence adds to text cohesion in the sense that in order to comprehend it, the reader is strongly encouraged to search elsewhere in the text for the needed information. The reason for high dependence on co-text is the use of references. Personal reference *he* will be understood by the reader as pertaining to Alex as he was the only male mentioned in the text and thus available for the interpretation of the text. The deictic expression *that* inevitably refers to the whole idea just introduced, namely building the bird house and getting sentimental over a bird.

To comprehend the text, the reader will have to answer the question why it was too late for Alex to get sentimental over a pinky-blue type of bird, with a great likelihood that the answer provided will be that the bird is already dead in Grace's mouth and there is no tangible possibility for a human to get sentimental over dead birds they did not know once those birds were alive.

The concept of pushing introduced in the sentence that follows might entail physical force. The structure of the sentence contains operator ellipsis, as the non-ellipted equivalent of the sentence could be phrased as: *When Grace was pushed*. It is an instance of ellipsis, for the missing fragment can be inserted in the sentence without distortion of its grammatical structure. On reading the contents of the brackets, the reader will most likely adjust his or her idea of pushing to match the situation when being hungry pushes those who experience this state to behave in certain ways, not always entirely in accordance with their will. The fact that the author of the text implies that Grace should be fed might cause the reader to arrive at the conclusion that Grace is not fully capable of taking care of herself in some way, for in most situations people are generally capable of feeding themselves.

In the latter part of the sentence another powerful concept is evoked, namely that of a terrorist. Associations around this concept probably include various kinds of weapon, physical violence and the idea of killing. In this particular text this concept is modified by the word *garden* which narrows down the scope of terrorism to the boundaries of a garden. The inevitable question that follows pertains to what could be the prey of a garden terrorist. The ellipsis of the subject after the conjunction *and* most likely does not restrain the reader from inferring that it is Grace who makes no sentimental distinctions between species of the same genus. It is not explicit in the text what that genus might be. The reader might be willing to draw the conclusion that the genus might denote species living in the garden Grace is the terrorist in. It may not be clear to the reader why Grace would resort to killing creatures living in the garden, and not simply ask someone for help in such dramatic circumstances. On top of that, Alex can see the bird in her mouth and it may be assumed that he is perfectly aware of the situation Grace has found herself in. There is no way of knowing who is to feed Grace and is thus shunning the responsibility, but it can be speculated that Alex should take some steps in such a situation.

The next sentence contains yet another operator ellipsis, the full version of which would be *a parakeet was equal to a pigeon*. In order to comprehend this sentence quite an extensive inference has to be made. It can hardly be argued that the schema of being good

to somebody is evoked when the sentence is read. Previous experience is crucial in comprehending the idea of being good. The reader might resort to memories of situations when somebody was good to them. In these circumstances, however, animals are good to Grace who is a garden terrorist. The scope of possible inferences is thus severely limited. Most likely the reader will understand this feature of being good as equal to being appropriate to be killed and even eaten. The information conveyed in the words that follow reveals more about Grace herself, although to arrive at the conclusion that the sentence even pertains to her, the reader must process the personal pronoun *her* as referring to Grace, since it is repeatedly used instead of her name in the sentence. However, there are no other females to be referred to thus making this assumption fairly safe.

Picking Grace up by Alex, suggests that she is rather small or at least that she does not weigh much. However, people do not usually pick each other up when meeting somewhere in a hall. It is far more customary to shake hands or give somebody a wave or a smile. It could also appear as strange to the reader that Alex picks Grace up while she is having the bird in her mouth. In most situations people do not want to have blood smeared all over their clothes, which might happen during picking up somebody who is dirty with blood.

The reader is then confronted with information that Alex forgave Grace. This small string of discourse seems disjointed from the rest of the sentence. The reader will still try to comprehend it as part of discourse, relying on Grice's maxim to be relevant. Alex's forgiving would not be mentioned in the text if it did not pertain to the situation described by the discourse. There are a few options as regards the happenings for which Alex might have the willingness to forgive. It may be the killing of the bird in Grace's mouth, or her being a garden terrorist, or not making 'sentimental distinctions' over the species she kills.

Alex's next move is kissing Grace on her head. The head is described as flat, which could be additional information about Grace. His kissing her on the head might denote to the reader an instance of rather patronising behaviour, since older people kiss younger ones on the head, not the other way round. Tugging Grace's tail is once again feasible if it is assumed that Grace has a pony tail. There is a great possibility that sliding Grace down the banister might appear to the reader as rather strange, even more so, when the accompanying text about her painting a streak of bird guts on it is read. The red painted on the banister is compared to a design feature, which might bring to the mind of the reader various kinds of designer objects seen in the past, probably quite original ones and possibly expensive, which might be compared to the imagined banister painted with red by Grace. The image of bird guts will in all probability cause disgust on the side of the receiver of the discourse, because people generally do not hold positive emotions towards seeing or being close to the insides of animate beings.

If Alex managed not to throw up, it may be presupposed he must have felt disguised. It can be assumed that the reader will have the knowledge that in situations where people feel disgust, there is a possibility that they might vomit. The very short sentence containing only one word, *ha* might be taken by the recipient of the discourse as an expression of having defeated one's own weakness.

The last three sentences form a sequence of some sort, enumerating Alex's personal triumphs. They appear in reverse order and the last two contain nominal ellipsis, in both

cases undoubtedly the word triumph was ellipled, which is an assumption formed on the basis of the preceding sentence. Arriving at the reason why walking and being conscious are treated by Alex as his personal triumphs might prove itself to be rather difficult to perform on the basis of the analysed text, unless the ability to walk and being conscious was achieved with effort after having seen Grace with the dead bird, the reader might need to refer to fragment of the book immediately preceding the one analysed, where Alex's morning routine is outlined. Nevertheless, it will still have to be inferred that the difficulty experienced by Alex is connected with his general dislike for getting up in the morning. Other reasons for such problems might also be considered, for example that he is feeling unwell. The scope of what might be predicted is limited even here because if something significant caused Alex's difficulties it would probably be mentioned in the text as highly relevant information.

4. Conclusion

If the main aim of this article was to analyse the process of recovering the meaning of a text from its ellipled parts, the number of possible inferences made by a prospective reader is by no means exhaustive. It can safely be supposed that every person, basing on their knowledge of the world and previous experience, might have a slightly different mental image of what is presented in the text. However, owing to great flexibility of schemata and the fact that they may have different variables, creating mental images of those objects is feasible. The length of the analysis above suggests a rather long process, when in fact, text comprehension normally takes seconds. The reason the author chose to write the text the way she did can only be guessed at, but the fascinating result most readers will arrive at, regardless of the inferences they had made on the way, is that Grace is simply a cat, even if this fact is not stated. This, in turn, proves the efficiency of the text, even if, or, because some of its parts have been omitted.

Bibliography

- Beaugrande R., Dressler W., 1981. *Introduction to Text Linguistics*. New York: Longman.
- Brown G., Yule G., 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bobrow D.G., Norman D.A., 1975. *Some principles of memory schemata*, [in:] D.G. Bobrow, A.M. Collins (eds.). *Representation and Understanding: Studies in cognitive science*. New York: Academic Press.
- Cook G., 1989. *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Graham A., 1985. *Psycholinguistics. Central Topics*. London: Methuen.
- Halliday M., Hasan R., 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Krzyszowski T., 1997. *Angels and Devils in Hell*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- Krzyszowski T., 2000. *Wykład końcowy. O nieprzekładalności milczenia*, [in:] W. Kubiński, O. Kubińska, T. Wolański (eds.). *Przekładając Nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, p. 573–579.
- Langacker R., 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford, CA: Stanford University Press.
- McCarthy M., 1991. *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mey J., 1993. *Pragmatics. An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.

- Pilus Z., 1996. *Coherence and students' errors. Weaving the threads of discourse*. "English Teaching Forum". July – October 1996, p. 44–49.
- Rumelhart D., Ortony A., 1977. *The Representation of Knowledge in Memory*, [in:] R. Anderson, R. Rand, W. Montagne (eds.). *Schooling and The Acquisition of Knowledge*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Singer M., 1990. *Psychology of Language. An Introduction to Sentence and Discourse Processes*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. Publishers.
- Smith Z., 2003. *The Authograph Man*. London: Penguin Books.
- Steinberg D., Nagata H., Aline D., 1985. *Psycholinguistics: Language, Mind and World*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Szwedek A., 2002. *Objectification: From Object Perception to Metaphor Creation*, [in:] B. Lewandowska-Tomaszczyk, K. Turewicz (eds.). *Cognitive Linguistics Today*. Bern, Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag Der Wissenschaften.
- Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J., 1985. *A comprehensive grammar of the English Language*. Harlow: Longman.
- Turner M., 1996. *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press.
- Yule G., 1985. *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

W korytarzu Aleks spotkał Grace...

– elipsa jako zjawisko semantyczne w analizie tekstu

Streszczenie

Jak podają Beaugrande i Dressler (1981: 8), podstawą komunikacji są efektywność, skuteczność oraz stosowność. Zdaniem Quirka istnieje również ogólna zasada, aby w wypowiedzi „zredukować najwięcej, jak to możliwe” (1985: 859–860, tłumaczenie A. L.), wybierając jej najbardziej ekonomiczny wariant. Takiego efektu nie da się osiągnąć bez elementów spójności powierzchniowej, takich jak proforma i elipsa, których użycie w tekście podyktowane jest zarówno zasadami składniowymi, jak i wyborem autora na poziomie pragmatycznym. Elipsa stosowana jest w celu zwiększenia informatywności tekstu poprzez pominięcie jego części. Nadawca powinien dołożyć starań, aby sformułować komunikat w taki sposób, żeby odbiorca właściwie odczytał jego intencje pomimo brakujących elementów wypowiedzi. Możliwość właściwego odbioru tekstu zawierającego elipsę sytuacyjną w bardzo dużym stopniu zależy od spójności jego struktury głębokiej. Artykuł stanowi próbę zbadania elipsy jako zjawiska semantycznego przy wykorzystaniu fragmentu powieści brytyjskiej pisarki Zadie Smith pt. *Łowca autografów (The Autograph Man)*.

Tomasz Łakomski

**Varying degrees of strength of taboos, swearwords
and interjections in professional and non-professional translations
on the basis of *Meet the Fockers***

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

1. Swearwords, taboos and interjections

People swear when they experience temporal states which cause them to lose temper and as a reaction to something unexpected. Types and intensity of swearing reflect people's social and educational background as well as their personality and culture which they represent. The process of communication is carried out differently in different languages. People from the North, in general, are perceived as more reserved than those from the South. Certain topics are taboo in some societies and at the same time are not in other cultures. Elements of communication which are perceived as offensive vary across cultures. Translators, if they want to maintain intentions of people speaking different languages, have to go beyond the constraints of their native language. Translators need to give up on certain amount of their autonomy and receive the foreign cultural element.

What is more, within the same culture some social settings, such as the nature of working conditions, can imply greater degree of swearing. A number of scholars have investigated swearwords: Montagu (1967), Ljung (1984; 2011), Andersson and Trudgill (1990), Hughes (1991), Jay (1992) and Allan and Burridge (2006). Andersson and Trudgill suggest that "swearing can be defined as a type of language use in which the expression" (1990: 53):

- a. Refers to something that is taboo and/or stigmatized in the culture;
- b. Should not be interpreted literally;
- c. Can be used to express strong emotions and attitudes.

Words are not dirty or offensive per se, but it is what people associate with certain words – lower body privy parts, sex, bodily effluvia, diseases or religion – that makes them dirty. Therefore, swearing is also closely related to the social constraints reflecting a society and its values. Andersson and Trudgill (1990: 35) state that: "Nothing is good or bad in itself. No word or phrase is in itself bad. It is bad only in the eyes of those who evaluate and look at the language. [...] If we turn the argument around, we can say that what is judged as bad or wrong in a certain culture reveals something about this culture".

It is believed that swearing is very often "an emotive reaction to anger, frustration, or something unexpected and usually, but not necessarily, undesirable" (Allan, Burridge 2006: 78). Swearing can be a reaction to an unexpected positive event, but on the other hand it can also be a reaction to sudden physical pain, such as whacking a toe against a table leg. Not only is swearing frequently evoked by frustration and pain, but swearing also relieves such feelings and restores "the normal psychophysical equilibrium of the individual" (Montagu 1967: 72).

However, swearing is also frequently used in a social context where it may serve various functions. It can be used to shock or amuse someone, but it can also be used as an identity marker or to signal group membership, where swearing forms part of a certain joint colloquial style. Therefore, factors such as the style expected by the interlocutors, their respective social status and the social distance between them all have some influence on how swear words are perceived and whether people are offended by their use. Sometimes, though, swearing is used for the specific purpose of offending someone (Allan, Burridge 2006: 77).

Nevertheless, the choice of swear words and the reaction to their use depends on the specific situation or context in which a message takes place, who the interlocutors are, what their relationship to each other is, and what is expected to be achieved (Jay 1992: 12–13). Furthermore, factors such as tone of voice, intonation, facial expression and body language, which are closely connected to swear words, may give an indication of the actual intent of the use of swear words, and they also affect how swearing is perceived (Ljung 2011: 4–5).

In this paper, words which were considered swear words, apart from taboos and interjections described later, possess certain features which are in accordance with considerations described above. They are emotive reactions to anger, frustration, something unexpected. They are conditioned by a social context where they can serve various functions. Finally, sometimes they are used for the specific purpose of offending someone.

A similar group used for related set of situations is embodied by taboos. The English word taboo derives from the Tongan *tabu* which came to notice towards the end of eighteenth century. Radcliffe-Brown claims: “In the languages of Polynesia the word means simply ‘to forbid’, ‘forbidden’, and can be applied to any sort of prohibition. A rule of etiquette, an order issued by a chief, an injunction to children not to meddle with the possession of their elders, may all be expressed by the use of the word taboo” (Radcliffe-Brown 1939: 5f; see Allan, Burridge 2006: 2).

According to Allan and Burridge (2006) taboo words pertain to the following spheres of humanity:

- bodies and their effluvia (sweat, snot, faeces, menstrual fluid, etc.);
- the organs and acts of sex, micturition and defecation;
- diseases, death and killing (including hunting and fishing);
- naming, addressing, touching and viewing persons and sacred beings, objects and places;
- food gathering, preparation and consumption.

All the enumerated above have been spotted in this work apart from food gathering, preparation and consumption, prostitution, narcotics and criminal activity.

The third group, related to the groups discussed earlier, is the group of interjections. Again scholars do not provide unanimous definition of them. The first definition of interjections presented here was outlined by Wierzbicka (1992: 164f): “An interjection can be defined as a linguistic sign expressing the speaker’s current mental state (1) which can be used on its own, (2) which expresses specifiable meaning, (3) which does not include other signs (with a specifiable meaning, (4) which is not homophonous with any other lexical item whose meaning would be included in its own meaning (that is, in the meaning of the putative interjection), and (5) which refers to the speaker’s current mental state or mental act”.

Another definition is offered by Ameka (1992: 105): “Those words [...] are primary interjections that [...] are not used otherwise [...]. Primary interjections are words or non-words which in terms of their distribution can constitute an utterance by themselves and do not normally enter into construction with other word classes, for example, *Ouch!*, *...Oops!*, etc. They could be used as co-utterances with other units [...]. Primary interjections tend to be phonologically and morphologically anomalous”.

Yet another definition of interjections was suggested by Wilkins (1992: 124): “A conventional lexical form which (commonly and) conventionally constitutes an utterance on its own, (typically) does not enter into construction with other word classes, is (usually) monomorphemic, and (generally) does not host inflectional or derivational morphemes”.

The last definition presented here was offered by Stange (2009: 64, 65): “I divided interjections into *interjections proper* and those interjections which only fulfil the structural criteria, i.e. (in my view) the latter do not serve primarily to express emotion and reflect a certain intentionality in production. Interjections count as *interjections proper* as long as they suddenly express the speaker’s state of mind emotionwise and fulfil the formal criteria enumerated above – no matter to what degree they are linguistic. Thus, *Yes!* and *No!* can also occur as *interjections proper* if emotionally loaded and produced rather involuntarily, as well as second interjections such as *Fuck!*, *Shit!*, *Damn!*, etc. *Interjections proper* have no addressee encoded in their semantic structure. They can be used when the speaker is alone as well as when he is in a social situation but they do not elicit a regular response from the interlocutor [...]. In the case of phatic and conative interjections an addressee is necessarily encoded in the semantic structure. Cognitive interjections can be used with an addressee or without one. Depending on the context [...]”.

All in all, despite their differences, definitions quoted above have some features in common. Interjections express current mental states, they can stand on their own and do not normally enter into construction with other word classes. The speaker can use them when they are alone or when they are in a social situation. Apart from that they do not elicit a regular response from the interlocutor. Interjections possessing enumerated features have been taken into consideration in this work. It needs to be stressed, that only taboo interjections were analysed.

Categories analysed in this paper are presented below. The first category are those words, phrases or utterances which are related to the human sexuality, even if the words on their own do not suggest it. It has to be acknowledged that not only words were analysed, but rather broader contexts in which they were uttered. What follows is that in some of the cases implied meanings, suggesting various taboos were also analysed. However, they were only marginal. Such is the case with the scene when one of the characters points to a woman’s breast and says to another character *these are not for you* or when one character is being referred to as *hot*, suggesting physical attractiveness. *Those are not for you* deprived of context is not a taboo. It is only when we consider the fact that the character who says it has a sexual annotation in mind, that this phrase can be treated as a taboo. It is a covert way of saying that this woman’s breast is not for you. I was taken into consideration, because Polish translation changed plural into singular, *to nie dla ciebie*, and it was decided that it had a slightly weakening effect. *To nie dla ciebie*, can suggest the process of being fed, whereas *those are not for you* has more explicit sexual connotations-refers to the objects of sexual desire. Another example of this category are words referring to body organs such as *nipple* as well as acts involving those organs for example *pee* or *menstruate*. Yet another example of this category are offensive signals used in the film. Only one example of this category was included, when one of the characters showed the middle finger. Finally this category is represented by words which suggest acts of sex such as *masturbate*

or *sodomize*. For illustrative purposes all the above examples are classified in this work as those of 'sexual nature'.

The second category is represented by offensive words which are uttered with reference to somebody or something else. This category includes words such as *jerk*, *freak*, *lack of intelligence* (with reference to CIA) or *bastard*. The third category includes words which are spoken when characters of the film express their emotive states. These include interjections such as *God*, *hell* or *oh mercy*. The second and the third category collectively are in this work referred to as 'the other' category. When the description of any sort or clarity require, both 'sexual nature' and 'the other' categories are classified as taboo words.

Table 1. Categories researched in the present work

Taboo words				
Sexual nature			The other	
Body organs	Acts of sex	Acts involving body organs	Offensive (swear words)	Interjections
<i>nipple</i>	<i>sodomize</i>	<i>pee</i>	<i>jerk, freak</i>	<i>God, hell, oh mercy</i>

In this work taboo has been used as an umbrella term that covers words of sexual nature, including body organs, acts of sex and acts involving body organs. Taboo category in this paper has a wider distribution than swear words. They are not considered as equals. Swear words are treated as the subcategory of taboos. They are restricted to cases when characters in the film express their disapproval and use offensive words. Another category which was also taken into consideration, but was not included in the table, were instances where the sexual meaning was inferred from the context.

2. Goals of the study

In this paper professional and non-professional translations of the comedy film *Meet the Fockers* have been analysed. The film was directed by Jay Roach, starring Robert de Niro, Ben Stiller, Dustin Hoffman, Barbara Streisand, Blythe Danner and Teri Polo. This paper discusses the problem of rendering words from English into Polish, in particular taboo words reflecting emotive states of the characters of the film. The study was undertaken to assess the degree to which the original English soundtrack has been preserved in both professional and non-professional translations, pinning down potential disparities.

The film was chosen due to the fact that taboo words in it have proven to be abundant and have come in many shapes and sizes. The study deals with issues enumerated below:

- general statistics of occurrence of all words, phrases, utterances which were inspected; the 'sexual nature' category and 'the other' category as specified above;
- the ratio of words of 'sexual nature' to the 'other' category together;
- which mode is the strongest – vertical search; which mode exceeds or diminishes the original soundtrack in their strength;
- which pattern is the most common-horizontal study (steady, weakened, strengthened, absent);

– what is the overall effect, strengthening or weakening of the original soundtrack.

Data were retrieved from five sources. The original soundtrack was retrieved from the original version of the film, from the authorized DVD. The same procedure was applied with reference to Polish voice-over translation, it has been extracted from the original version of the film. Professional English subtitles have again been extracted from the original DVD and so have been Polish professional subtitles. Non-professional Polish subtitles have been downloaded from the Internet. All four sources, apart from the original English soundtrack were compared with the original soundtrack for strengthening or weakening effects.

3. Method of data collection

The above-mentioned film was sketched for all phrases including taboo words. First English professional subtitles were analyzed to give the clue were to expect words and phrases of interest. After that English original soundtrack was examined. Next all remaining modes were analyzed to find any taboos. Each time a taboo word has appeared in any of the five modes, a pattern was created. It has to be stressed, that the original English soundtrack was the base for all the comparison, but what is very important, it did not have to include a taboo word. The word in the original English soundtrack can be something neutral, but if in any of the remaining modes it was changed and strengthened creating thus a taboo word as understood in this work, it counted. This mode simply had a strengthening effect. There were even cases where modes other than English original soundtrack proved overzealous. Translators of those modes have decided to strengthen the transfer by providing comments which were not actually uttered by the characters in the film. Such cases were also analyzed, each time stressing the strengthening effect of the particular mode where something was included. The overall methodology used in this work is that all five modes were scanned for any of the taboo words, regardless of the other modes, and independently. If any of the modes had any of the taboo words, it was included in the research table, it was then compared with all the other modes and another pattern was created. In this work a pattern means the one lined combination of English soundtrack, Polish voice-over translation, English professional subtitles, Polish professional subtitles and Polish non-professional subtitles, where each of them can take on one occasion one of the values: steady, weakened, absent or strengthened Following this rationale 158 patterns were registered in the research table. All 158 patterns selected for the study were classified in the table according to the rationale presented below.

Table 2. Juxtaposition of phrase change

All			
Sexual Nature		The Other	
Without Change Steady		Without Change Steady	
With Change	Strengthening	With Change	Strengthening
	Weakening		Weakening
Absent		Absent	

It was decided that due to their number, far exceeding all other types, taboo words of sexual nature were treated as a separate category. First possibility that translators might adopt is to make the translation as similar to the original utterance as possible, the second when they make it stronger and the third when they make it weaker. Here, such a case, when there is not a significant disparity between the original word and its translation in terms of vulgarity was referred to as without change steady. Another case was, when the translators decided to change the original message by making it stronger or weaker. The former is referred to as strengthening and the latter as weakening. The last possibility for the translators was to have left the word or phrase in question omitted.

3.1. Examples of patterns

Patterns which are combinations of modes of translation are illustrated below on the basis of words of sexual nature. The table that follows illustrates the first possibility, where all channels offer similar treatment of the phrase in question. In all translations strength of the original phrase was preserved. This phrase, far from being offensive or obscene, was analyzed since it referred in a very loose manner to the category of sexual nature. Having crush on somebody might eventually lead to acts of sex. Apart from that, the context in which the words were uttered implied very clearly sexual nature. It referred to the main character's lose of virginity. It has to be noticed though that words which would alter the transfer into a more blunt fashion are difficult to conceive.

First possibility includes examples where all the modes of translation provide forms of the same strength. In this paper they are referred to as *Steady*.

Mode	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
00:38:03	<i>crush on her</i>	<i>leciał na nią</i>	<i>crush on her</i>	<i>podkochiwał się</i>	<i>zakochany</i>

Another possibility occurs when one of the modes changes the original message making it stronger. Such cases are called in this paper *Strengthened*. The table below represents the case where the original intention of the translator was violated. The original words *oh dear* were translated as *o nie* in the original Polish soundtrack and *ojej* in Polish professional subtitles. It was decided that they reflected the intentions of the original soundtrack and retained its strength. The same applied to English professional subtitles, where the original form was copied. It did not pertain to Polish non professional subtitles, where slightly stronger form *kurcze*, closer to *kurde* was used. It is assumed, that forms such as *ojej*, *o nie* carry mainly the idea of concern, whereas more vulgar forms of *kurde*, such as *kurcze*, express concern conjuncted with slight degree of frustration and dissatisfaction.

Mode	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
00:04:43	<i>oh dear</i>	<i>o nie!</i>	<i>oh dear</i>	<i>ojej</i>	<i>Kurcze</i>

The third option for translators to choose is to weaken the original utterance and provide the form diminishing its strength. In this paper these translations are named *Weakened*.

In the table that follows another tendency was observed. Whereas *climax*, *orgazm*, *szczytować* definitely have sexual connotations, the phrase *czy cię chce* has not. This is the point in case where the original word has undergone an euphemistic change into something less neat, which might otherwise sound rude. What may be considered slightly surprising is the fact that the mode which at preliminary inspection is anticipated as carrying the greatest degree of strength, here had a weakening tendency. Polish non-professional translations are offered by students or simply people who would like to pursue the craft of translation. It might be assumed that they are not professionally trained, and what may matter they remain anonymous. Having considered both, their age and anonymity, one might be inclined to assume that they would like to produce the most outrageous translation. The example below proves the otherwise.

Mode	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
00:24:59	<i>climax</i>	<i>orgazm</i>	<i>climax</i>	<i>szczytować</i>	<i>Czy cię chce?</i>

Finally the utterance from the original English soundtrack can be ignored and omitted. Such cases in this paper are signalled as *Absent*. Omission is a very frequent technique used by translators due to time and place constraints. Subtitles have to follow actions denoted by the development of the film, and the number of characters displayed on the screen at a time is also limited. Abandonment in cases when the word omitted is additionally questionable due to its controversial character is an attractive option. In the following example the phrase *go to bed* was absent in Polish voice-over translation and Polish non-professional translations.

Mode	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
00:32:09	<i>get to bed</i>	Absent	<i>get to bed</i>	<i>zaciągnąć do łóżka</i>	Absent

All together 158 patterns were selected for the research. The first column refers to the time when the phrase appears in the film, so that the adequate fragment of the film may be consulted if desired. In the second column the original English soundtrack was registered.

In the third column Polish voice-over translation was recorded. The fourth and fifth columns deal with Polish professional and non-professional subtitles.

Below, the fragment of the research table is presented.

Table 3. The fragment of the research table

Mode	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
Time					
1. 00:01:28	<i>holy shit</i>	<i>o rany</i> Weakened	<i>holy shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
2. 00:02:09	<i>How the hell?</i>	<i>Jak to wyłaczyć?</i> Weakened	<i>how the hell</i> Steady	<i>cholerstwo</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
3. 00:04:43	<i>oh dear</i>	<i>o nie</i> Steady	<i>oh dear</i> Steady	<i>ojej</i> Steady	<i>kurcze</i> Strengthened
4. 00:09:28	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
158. 01:48:15	<i>asshole</i>	<i>asshole</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>duppek</i> Steady	Absent / Weakened

3.2. General statistics

What follows later is the presentation of research results illustrated by Table 4. They are accompanied with the number of times they occur. It has to be noted, that if the word or phrase did not have the character of 'sexual nature' or 'the other', in the original soundtrack they are still quoted. They were counted because one of the modes strengthened it. Such is the case with 'out of line'. It is the phrase to have been used by one of the actors having an argument with another character. It is a decent way of saying that somebody has disappointed somebody else. In one of the modes, though, it was translated as 'jesteś chamski' which represents an offensive way of addressing somebody else. In this case the original word was strengthened which is illustrated in the following pattern.

Mode	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
154. 01:37:57	<i>out of Line</i>	<i>Posuwasz się za daleko.</i> Steady	<i>out of Line</i> Steady	<i>Jesteś chamski.</i> Strengthened	<i>Przeginasz.</i> Steady

Another case which requires description is the one when something does not come up in the original soundtrack, but gets some form of treatment in other modes. Such is the case with the translation 'z palcem w tyłku', while in the original soundtrack no words are uttered. It is still being considered since it represents another pattern where one of the modes strengthens the overall effect. The table mentioned earlier is presented below.

Table 4. Juxtaposition of all words used in the research

Words	No	Words	No	Words	No	Words	No
<i>ass</i>	13	<i>oh dear</i>	1	<i>goddamn</i>	1	<i>pee</i>	1
<i>sex</i>	12	<i>horny</i>	1	<i>ba-ziga</i>	1	<i>demon</i>	1
<i>God</i>	11	<i>bosom</i>	1	<i>those are not for you</i>	1	<i>offensive sign</i>	1
<i>boob</i>	10	<i>nipple</i>	1	<i>late bloomer</i>	1	<i>masturbate</i>	1
<i>brest</i>	9	<i>lookie-loo</i>	1	<i>poppity-popped</i>	1	<i>jerk</i>	1
<i>shit</i>	8	<i>testicle</i>	1	<i>bullcrap</i>	1	<i>demise</i>	1
<i>macho-wacho crap</i>	4	<i>freeze tissues</i>	1	<i>out of Line</i>	1	<i>dawg</i>	1
<i>hell</i>	4	<i>koszmar</i>	1	<i>lack of intelligence</i>	1	<i>crazy</i>	1
<i>skeleton</i>	4	<i>climax</i>	1	<i>winky-dink</i>	1	<i>dude</i>	1
<i>el stiffo</i>	3	<i>so-so lover</i>	1	<i>penise</i>	1	<i>yutz</i>	1
<i>hot</i>	3	<i>Lord</i>	1	<i>foreskin</i>	1	<i>bastard</i>	1
<i>virginity</i>	3	<i>Goodness</i>	1	<i>quirky</i>	1	<i>freak</i>	1
<i>Jesus</i>	2	<i>libido</i>	1	<i>rug</i>	1	<i>oh mercy</i>	1
<i>heck</i>	2	<i>give matinee</i>	1	<i>blow like krakatoa</i>	1		
<i>conceive</i>	2	<i>piss</i>	1	<i>z palcem w tyłku</i>	1		
<i>vasectomy</i>	2	<i>procreate</i>	1	<i>blond</i>	1		
<i>crush on her</i>	2	<i>go to bed</i>	1	<i>sperm</i>	1		
<i>Gosh</i>	2	<i>make juice</i>	1	<i>intimate</i>	1		
<i>circumcised</i>	2	<i>off-colour</i>	1	<i>body pleasure</i>	1		
<i>boogers</i>	2	<i>hump</i>	1	<i>sodomizing</i>	1		
<i>shut it</i>	2	<i>2 weeks late</i>	1	<i>mediocrity</i>	1		

The most frequent word registered was *ass*. It has to be noted, that the word was also counted when it turned up in combinations with other words. The most frequent combination was *asshole*.

The ratio of words of sexual nature to the 'other' group was calculated: all items – 158; sexual nature – 77 (49%); other – 81 (51%).

From the calculation above we can see that words which have something to do with human sexuality here called the 'sexual nature' were the largest single category. They accounted for 49% of all the items. It justifies the original division, which treated them as a separate category. It might also be assumed that the human sexuality was the main source of film producers to draw on to amuse the audience.

4. Vertical Study

Vertical study involved counting all instances of all transfers. Each word was firstly compared to the one from the original soundtrack. If the translation in subsequent transfers resembled the original word the number was preserved. If it was weaker or absent value one was deducted. If, on the other hand, it was strengthened one was added. The original value was zero, starting with line one, and then one was added if the subsequent mode was stronger than the original soundtrack, if it was of similar strength nothing was added and one was deducted if the transfer was weaker or did not include it.

The table below was created for two reasons. Firstly, due to the fact that the table for the whole research is considerably long, data collection was conducted in steps. The table for the whole research was divided into ten sections, each consisting of more or less fifteen values. Each time the sum of those fifteen values was calculated. Since the most prevailing categories were steady, when zero is added, and weakening when one is deducted, the values in the table score maximum zero, most frequently minus values, not even one time exceeding zero. For example, if the original words were strengthened five times, maintained four times, and weakened six times, still the value remains minus one (five plus zero minus six equals minus one).

The whole film, in other words, was divided into ten sections, by and large reflecting the sequence of the scenes as recorded on the DVD. It was done to enrich and smooth the process of data assessment and in an attempt to avoid mistakes in calculations. Secondly, its purpose is to illustrate how weakening processes occurred with reference to the film development. Numbers from one to ten in the table below mark the progress of the film.

Numbers gathered have clearly demonstrated the prevailing dominance of steady and weakening effects. The table presented below shows the data gathered according to the rationale presented above. From the table below one may acknowledge that towards the end of the film the biggest weakening occurred. It might be explained by the fact that towards the end of the film emotions were running high, the original soundtrack was embedded with bad language and the transfer with Polish lector used the greatest number of weakened translations. In point eight and nine the values obtained stand for minus twelve and minus eleven. We can also see that more or less in the middle of the film the slightest weakening occurred, in point six (scenes in the middle of the film) only minus one.

Table 5. The illustration of weakening, Steady and strengthening effect with reference to original English soundtrack

Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
1	2	3	4
1. (-5)	1. (0)	1. (-2)	1. (-1)
2. (-4)	2. (0)	2. (1)	2. (-4)
3. (-8)	3. (-1)	3. (0)	3. (-7)
4. (-9)	4. (-1)	4. (-3)	4. (-5)

1	2	3	4
5. (-7)	5. (0)	5. (-3)	5. (-5)
6. (-1)	6. (0)	6. (-1)	6. (-2)
7. (-2)	7. (0)	7. (0)	7. (0)
8. (-12)	8. (-1)	8. (-2)	8. (-7)
9. (-11)	9. (0)	9. (-6)	9. (-7)
10. (-5)	10. (0)	10. (-1)	10. (-6)
Total (-64)	Total (-3)	Total (-17)	Total (-44)

From the results above we can safely draw the conclusion that the most decent channel in the moral sense proved to be Polish voice-over translation, followed by Polish non-professional subtitles, then Polish professional subtitles and English professional subtitles closing the list and resembling the original English soundtrack to the greatest degree. Strengthening of the original soundtrack occurs very rarely. The table below illustrates those instances. Strengthening was assumed when the strength of any of the four modes listed below exceeded the strength of the original soundtrack. Those instances were strengthening occurred with respect to the mode were written in italics.

Table 6. Presentation of cases of strengthening.

Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
1. <i>napalony</i>	1. Absent	1. Absent	1. Absent
2. <i>wielkolud</i>	2. <i>big boy</i>	2. <i>drań</i>	2. <i>cacko</i>
3. <i>przemarźniemy</i>	3. <i>freeze</i>	3. <i>odmrozić tyłek</i>	3. Absent
4. Absent	4. Absent	4. <i>koszmar</i>	4. Absent
5. <i>wycisnąłem</i>	5. <i>make the lemon juice</i>	5. <i>powyciskałem te cytrynki</i>	5. Absent
6. <i>agencja braku inteligencji</i>	6. <i>lack of intelligence</i>	6. <i>skretyniała agencja</i>	6. <i>agencja braku inteligencji</i>
7. <i>posuwasz się za daleko</i>	7. <i>out of Line</i>	7. <i>chamski</i>	7. <i>przeginasz</i>
8. <i>o nie</i>	8. <i>oh dear</i>	8. <i>ojej</i>	8. <i>kurcze</i>
9. Absent	9. Absent	9. Absent	9. <i>z palcem w tyłku</i>
10. <i>intymny</i>	10. <i>intimate</i>	10. <i>intymność</i>	10. <i>jeśli chodzi o seks</i>
11. <i>gwałci</i>	11. <i>sodomizing</i>	11. <i>gwałci</i>	11. <i>wali</i>

We can see that the biggest, though relatively low tendency, is for the Polish professional subtitles to strengthen the original message.

Since both weakened and absent were treated as having the weakening effect, the ratio of weakening to those instances where they were absent was calculated.

Table 7. Ratio of weakening to absent cases.

Channel	Weakened	Absent	The ratio
Polish soundtrack	64	27	42%
English professional subtitles	3	2	66%
Polish professional subtitles	21	13	61%
Polish non-professional subtitles	48	31	64%

High frequency of omissions presented above suggests that skipping of the taboo words is an attractive option. Taboo words are controversial and their abundance can evoke negative reactions from viewers. When the mode discussed preserved the strength of the original English soundtrack, no strengthening or weakening effects were assumed, thus zero was added to the calculation, suggesting that the strength of the utterance was not altered. If the mode in question has not included certain taboo expression, one point was deducted to suggest, that the omission has had a weakening effect on the viewer. The same reasoning was applied, when the original word or phrase has been weakened, that is more euphemistic form was provided. If, on the other hand, translators have decided to substitute the original form with a more blunt one, one point was added to illustrate, that effect has become stronger. The closer values to zero, the more the channel resembled the original version, the less strengthening and/or weakening effects it had. The more the values below zero, the more weakening effect has been registered. The more values would exceed zero, the stronger the message becomes. If the word in any of the modes resembled in its strength the original soundtrack, it was named *Steady* and zero was added. If, on the other hand, it was present (*Absent*) or deprived of its strength (*Weakened*) one point was deducted, and when it was strengthened one point was added.

Again the calculations are provided:

Polish soundtrack – (-64); English professional subtitles – (-3); Polish professional subtitles – (-15); Polish non-professional subtitles – (-44).

All table was searched to find the exact percentage of occurrence of all categories. Here is the result:

Steady – 72%; Weakening – 12,8%; Absent – 12,5%; Strengthening – 2,7%.

As presented, the group Steady is most frequent, which means that the overall tendency is to preserve the strength of the original soundtrack. Cases where the original words were weakened accounted for 12,8% and those where the original utterances were left not translated stood for 12,5. Since the most numerous group was Steady, followed by collective representation of Weakening and Absent accounting for 25,3 % together and only 2,7% cases of those Strengthened, it might safely be assumed, that the overall effect of all channels involved has had a weakening effect.

5. Horizontal study

Horizontal study involved finding out which pattern was the most frequent. It involved putting in the table all patterns, and counting how many examples of this pattern were registered in the research table. The first column, English Soundtrack was divided into two columns. We can see that all together sixteen types of patterns were encountered and ana-

lysed. Type specifies how many examples of this specific pattern have been recorded. In this work a pattern means the one lined combination of English soundtrack, Polish voice-over translation, English professional subtitles, Polish professional subtitles and Polish non-professional subtitles, where each of them can take on one occasion one of the values: steady, weakened, absent or strengthened. Base stands for the original English soundtrack and the number next to it specifies how many patterns of this type were registered. For example type 1, where the Polish lector weakened the original message and all the other transfers preserved the strength of the original words was recorded twenty nine times, which is eighteen percent of all patterns stored. The base, which is the original English soundtrack is not provided. It is compared to all other modes and thus patterns are created. The pattern is the effect of this comparison, and the presence of the base-the original English soundtrack is not required, it is present in the research table.

Table 8. All patterns registered

English Soundtrack		Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-professional Subtitles
Type	Percentage				
Type 1 Base 29	18%	Weakened	Steady	Steady	Steady
Type 2 Base 4	2,5%	Steady	Steady	Steady	Strengthened
Type 3 Base 51	32%	Steady	Steady	Steady	Steady
Type 4 Base 4	2,5%	Steady	Steady	Strengthened	Steady
Type 5 Base 0	5,67	Different combinations, appeared only once. Items absent in the English soundtrack.			
Type 6 Base 4	5%	Absent	Steady	Absent	Absent
Type 7 Base 3	1,8%	Steady	Steady	Strengthened	Absent
Type 8 Base 4	2,5%	Weakened	Steady	Steady	Absent
Type 9 Base 5	3,2%	Steady	Steady	Steady	Absent
Type 10 Base 13	8,2%	Absent	Steady	Steady	Steady
Type 11 Base 6	3,79%	Absent	Steady	Steady	Absent
Type 12 Base 2	1,2%	Steady	Steady	Absent	Absent
Type 13 Base 6	3,8%	Weakened	Steady	Steady	Weakened
Type 14 Base 5	3,2%	Weakened	Steady	Weakened	Weakened
Type 15 Base 6	3,79%	Steady	Steady	Steady	Weakened
Type 16 Base 2	1,2%	Steady	Steady	Weakened	Steady

Horizontal study involved the observance, which pattern was the most common.

- 1) The most frequent type accounting for 32 percent of all registered cases was the pattern where all transfers resembled the original soundtrack.

4. 00:09:28	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
----------------	-------------	--------------------------	-----------------------	--------------------------	--------------------------

In the example above, *shit* from the original soundtrack was equally preserved in all four modes. The strength of *shit* is perceived as equal to *cholera*. Although the etymology of two words is different (excrement, illness) speakers use them being in a similar emotional state.

- 2) The second most frequent pattern encountered in 18% of cases is the one where the strength of the original *holy shit* was maintained in all modes apart from Polish voice-over translation.

1. 00:01:28	<i>holy shit</i>	<i>o rany</i> Weakened	<i>holy shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
----------------	------------------	---------------------------	----------------------------	--------------------------	--------------------------

It was anticipated that Polish soundtrack will be softened to the greatest degree for the reasons that spoken language has the most direct effect on the viewers. Taboo words when actually pronounced by the lector may cause confusion amongst viewers which is lesser the case when they appear in the written form in bottom of the screen. They might even be overlooked, which is not the case with the spoken language.

- 3) In 8,2% of cases, eleven times, Polish lector weakened the original message, and all the other channels preserved it.

40. 00:32:04	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
-----------------	------------	----------------------	----------------------	-----------------------	-----------------------

The pattern above represents a similar case to the one described in point two. This time though, the weakening effect is achieved through omission. When we combine two types of weakening which occurred-softening of the word and its omission, the figure will stand for 26,2%. From the percent number we can see, that the weakening of the Polish voice-over translation is really the second most prevailing pattern which surfaces in the research.

- 4) In 5% of cases only original English subtitles, resembling the original English soundtrack reflected this track

16. 00:20:11	<i>heck</i>	Absent / Weakened	<i>heck</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
-----------------	-------------	----------------------	-----------------------	----------------------	----------------------

In the scene in the film where this pattern was spotted there is a lot of commotion, this might be reason why only the original subtitles reflected the original soundtrack. Other modes might not have wanted to distract the viewer in the scene where the action was of primary importance.

- 5) In 3,8% of cases Polish lector and Polish non-professional subtitles have weakened the original message and English professional subtitles together with Polish professional subtitles preserved its strength.

52. 00:34:30	<i>shitbox</i>	<i>chatka</i> Weakened	<i>shitbox</i> Steady	<i>chlew</i> Steady	<i>pudełko</i> Weakened
-----------------	----------------	---------------------------	--------------------------	------------------------	----------------------------

In the example above it was decided that *chlew* carried the same degree of strength as *shitbox*, whereas *chatka* and *pudełko* were euphemistic ways of referring to the original words. One more time, Polish soundtrack proved to have chosen the weakest devices to express the message, this time accompanied by Polish non-professional subtitles.

- 6) As it turned out, in 3,79% of cases the weakest form of referring to the original words was exemplified by Polish non-professional subtitles

24. 00:24:59	<i>climax</i>	<i>orgazm</i> Steady	<i>climax</i> Steady	<i>szczytować</i> Steady	<i>chcieć kogoś</i> Weakened
-----------------	---------------	-------------------------	-------------------------	-----------------------------	---------------------------------

The above pattern stands in stark contrast to what was anticipated before the study was conducted. Since non-professional Polish subtitles were prepared by non-professional translators, practically anonymous, the greatest degree of indecent translations was expected.

- 7) The figure 3,79% stands for instances where the phrase from the original English soundtrack was preserved in the original English subtitles and it was skipped in Polish voice-over translation and Polish non-professional translations.

42. 00:32:09	<i>get to bed</i>	Absent / Weakened	<i>get to bed</i> Steady	<i>zaciągnąć do łóżka</i> Steady	Absent / Weakened
-----------------	-------------------	----------------------	-----------------------------	---	----------------------

It means that the original phrase was weakened in Polish voice-over translation and Polish non-professional subtitles. This pattern reflects the overall tendency in the study, with Polish original soundtrack weakening the original words most frequently followed by Polish non-professional subtitles in this respect.

- 8) In 3,2% of cases Polish lector, English professional subtitles and Polish professional translators have reflected the original soundtrack and Polish non-professional subtitles have ignored it.

31. 00:29:19	<i>piss</i>	<i>nasikać</i> Steady	<i>piss</i> Steady	<i>odlać się</i> Steady	Absent / Weakened
-----------------	-------------	--------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------------

Again in accordance with the tendency notified in the whole of this research, non-professional Polish subtitles have weakened the original message. This time non-professional Polish translators omitted the word which was present in all other channels.

- 9) The figure 3,2% stands for instances where Polish lector together with Polish professional and non-professional subtitles have weakened the original message and English professional subtitles have preserved it.

62. 00:39:24	<i>those not for you</i>	<i>nie dla ciebie</i> Weakened	<i>those not for you</i> Steady	<i>nie dla ciebie</i> Weakened	<i>to nie dla ciebie</i> Weakened
-----------------	------------------------------	-----------------------------------	--	-----------------------------------	--

The treatment of the modes above might be questionable. We might wonder, why *those are not for you* was perceived stronger than *to nie dla ciebie* (this is not for you). *Those are not for you* referred to the breast of one woman's character in the film. Little Jack, the youngest character in the film, still in his infancy, in his feeding time, is attracted by this woman's breast, not his mother's. He causes general excitement, and one other character offers a witty excuse out of this cumbersome situation saying *those are not for you*, pointing at woman's two bosoms, thus making straight reference to her bosoms. The translation *this is not for you*, might refer to the process of feeding, which for a change is expressed in singular rather than the plural and carries lesser sexual appeal.

10) In 2,5% of cases the original message of English soundtrack was strengthened by Polish non-professional translators. The other transfers have reflected it.

3. 00:04:43	<i>oh dear</i>	<i>o nie</i> Steady	<i>oh dear</i> Steady	<i>ojej</i> Steady	<i>kurcze</i> Strengthened
----------------	----------------	------------------------	--------------------------	-----------------------	-------------------------------

The case above, not very frequent as the percentage suggests, offers an untypical pattern, where interjections of moderate strength *oh dear*, *o nie*, *oh dear*, *ojej* change into a weak expletive *kurcze*, which is a weaker form of *kurde* and in turn something which may be considered as something stronger than the interjections mentioned.

11) The figure 2,5% stands for cases where the original message, moderate was strengthened by Polish professional subtitles.

14. 00:16:48	<i>big boy</i>	<i>wielkolud</i> Steady	<i>big boy</i> Steady	<i>drań</i> Strengthened	<i>cacko</i> Steady
-----------------	----------------	----------------------------	--------------------------	-----------------------------	------------------------

The example above, again not very typical in the light of the whole research, presents the pattern where the strongest channel proves to be Polish professional subtitles. In this case we can notice discrepancy between Polish professional and non-professional subtitles. *Big boy*, *wielkolud*, *cacko* have a neutral connotation and *drań* usually has a negative connotation.

12) In 2,5% of examples of patterns Polish lector and Polish non-professional subtitles have weakened the original message.

53. 00:34:45	<i>goddamn</i>	<i>zabierzcie psa</i> Weakened	<i>goddamn</i> Steady	<i>cholerny</i> Steady	Absent / Weakened
-----------------	----------------	---------------------------------------	--------------------------	---------------------------	----------------------

The pattern above represents a typical case in the whole research, where Polish voice-over translation and Polish non-professional subtitles have been weakened. This

time, though, the weakening of the polish non-professional translation is marked by its absence, which together is less typical, occurring only in four cases.

- 13) 1,8 % of cases have displayed the combination which strengthens the original message with Polish professional subtitles and weakens it with Polish non-professional subtitles which ignored it.

21. 00:22:59	<i>freeze tissues</i>	<i>przemarznąć</i> Steady	<i>freeze</i> Steady	<i>odmrozić</i> <i>tyłek</i> Strengthened	Absent / Weakened
-----------------	-----------------------	------------------------------	-------------------------	---	----------------------

The above pattern, again not typical, exemplifies the case, where Polish professional translators have expressed their willingness to make the message flamboyant. In the film one of the characters makes reference to the low temperature using the moderate phrase, but Polish professional subtitles have strengthened it.

- 14) In 1,2% of cases Polish professional and non-professional translators have not included in their translations the words of the original English soundtrack.

49. 00:33:41	<i>two weeks</i> <i>late</i>	<i>nie mieć ok- resu</i> Steady	<i>two weeks</i> <i>late</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
-----------------	---------------------------------	--	---	----------------------	----------------------

The words in the original soundtrack were uttered by one of the main characters when she was informing her partner, that she suspected that she was pregnant. The news was not included in Polish professional and non-professional subtitles.

- 15) Twice, in 1,2% of cases, Polish professional subtitles have weakened the original message.

135. 01:29:56	<i>kick your ass</i>	<i>skopać tyłek</i> Steady	<i>kick your ass</i> Steady	<i>spuścić łomot</i> Weakened	<i>skopać tyłek</i> Steady
------------------	----------------------	-------------------------------	--------------------------------	----------------------------------	-------------------------------

The above emotional statement was issued by one of the characters during the game of baseball. Baseball by definition is a tough game involving a lot of energy and testosterone. The decision to change the original words to *spuścić łomot* does not seem a very fortunate one. Certain areas of men activity are inevitably marked by the use of strong words. Such is the case with some jobs, where builders for example swear. If anybody who is a part of the building team does not swear, or softens expletives, he will be perceived by the rest as pert. Such is the case with baseball and boxing, for example. If a boxing coach encouraged his contenders to fight saying *zbij go na kwaśne jabłko*, that would be untypical.

- 16) 5,67% is a collective percentage for five types of patterns which occurred only once.

16.1 0,63%. This is the case where the original word is not uttered by the Polish lector, it is present in the original subtitles and non professional Polish subtitles and it is omitted in the professional Polish subtitles.

15. 00:17:50	<i>Jesus</i>	Absent / Weakened	<i>Jesus</i> Steady	Absent / Weakened	<i>Jezu</i> Steady
-----------------	--------------	----------------------	------------------------	----------------------	-----------------------

16.2 0,63%. This is the case where Polish professional subtitles provide a comment which is not present in any other transfers

23. 00:24:49	Absent	Absent / Steady	Absent / Steady	<i>koszmar</i> Strengthened	Absent / Steady
-----------------	--------	--------------------	--------------------	--------------------------------	--------------------

In the example above Polish professional translators have proven to be officious. In the film the mother of the main character complains about the technical condition of her house. From the scene the viewers deduct easily what she talks about and what is her attitude to this situation. The actors do not make any comments, neither is the comment present in Polish voice-over translation, English professional subtitles and Polish non-professional subtitles. Yet, Polish professional translators decided to include it.

16.3 0,63%. This is the case, where Polish non-professional subtitles provide a comment which is not present in any other modes.

84. 00:51:44	Absent	Absent / Steady	Absent / Steady	Absent / Steady	<i>z palcem w tyłku</i> Strengthened
-----------------	--------	--------------------	--------------------	--------------------	---

In the example above only non-professional translators have provided a comment rather than a translation, since no words were uttered by the actors in the original soundtrack. From the scene it might be referred that the character saying the words is confident that he will successfully carry out the task. Even though Polish non-professional translators have decided to stress the fact providing the words which the character does not say.

16.4 0,63%. This is the case, where only the action of the main character suggest that something offensive is going on.

126. 01:23:34	<i>the offensive sign</i>	Absent / Weakened	Absent / Weakened	Absent/ Weakened	Absent / Weakened
------------------	-------------------------------	----------------------	----------------------	---------------------	----------------------

In the scene when the main character shows the child the offensive sign, it was not commented in all four channels. It is explicable, though, because this offensive sign is recognized widely and speaks for itself.

16.5 0,63%. This is the case, where only Polish professional subtitles expressed the offensiveness with words, even though the odiousness was evident and obvious.

151. 01:36:19	<i>lookie-loo</i>	Absent / Weakened	<i>lookie-loo</i> Steady	<i>gapiu</i> Steady	<i>Lucky Luke</i> Steady
------------------	-------------------	----------------------	-----------------------------	------------------------	-----------------------------

The last example given above represents a case, where phonological resemblance has led Polish non-professional translators to over-interpretation of the original words. In one of the scenes one of the characters is warned by the policeman not to interfere with police proceedings and referred to as lookie-loo, reference to the verb look. The character kept staring at the policeman as he was arresting another character. Polish non-professional translators have changed the original words to Lucky Luke, who is the cartoon character, whose distinctive feature is not overlooking police officers on service, and probably has not been chosen for this reason.

6. Concluding remarks

The paper has shown that the overall translation of all modes: Polish voice-over translation, professional English subtitles, professional Polish subtitles, non-professional Polish subtitles have proven to have a weakening effect with reference to the original soundtrack. All modes mentioned above were compared to the original English soundtrack and their translation were assessed as steady when they preserved the original soundtrack, weakened when they opted for softer forms or skipped it or strengthened when a more vulgar form occurred. As presented in the vertical study the steady group was the most frequent, which means that the overall tendency is to preserve the strength of the original soundtrack. Cases where the original words were weakened accounted for 12,8% and those where the original utterances were left not translated stood for 12,5. Since the most numerous group was steady, followed by collective representation of weakened and absent accounting for 25,3 % together and only 2,7% cases of those strengthened, it can be stated that all modes involved have been weakened with reference to the original English soundtrack.

The most decent mode of translation in terms of wording proved to be Polish voice-over translation, followed by Polish non-professional subtitles, then Polish professional subtitles and English professional subtitles closing the list and resembling the original English soundtrack to the greatest degree. Strengthening of the original soundtrack occurred very rarely. Strengthening was assumed when the translation in any of the modes was naughtier than in the original soundtrack or when the characters of the film did not say something that was provided by any modes. It befell when something does not come up in the original soundtrack, but gets some form of treatment in other modes. It was discovered in some patterns, that characters of the film did not say anything, but some modes of translation have introduced something, probably to strengthen the perception. There was the tendency for the Polish professional subtitles to strengthen the original message.

What may be considered slightly surprising is the fact, that the mode which at preliminary inspection is anticipated as carrying the greatest degree of strength, here had a weakening tendency. Polish non-professional translations are offered by students or simply people who would like to pursue the craft of translation. It might be assumed that they are not professionally trained, and since they remain anonymous they can be inclined to produce the most naughty translations. This study, however, has demonstrated that Polish non-professional translations were more polite than Polish professional translations offered by professional translators.

As mentioned earlier, in this work the pattern means a one line combination of English soundtrack, Polish voice-over translation, English professional subtitles, Polish professional subtitles and Polish non-professional subtitles, where each of them can take on one occasion one of the values: steady, weakened, absent or strengthened. In horizontal study where patterns were analyzed it turned out that the most frequent type accounting for 32 percent of all registered cases was the pattern where all transfers resembled the original soundtrack. Other very frequent patterns were when some modes have preserved the original translation with one or two modes weakening it.

Taboos dealing with human sexuality here called the 'sexual nature' were the largest single category. It might safely be assumed that human sexuality was the main source of film producers to draw on to amuse the audience.

Table 9. Research

Type	English Soundtrack	Polish Soundtrack	English Professional Subtitles	Polish Professional Subtitles	Polish Non-Professional Subtitles
Time	2.	3.	4.	5.	6.
1. 00:01:28	<i>holy shit</i>	<i>rany</i> Weakened	<i>holy shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
2. 00:02:09	<i>How the hell?</i>	<i>Jak to wyłączyć?</i> Weakened	<i>how the hell</i> Steady	<i>cholerstwo</i> Steady	<i>do cholery</i> Steady
3. 00:04:43	<i>oh dear</i>	<i>o nie</i> Steady	<i>oh dear</i> Steady	<i>ojej</i> Steady	<i>kurcze</i> Strengthened
4. 00:09:28	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
5. 00:09:50	<i>Oh my God</i>	<i>rany</i> Steady	<i>Oh my God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
6. 00:13:43	<i>horny</i>	<i>masz trąbę</i> Weakened	<i>horny</i> Steady	<i>napalony</i> Steady	<i>napalony</i> Steady
7. 00:14:46	<i>breast</i>	<i>piers</i> Steady	<i>breast</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
8. 00:15:16	<i>bosom</i>	<i>piers</i> Steady	<i>bosom</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
9. 00:15:36	<i>breast</i>	<i>piers</i> Steady	<i>breast</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
10. 00:15:40	<i>nipple</i>	<i>sutek</i> Steady	<i>nipple</i> Steady	<i>sutek</i> Steady	<i>sutek</i> Steady
11. 00:15:51	<i>breast</i>	<i>piers</i> Steady	<i>breast</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
12. 00:16:07	<i>boob</i>	<i>piers</i> Weakened	<i>boob</i> Steady	<i>cycek</i> Steady	<i>cycek</i> Steady
13. 00:16:11	<i>breast</i>	<i>piers</i> Steady	<i>breast</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady

1.	2.	3.	4.	5.	6.
14. 00:16:48	<i>big boy</i>	<i>wielkolud</i> Steady	<i>big boy</i> Steady	<i>drań</i> Strengthened	<i>cacko</i> Steady
15. 00:17:50	<i>Jesus</i>	Absent / Weakened	<i>Jesus</i> Steady	Absent / Weakened	<i>Jezu</i> Steady
16. 00:20:11	<i>heck</i>	Absent / Weakened	<i>heck</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
17. 00:20:39	<i>conceive</i>	<i>spłodzić</i> Steady	<i>conceive</i> Steady	<i>spłodzić</i> Steady	<i>spłodzić</i> Steady
18. 00:20:39	<i>testicle</i>	<i>jądro</i> Steady	<i>testicle</i> Steady	<i>jądro</i> Steady	<i>jądro</i> Steady
19. 00:21:00	<i>sexiest</i>	<i>najseksow- niejsza</i> Steady	<i>Sexiest</i> Steady	<i>najseksow- niejsza</i> Steady	<i>najseksow- niejsza</i> Steady
20. 00:22:25	<i>absent</i>	<i>napalony</i> Strengthened	Absent / Steady	Absent / Steady	Absent / Steady
21. 00:22:59	<i>freeze tissues</i>	<i>przemarznąć</i> Steady	<i>freez</i> Steady	<i>odmrozić ty- łek</i> Strengthened	Absent / Weakened
22. 00:24:36	<i>sex therapist</i>	<i>zajmować się czymś</i> Weakened	<i>sex therapist</i> Steady	<i>terapeutka seksu</i> Steady	<i>terapeutka seksu</i> Steady
23. 00:24:49	<i>absent</i>	Absent / Steady	Absent / Steady	<i>koszmar</i> Strengthened	Absent / Steady
24. 00:24:59	<i>climax</i>	<i>orgazm</i> Steady	<i>climax</i> Steady	<i>szczytować</i> Steady	<i>chcieć kogoś</i> Weakened
25. 00:25:04	<i>so-so lover</i>	<i>inaczej wy- chowywać</i> Weakened	<i>so-so lover</i> Steady	<i>kiepski ko- chanek</i> Steady	<i>przypadkowy kochanek</i> Steady
26. 00:25:23	<i>macho-wacho crap</i>	<i>koszmarne polowanie</i> Steady	<i>macho-wacho crap</i> Steady	<i>macho-sraczo</i> Steady	Absent / Weakened
27. 00:26:18	<i>Lord</i>	<i>o nie</i> Weakened	<i>Lord</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
28. 00:26:25	<i>Goodness</i>	<i>Boże</i> Steady	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Wielki Boże</i> Steady
29. 00:29:01	<i>libido</i>	<i>libido</i> Steady	<i>libido</i> Steady	<i>libido</i> Steady	<i>libido</i> Steady
30. 00:29:04	<i>give matinee</i>	<i>popisać się</i> Steady	<i>give matinee</i> Steady	<i>przekonać się</i> Steady	<i>ostro</i> Steady
31. 00:29:19	<i>piss</i>	<i>nasikać</i> Steady	<i>piss</i> Steady	<i>odlać się</i> Steady	Absent / Weakened
32. 00:29:33	<i>God</i>	<i>Boże</i> Steady	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady

1.	2.	3.	4.	5.	6.
33. 00:30:04	<i>brest</i>	<i>piers</i> Steady	<i>brest</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
34. 00:30:08	<i>brest</i>	<i>piers</i> Steady	<i>brest</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
35. 00:30:13	<i>boob</i>	<i>piers</i> Steady	<i>boob</i> Steady	<i>cycek</i> Steady	<i>cycek</i> Steady
36. 00:30:20	<i>brest</i>	Absent / Weakened	<i>brest</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
37. 00:30:47	<i>vasectomy</i>	<i>wasektomia</i> Steady	<i>vasectomy</i> Steady	<i>wasektomia</i> Steady	<i>wasektomia</i> Steady
38. 00:30:53	<i>procreate</i>	<i>spłodzić</i> Steady	<i>procreate</i> Steady	<i>spłodzić</i> Steady	Absent / Weakened
39. 00:31:52	<i>vasectomy</i>	<i>wasektomia</i> Steady	<i>vasectomy</i> Steady	<i>wasektomia</i> Steady	<i>wasektomia</i> Steady
40. 00:32:04	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
41. 00:32:04	<i>sexiest</i>	Absent / Weakened	<i>sexiest</i> Steady	<i>najseksow- niejsza</i> Steady	<i>najseksow- niejsza</i> Steady
42. 00:32:09	<i>get to bed</i>	Absent / Weakened	<i>get to bed</i> Steady	<i>zaciągnąć do łóżka</i> Steady	Absent / Weakened
43. 00:32:20	<i>make lemon juice</i>	<i>wycisnąć</i> Steady	<i>make lemon juice</i> Steady	<i>powyciskać cytrynki</i> Strengthened	Absent / Weakened
44. 00:32:42	<i>off-colour</i>	<i>groteskowi</i> Steady	<i>off-colour</i> Steady	<i>sprośni</i> Steady	<i>dziwaczni</i> Steady
45. 00:33:07	<i>macho-wacho trailer</i>	<i>przyczepa</i> Weakened	<i>macho trailer</i> Weakened	<i>macho-sraczo</i> Steady	Absent / Weakened
46. 00:33:10	<i>boob</i>	<i>piers</i> Steady	<i>boob</i> Steady	<i>cycek</i> Steady	<i>cycek</i> Steady
47. 00:33:16	<i>boob</i>	<i>piers</i> Steady	<i>boob</i> Steady	<i>cycek</i> Steady	<i>cycek</i> Steady
48. 00:33:19	<i>hump</i>	<i>nikomu nie przepuścić</i> Weakened	<i>hump</i> Steady	<i>wydytać</i> Steady	<i>bzykać</i> Steady
49. 00:33:41	<i>two weeks late</i>	<i>nie mieć okresu</i> Steady	<i>two weeks late</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
50. 00:33:43	<i>boobs hurt</i>	<i>ból piersi</i> Steady	<i>boobs hurt</i> Steady	<i>ból cycków</i> Steady	<i>organizm się zmienia</i> Weakened

1.	2.	3.	4.	5.	6.
51. 00:33:58	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
52. 00:34:30	<i>shitbox</i>	<i>chatka</i> Weakened	<i>shitbox</i> Steady	<i>chlew</i> Steady	<i>pudełko</i> Weakened
53. 00:34:45	<i>goddamn</i>	<i>zabrać psa</i> Weakened	<i>goddamn</i> Steady	<i>cholerny</i> Steady	Absent / Weakened
54. 00:35:03	<i>God</i>	<i>nie</i> Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
55. 00:35:13	<i>Jesus</i>	<i>Chryste</i> Steady	<i>Jesus</i> Steady	<i>Jezu</i> Steady	<i>Jezu</i> Steady
56. 00:35:23	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
57. 00:35:27	<i>What the hell are you do- ing?</i>	<i>Co robisz?</i> Weakened	Absent / Weakened	Absent / Weakened	<i>Co robisz?</i> Weakened
58. 00:38:03	<i>crush on her</i>	<i>lecieć na ko- goś</i> Steady	<i>crush on her</i> Steady	<i>podkociwać się</i> Steady	<i>zakochany</i> Steady
59. 00:38:07	<i>crush on her</i>	<i>lecieć na ko- goś</i> Steady	<i>crush on her</i> Steady	<i>podkociwać się</i> Steady	<i>zakochany</i> Steady
60. 00:38:12	<i>ba-ziga</i>	<i>robić sobie dobrze</i> Weakened	<i>ba-ziga</i> Steady	<i>brandzłować się</i> Steady	<i>ononizować się</i> Steady
61. 00:38:37	<i>boob job</i>	<i>powiększać biust</i> Weakened	<i>boob job</i> Steady	<i>zrobić sobie cycki</i> Steady	<i>powiększyć rycyki</i> Steady
62. 00:39:24	<i>those not for you</i>	<i>nie dla ciebie</i> Weakened	<i>those not for you</i> Steady	<i>nie dla ciebie</i> Weakened	<i>nie dla ciebie</i> Weakened
63. 00:39:56	<i>Gosh</i>	Absent / Weakened	<i>Gosh</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
64. 00:41:08	<i>virginity</i>	<i>stracić dzie- wictwo</i> Steady	<i>virgi nity</i> Steady	<i>rozprawczyć</i> Steady	<i>stracić dzie- wictwo</i> Steady
65. 00:41:12	<i>late bloomer</i>	<i>późno</i> Weakened	<i>late bloomer</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
66. 00:41:33	<i>poppity-pop- pped</i>	<i>przestać być prawiczkiem</i> Steady	<i>poppity-pop- ped</i> Steady	<i>straciłeś wia- nek</i> Steady	<i>użyłeś działa</i> Steady

1.	2.	3.	4.	5.	6.
67. 00:42:10	<i>bullcrap in a chef's salad</i>	<i>same bzdury</i> Weakened	<i>bullcrap in a chef's salad</i> Steady	<i>sranie na tapczanie</i> Steady	<i>to nie prawda synu</i> Weakened
68. 00:42:19	<i>lack of intel- ligence</i>	<i>centralna agencja bra- ku inteligencji</i> Steady	<i>lack of intel- ligence</i> Steady	<i>skretyniała</i> Strengthened	<i>centralna agencja bra- ku inteligencji</i> Steady
69. 00:43:03	<i>God</i>	<i>Absent / Weakened</i>	<i>God</i> Steady	<i>rany</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
70. 00:43:35	<i>winky-dink</i>	<i>siusiaczek</i> Steady	<i>winky-dink</i> Steady	<i>siusiak</i> Steady	<i>wisiorek</i> Steady
71. 00:43:38	<i>circumcised</i>	<i>obrzezany</i> Steady	<i>circumcised</i> Steady	<i>obrzezany</i> Steady	<i>obrzezany</i> Steady
72. 00:43:55	<i>penises</i>	<i>siusiaki</i> Steady	<i>penises</i> Steady	<i>penisy</i> Steady	<i>penisy</i> Steady
73. 00:44:04	<i>semicircumi- zed</i>	<i>niepełne ob- rzezanie</i> Steady	<i>semicircum- cised</i> Steady	<i>obrzezany połowicznie</i> Steady	<i>semicircum- cised</i> Steady
74. 00:44:29	<i>foreskin</i>	<i>napletek</i> Steady	<i>foreskin</i> Steady	<i>napletek</i> Steady	<i>napletek</i> Steady
75. 00:45:22	<i>quirky</i>	<i>dziwaczeni</i> Steady	<i>quirky</i> Steady	<i>zszikowani</i> Steady	<i>dziwni</i> Steady
76. 00:45:53	<i>rug</i>	<i>dywan</i> Weakened	<i>rug</i> Steady	<i>włoski</i> Steady	<i>Absent / Weakened</i>
77. 00:46:39	<i>kiss his ass</i>	<i>podlizywać się</i> Weakened	<i>kiss his ass</i> Steady	<i>lizać tyłek</i> Steady	<i>całować dupę</i> Steady
78. 00:46:52	<i>have sex</i>	<i>sekrety in- tymne</i> Weakened	<i>have sex</i> Steady	<i>uprawiać sex</i> Steady	<i>uprawiać seks</i> Steady
79. 00:46:55	<i>weired sex games</i>	<i>zachwujcie się</i> Weakened	<i>weired sex games</i> Steady	<i>zabawiać się</i> Weakened	<i>dziwne zaba- wy seksualne</i> Steady
80. 00:47:10	<i>blow like kra- katoa</i>	<i>pełnia szczę- ścia</i> Weakened	<i>blow like kra- katoa</i> Steady	<i>erupcja jak krakatau</i> Steady	<i>nie opuszczą łóżka przez tydzień</i> Weakened
81. 00:50:41	<i>your ass is mine</i>	<i>twoja pupa jest moja</i> Steady	<i>your ass is mine</i> Steady	<i>Absent / Weakened</i>	<i>Absent / Weakened</i>
82. 00:51:05	<i>macho-wacho</i>	<i>samiec</i> Steady	<i>macho-wacho</i> Steady	<i>maczo-sraczo</i> Steady	<i>maczo</i> Weakened

1.	2.	3.	4.	5.	6.
83. 00:51:08	<i>macho-wacho</i>	<i>samiec</i> Steady	<i>macho-wacho</i> Steady	<i>maczo-sraczo</i> Steady	<i>maczo</i> Weakened
84. 00:51:44	Absent	Absent / Steady	Absent / Steady	Absent / Steady	<i>z palcem w tyłku</i> Strengthened
85. 00:52:40	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
86. 00:52:44	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	Absent / Weakened	<i>cholera</i> Steady
87. 00:53:42	<i>blood</i>	<i>po trupach</i> Steady	<i>blood</i> Steady	<i>krwawy</i> Steady	<i>krwawy</i> Steady
88. 00:54:13	<i>boobs</i>	<i>piersi</i> Steady	<i>boobs</i> Steady	<i>cycki</i> Steady	<i>piersi</i> Steady
89. 00:54:24	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	Absent / Weakened
90. 00:54:39	<i>virgin</i>	<i>dziewica</i> Steady	<i>virgin</i> Steady	<i>dziewica</i> Steady	<i>dziewica</i> Steady
91. 00:55:14	<i>sexual dy- namo</i>	<i>maszyna do seksu</i> Steady	<i>sexual dy- namo</i> Steady	<i>seksualny motorek</i> Steady	<i>granat seksu- alny</i> Steady
92. 00:55:18	<i>sperm</i>	<i>plemniki</i> Steady	<i>sperm</i> Steady	<i>sperma</i> Steady	<i>nasienie</i> Steady
93. 00:57:28	<i>sexy</i>	<i>seksowne</i> Steady	<i>sexy</i> Steady	<i>seksowne</i> Steady	<i>seksowne</i> Steady
94. 00:57:58	<i>sex life</i>	<i>życie seksu- alne</i> Steady	<i>sex life</i> Steady	<i>życie seksu- alne</i> Steady	<i>życie seksu- alne</i> Steady
95. 00:58:06	<i>sex therapist</i>	<i>seksuolog</i> Steady	<i>sex therapist</i> Steady	<i>terapeutka seksu</i> Steady	<i>terapeutka seksu</i> Steady
96. 00:58:06	<i>senior sexu- ality</i>	<i>seniorzy seks</i> Steady	<i>senior sexu- ality</i> Steady	<i>seks seniorów</i> Steady	<i>ludzie starsi</i> Weakened
97. 00:58:21	<i>intimate</i>	<i>intymność</i> Steady	<i>intimate</i> Steady	<i>intimate</i> Steady	<i>jeśli chodzi o seks</i> Strengthened
98. 00:58:46	<i>body pleasure</i>	<i>przyjemność cielesna</i> Steady	<i>body pleasure</i> Steady	<i>przyjemność ciała</i> Steady	<i>każda przy- jemność</i> Steady
99. 01:01:06	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady
100. 01:01:12	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady

1.	2.	3.	4.	5.	6.
101. 01:01:19	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady
102. 01:02:28	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady
103. 01:02:56	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	Absent / Weakened
104. 01:03:03	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	Absent / Weakened
105. 01:04:25	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	<i>cholera</i> Steady
106. 01:04:25	<i>hell</i>	Absent / Weakened	<i>hell</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
107. 01:05:03	<i>brest</i>	<i>piers</i> Steady	<i>brest</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
108. 01:05:06	<i>sodomizing</i>	<i>gwałci</i> Steady	<i>sodomizing</i> Steady	<i>gwałci</i> Steady	<i>wali</i> Strengthened
109. 01:06:36	<i>boogers</i>	<i>gliki</i> Weakened	<i>boogers</i> Steady	<i>gluty</i> Steady	<i>gluty</i> Steady
110. 01:06:40	<i>boogers</i>	Absent / Weakened	<i>boogers</i> Steady	<i>gluty</i> Steady	<i>gluty</i> Steady
111. 01:06:48	<i>mediocrity</i>	<i>miernota</i> Steady	<i>mediocrity</i> Steady	<i>miernota</i> Steady	<i>przeciętność</i> Steady
112. 01:07:06	<i>boob</i>	<i>piers</i> Steady	<i>boob</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
113. 01:07:11	<i>brest</i>	<i>piers</i> Steady	<i>brest</i> Steady	<i>piers</i> Steady	<i>piers</i> Steady
114. 01:07:54	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady
115. 01:08:06	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady
116. 01:08:49	<i>skeleton</i>	<i>tajemnice</i> Weakened	<i>skeleton</i> Steady	<i>trup</i> Steady	<i>sekrety</i> Weakened
117. 01:08:52	<i>skeleton</i>	Absent / Weakened	<i>skeleton</i> Steady	<i>trup</i> Steady	<i>sekrety</i> Weakened
118. 01:08:57	<i>skeleton</i>	<i>tajemnice</i> Weakened	<i>skeleton</i> Steady	<i>trup</i> Steady	Absent / Weakened
119. 01:12:16	<i>sexy</i>	<i>piękna</i> Weakened	<i>sexy</i> Steady	<i>seksowna</i> Steady	<i>seksowna</i> Steady
120. 01:14:32	<i>el stiffo</i>	<i>facet</i> Weakened	<i>el stiffo</i> Steady	<i>szywniak</i> Steady	<i>przyszyły teść</i> Weakened
121. 01:14:55	<i>gush</i>	Absent / Weakened	<i>Gush</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened

1.	2.	3.	4.	5.	6.
122. 01:15:00	<i>hot Staff</i>	<i>ciężarówka</i> Weakened	<i>hot staff</i> Steady	<i>seksbomba</i> Steady	Absent / Weakened
123. 01:17:40	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
124. 01:23:01	<i>pee</i>	Absent / Weakened	<i>pee</i> Steady	<i>siusiu</i> Steady	<i>wysikać się</i> Steady
126. 01:23:34	<i>the sign</i>	Weakened	Weakened	Weakened	Weakened
127. 01:24:25	<i>masturbate</i>	<i>podniecać</i> Weakened	<i>masturbate</i> Steady	<i>onanizować się</i> Steady	<i>masturbować się</i> Steady
128. 01:24:30	<i>hot</i>	<i>gorąca laska</i> Steady	<i>hot</i> Steady	<i>laska</i> Steady	<i>gorąca</i> Steady
129. 01:24:33	<i>boobs</i>	<i>bufory</i> Weakened	<i>boobs</i> Steady	<i>cycuszki</i> Steady	<i>cyce</i> Steady
130. 01:25:32	<i>sexual awa- kening</i>	<i>dojrzywałem</i> Weakened	<i>sexual awa- kening</i> Steady	<i>inicjacja sek- sualna</i> Steady	<i>przebudzenie seksualne</i> Steady
131. 01:25:36	<i>lose virginity</i>	<i>dziwictwo straciłem</i> Steady	<i>lose virginity</i> Steady	<i>przestać być prawiczkiem</i> Steady	<i>stracić</i> Steady
132. 01:25:50	<i>conceive</i>	<i>poczęliśmy dziecko</i> Steady	<i>conceive</i> Steady	<i>spłodzić</i> Steady	<i>spłodzić</i> Steady
133. 01:27:21	<i>have hots for</i>	<i>lecieć na</i> Steady	<i>have hots for</i> Steady	<i>lecieć na</i> Steady	<i>przystawiać się</i> Steady
134. 01:28:46	<i>jerk</i>	<i>idiot</i> Steady	<i>jerk</i> Steady	<i>prostak</i> Steady	<i>głupek</i> Steady
135. 01:29:56	<i>kick your ass</i>	<i>skopię ci tyłek</i> Steady	<i>kick your ass</i> Steady	<i>spuścić tomot</i> Weakened	<i>skopać tyłek</i> Steady
136. 01:30:13	<i>shit</i>	<i>poważna sprawa</i> Weakened	<i>shit</i> Steady	<i>nie ma zmiłuj</i> Weakened	Absent / Weakened
137. 01:30:19	<i>demise</i>	<i>źle się skończy</i> Weakened	<i>demise</i> Steady	<i>Przestać ist- nieć</i> Weakened	<i>twoja śmierć</i> Steady
138. 01:30:23	<i>dawg</i>	Absent / Weakened	<i>dawg</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened
139. 01:32:17	<i>crazy</i>	Absent / Weakened	<i>crazy</i> Steady	<i>szaleństwo</i> Steady	<i>głupota</i> Steady
140. 01:32:33	<i>el stiffo</i>	Absent / Weakened	<i>el stiffo</i> Steady	Absent / Weakened	Absent / Weakened

1.	2.	3.	4.	5.	6.
141. 01:32:49	<i>dude</i>	Absent / Weakened	<i>dude</i> Steady	<i>koleś</i> Steady	<i>pałant</i> Steady
142. 01:32:55	<i>shit</i>	<i>cholera</i> Steady	<i>shit</i> Steady	<i>cholera</i> Steady	Absent / Weakened
143. 01:33:10	<i>yutz</i>	<i>idiota</i> Steady	<i>yutz</i> Steady	<i>buc</i> Steady	Absent / Weakened
144. 01:33:29	<i>bastard son</i>	<i>syn</i> Weakened	<i>bastard son</i> Steady	<i>bękart</i> Steady	<i>bękart</i> Steady
145. 01:33:29	<i>shut it</i>	<i>wystarczy</i> Weakened	<i>shut it</i> Steady	<i>cisza</i> Weakened	<i>cisza</i> Weakened
146. 01:33:44	<i>freak</i>	Absent / Weakened	<i>freak</i> Steady	<i>porqbaniec</i> Steady	<i>czubku</i> Steady
147. 01:34:20	<i>skeleton</i>	Absent / Weakened	<i>skeleton</i> Steady	<i>trup</i> Steady	Absent / Weakened
148. 01:35:03	<i>asshole</i>	<i>dupek</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	<i>dupek</i> Steady
149. 01:35:49	<i>God</i>	Absent / Weakened	<i>God</i> Steady	<i>Boże</i> Steady	<i>Boże</i> Steady
150. 01:36:16	<i>oh mercy</i>	Absent / Weakened	<i>oh mercy</i> Steady	<i>litości</i> Steady	Absent / Weakened
151. 01:36:19	<i>lookie-loo</i>	Absent / Weakened	<i>lookie-loo</i> Steady	<i>gapiu</i> Steady	<i>Lucky Luke</i> Steady
152. 01:37:11	<i>booby</i>	<i>piers</i> Steady	<i>booby</i> Steady	<i>cycek</i> Steady	Absent / Weakened
153. 01:37:40	<i>mouth shut</i>	<i>gęba na kłud- kę</i> Steady	<i>mouth shut</i> Steady	<i>nie odezwał</i> Weakened	<i>jadaczka</i> Steady
154. 01:37:57	<i>out of Line</i>	<i>posuwasz się za daleko</i> Steady	<i>out of Line</i> Steady	<i>chamski</i> Strengthened	<i>przeginasz</i> Steady
155. 01:39:03	<i>Who the hell are you?</i>	<i>Kim u diabła jesteś?</i> Steady	<i>Who the hell are you</i> Steady	<i>Kim u diabła jesteś</i> Steady	<i>Kim ty jesteś?</i> Weakened
156. 01:39:18	<i>What the heck?</i>	<i>Co tu robisz?</i> Weakened	<i>What the heck?</i> Steady	<i>Co tu robisz</i> Weakened	<i>Co tu robisz?</i> Weakened
157. 01:46:49	<i>el stiffo</i>	Absent / Weakened	<i>el stiffo</i> Steady	<i>szywniak</i> Steady	Absent / Weakened
158. 01:48:15	<i>asshole</i>	<i>asshole</i> Steady	<i>asshole</i> Steady	<i>dupek</i> Steady	Absent / Weakened

References

- Allan K., Burridge K., 2006. *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Ameka F., 1992. *Interjections: the universal yet neglected part of speech*. "Journal of Pragmatics" 18, p. 101–118.
- Andersson L., Trudgill P., 1990. *Bad Language*. Oxford and Cambridge: Basil Blackwell.
- Hughes G., 1991. *Swearing. A Social History of Foul Language, Oaths and Profanity in English*. Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers.
- Jay T., 1992. *Cursing in America: A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards, and on the streets*. Philadelphia and Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Ljung M., 2011. *Swearing: A Cross-Cultural Linguistic Study*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Midjord M.S., 2013. *Swearing in Subtitles. School of Business and Social Sciences*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Montagu A., 1967. *The Anatomy of Swearing*. New York: The MacMillan Company.
- Stange U., 2009. *The Acquisition of Interjections in Early Childhood*. Hamburg: Verlag.
- Wierzbicka A., 1992. *The Semantics of Interjections*. "Journal of Pragmatics" 18 (1992), p. 159–192.
- Wilkins D.P., 1992. *Interjections as Deictics*. "Journal of Pragmatics" 18 (1992), p. 119–158.

Różnorodne nacechowanie siłą przekazu słów tabu, przekleństw
oraz wyrażen wykrzyknikowych w profesjonalnych i nieprofesjonalnych
tłumaczeniach filmu *Poznaj moich rodziców*

Streszczenie

Autor artykułu stawia sobie za cel przeanalizowanie słów tabu, przekleństw, a także wyrażen wykrzyknikowych w tłumaczeniach dialogów filmowych z komedii *Poznaj moich rodziców*. Ich podstawę stanowi jego angielska ścieżka dźwiękowa. Analizie poddane zostały cztery różne tłumaczenia: polska wersja lektorska, angielskie napisy profesjonalne oraz polskie napisy profesjonalne i nieprofesjonalne. W pierwszej kolejności zaprezentowane zostanie badanie statystyczne, które unaocznia, jakie słowa i wyrażenia w obrębie kategorii badanych w tej pracy (Steady 'stały, jednostajny', Weakened 'osłabiony', Strengthened 'wzmocniony', Absent 'wylimowany, nieobecny') pojawiały się najczęściej. Następnie autor ocenia, które z tłumaczeń jest najbardziej nacechowane wulgarnością oraz który z szablonów tłumaczenia wystąpił najczęściej (przez szablon rozumie się jednoliniową kombinację wszystkich tłumaczeń analizowanych w tej pracy, w którym każde z nich może przyjąć jedną z czterech wartości: utrwalającą oryginalny przekaz, osłabiającą oryginalny przekaz, wzmacniającą oryginalny przekaz oraz nieobecną).

Waldemar Szefliński

***Gra wstępna, czyli nazwy wybranych audycji
Radia Roxy i Rock Radia***

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

1. Wstęp

Onomastyka, choć z pewnością niedominująca dziedzina badań językoznawczych, niezmiennie urzeka wielu badaczy¹, niechby tylko przelotnie. Być może jej popularność wręcz wzrasta, i to w niemałym stopniu za sprawą stosunkowo nowej jej gałęzi, chrematonastyki (zajmującej się nazwami obiektów tak materialnych, jak niematerialnych, będących wytworem kulturowej działalności człowieka), zwłaszcza w lingwistyce słowiańskiej, jej prekursorce². Ogólnie można powiedzieć, że klasyczne dziedziny onomastyki zajmujące się antroponimami, toponimami, oronimami, hydronimami uzupełniane są coraz śmielej przez onomastów analizujących całą gamę onimów (z różnych gałęzi onomastyki), takich jak astronimy (nazwy własne ciał astralnych), choronimy (nazwy krajów lub terytoriów geograficznych/administracyjnych), dendronimy (nazwy o charakterze fitonimicznym), enonimy (nazwy win), ergonimy (nazwy firm, produktów, usług), hagianimy (nazwy osób świętych/błogosławionych), heortonimy (nazwy świąt religijnych/świeckich), hodonimy (nazwy dróg, ulic, skwerów, itp.), ideonimy (wytwory kultury artystycznej), nezonimy (nazwy wysp), oikonimy (nazwy miejsc zamieszkałych), porejonimy (nazwy środków transportu), speleonimy (nazwy grot, jaskiń, pieczar), tyronimy (nazwy serów) itp.³

Wpisując się w coraz bogatszą literaturę onomastyczną zorientowaną nie na jej nurt główny, analizuję w niniejszej pracy propria z onomastycznych peryferii: medionimy⁴ (tu analizuję tylko jeden ich typ: nazwy audycji radiowych).

2. Metodologia

Onimia tu analizowane – nazwy audycji Rock Radia (dawniej Radia Roxy) – traktuję jako chrematonimy w szerokim rozumieniu tego terminu, proponowanym przez A. Gałkowskiego (2011a) w monografii poświęconej chrematonimom właśnie. Tak rozumiana domena chrematonimii pozwala na ujęcie w niej niemal wszystkich możliwych wytworów fizycznych i duchowych człowieka, czyli także medionimów⁵. Zatem traktuję medionimy jako chrematonimy, a nie – jak można by je alternatywnie rozpatrywać – ideonimy, zaliczane do sfery badań onomastyki literackiej (Gałkowski 2011a, Skowronek i Rutkowski 2004). Być może udałoby się połączyć oba podejścia do medionimów i analizować je w sposób ujednoczony, mając na uwadze, że: „Nazwy mediów stanowią przestrzeń mieszaną literacko-publicystyczną. Obecnie dokument został włączony do literatury, a literatura do dokumentu i do reklamy, czyli trudno dziś stosować dawniejsze podziały na onomastykę literacką i onomastykę uzualną, a kwestia wielofunkcyjności nazw własnych, w tym chrematonimów, staje się nadrzędną” (Cieślikowa 2011: 117).

Zważywszy jednak, że w swej analizie koncentruję się na aspekcie użytkowym badanych propriów oraz że chrematonomastyka i onomastyka literacka nadal są powszech-

¹ Silne ośrodki onomastyczne to m.in. Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

² Por. Gałkowski 2011b.

³ <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska>.

⁴ Medionimy to nazwy produktów medialnych, takich jak tytuły prasowe, kanały radiowe i telewizyjne, programy i audycje, domeny internetowe.

⁵ A. Gałkowski w swej monografii nie koncentruje się na medionimach, lecz jedynie je omawia.

nie uważane za odrębne dyscypliny, niniejszą analizę medionimów traktuję jako badanie propriów użytkowych, czyli chrematonimów.

Analiza priopriów powinna się koncentrować na relacjach, w które wchodzi ich elementy: 1) nazwa własna – znak i jego formalna substancja (uwzględniając kontekst sytuacyjny powstania nazwy), 2) nadawca, kreator nazwy (rola, jaką pełni w tworzeniu onimu), 3) odbiorca, użytkownik nazwy (uwzględniając funkcję powstającego onimu), 4) obiekt, denotat (uwzględniając specyfikę nazywanego obiektu, która wpływa na rodzaj powstającego onimu) (por. Rutkiewicz-Hanczewska 2011: 412–414). Należy podkreślić, że funkcje użytkowe (punkt trzeci powyższej systematyki), powszechnie uznawane są za najważniejsze wyznaczniki definicyjne propriów (por. Rutkiewicz-Hanczewska 2011: 413).

Badając użyteczność medionimów, przyjmuję sposób ich analizowania za K. Skowronek i M. Rutkowskim (2004)⁶. Analiza ta zorientowana jest stricte na medionimy. Jedynie posiłkując się tu proponowanym przez A. Gałkowskiego bardzo szczegółowym i wielopunktowym podziałem funkcji chrematonimów, powstałym z myślą o analizie jak najszerszej ich gamy, ze szczególnym naciskiem na te trzy grupy, które stanowią główny obiekt opisu w jego monografii. Zatem badanie funkcji poszczególnych medionimów będzie najważniejszą częścią mojej analizy. Notabene badanie funkcji właśnie propriów tak barwnych, tak pełnych treści i gry językowej, jakimi są medionimy (a szczególnie nazwy audycji radiowych), zdaje się być najciekawszą formą ich analizy.

W powyższym ujęciu problemu funkcje użytkowe (sekundarne) można podzielić następująco: ekspresywne (nazwa zdradza cechy kreatora), impresywne (nazwa wpływa na odbiorcę), deskrypcyjne (nazwa zdradza cechy oznaczanego obiektu), aluzyjne (nazwa zawiera aluzje do konsytuacji), autoteliczne (nazwa zwraca uwagę na samą siebie) (por. Skowronek i Rutkowski 2004: 44). Oczywiście najczęściej funkcje sekundarne występują nie w izolacji, lecz współlistnieją w danym onimie, z – być może – jedną przebijającą się na plan pierwszy.

Należy też nadmienić, że we wszystkie propria tu analizowane wpisana jest funkcja identyfikacyjno-dyferencyjna (identyfikująca dane propria i odróżniająca je od innych podobnych), która jest funkcją nadrzędną i obecną w każdej nazwie, o jakiej będzie tu mowa (por. Skowronek i Rutkowski 2004: 38).

Analizując funkcję medionimów w niniejszej pracy, opieram się na powyższej liście funkcji użytkowych, ale też w niemałym stopniu na aspektach konsytuacyjnych: szeroko rozumianym kontekście audycji radiowych (ich treści, osób prowadzących) oraz osobistych odczuciach i skojarzeniach, jakie nasunęły mi się przy każdej nazwie audycji. Zatem nie roszczę sobie pretensji do jedynie słusznej interpretacji onimów, o których tu mowa. Nie jest to sprzeczne z duchem badań onomastycznych, gdyż, jak twierdzi A. Cieślukowa (2011: 119): „Do wiedzy o obiekcie potrzebny jest kontekst, niekiedy wiadomości czerpane z opracowań lub własnych przekonań (często subiektywne – też o kontekście), według której odbiorca «odczytuje» znaczenie (...) form przez siebie analizowanych”.

⁶ Analiza ta bazuje na interpretacji funkcji nazw własnych (zob. Rutkowski 2001).

3. Medium

W książce *Media i nazwy* K. Skowronek i M. Rutkowski (2004) analizują medionimy: nazwy mediów, ich działów, części, programów, tytułów (także w ujęciu diachronicznym). Medionimy radiowe (oprócz prasowych, telewizyjnych i internetowych) stanowią czwartą część ich analizy. Z powodów chronologicznych autorzy nie mogli ująć medium, które stanowi przedmiot mojej analizy: nazw audycji radiowych Rock Radia (Radia Roxy), książka bowiem ukazała się zanim owe medium zaistniało na falach eteru. Mój artykuł pomyślany jest jako swoiste uzupełnienie studium *Media i nazwy*.

Obecne Rock Radio, wcześniej znane jako Radio Roxy (2005–2014), słyszalne jest w kilku miastach Polski (7 rozgłośni radiowych). Radio Roxy, ze swoją najbardziej rozpoznawalną ramówką, wpisywało się w szlachetny nurt radia muzycznie alternatywnego, a ewoluowało w radio o zacięciu rockowym, choć i mniej mainstreamowe elementy też tam się znajdują. Zmianę tę przypieczętowało wprowadzenie się na fale Rock Radia znanego i kontrowersyjnego dziennikarza Kuby Wojewódzkiego. Oba Radia to dwa dość różne twory tak pod względem muzycznym, jak i w swym głównym wydźwięku „ideologicznym” (szeroko rozumiana „alternatywa” Radia Roxy i „rockowość” Rock Radia), natomiast jeśli idzie o chronologię, ogólny charakter, niektóre osoby w nich pracujące jest to właściwie jedno jeststwo, które na drodze swego życia dodało nowe aspekty, odrzucając niektóre stare, ewoluując i przeobrażając się w formy dojrzałe, niekoniecznie bardziej wartościowe.

Uwzględniając, że: 1) niektóre nazwy audycji Radia Roxy przetrwały w formie (prawie) niezmienionej w Rock Radio oraz 2) nowo tworzone nazwy audycji Rock Radia wpisują się w schemat onimów poprzednika⁷. Nie analizuję też wszystkich nazw audycji RR. Zawęziłem ich analizę do albo bieżących (Rock Radio), albo historycznych (Radio Roxy), ale takich, do których opisów można dotrzeć, i/albo takich, które są interesujące w spojrzeniu onomastycznym. Niestety RR jest notorycznie niezadowolające w informacyjnej warstwie swych stron internetowych, zatem zbieranie materiału do poniższej analizy w znacznym stopniu polegało na bezpośrednim kontakcie z radiem, czyli słuchaniem jego audycji (głównie Rock Radio).

Do ogólnej charakterystyki audycji RR dodać należy, że oprócz standardowych programów informacyjnych, muzycznych i kulturalnych są wśród nich takie, które zasługują na miano ironiczno-prześmiewczych. W rzeczy samej, jeśli przyjąć za wyznacznik głównego nurtu danego radia audycje nadawane w dni powszednie w godzinach ranno-wczesnopopołudniowych, to RR, a zwłaszcza Rock Radio, wpisuje się w nurt sowizdrzański idealnie: od 7.00 do 14.00 w dni powszednie Rock Radio ocieka satyrą, ironią, surrealizmem.

4. Analiza

Analiza wybranych tytułów audycji RR zostanie przedstawiona w układzie alfabetycznym.

Ale powiedz tylko słowo: funkcja autoteliczna nazwy, w której użyty frazem (z *Ewangelii* wg św. Mateusza 8: 8) ma przewartościowany poziom semantyczny (głównym elementem audycji są konkursy polegające na tym, że słuchacze mają zgadnąć, jakie słowo

⁷ W swojej analizie tytułów audycji uznaję Radio Roxy i Rock Radio za jedność i – gdy nie będzie konieczne rozróżnienie szczegółowe pomiędzy oboma radiami – oznaczać je będę literami RR.

bądź słowa, zostały usunięte z fragmentu audycji z dnia poprzedniego emitowanego w Rock Radio, puszczonego bez owego fragmentu). Dodatkowo można nazwę tę rozpatrywać jako mającą funkcję aluzyjną: nazwa zawiera aluzję do konsytuacji (formuły konkursu).

Co jest grane: autoteliczna funkcja nazwy z frazemem aktualizującym jego znaczenie (niezmieniającym jego znaczenia funkcjonującego w języku). Dodatkowo funkcja deskrypcyjna: *grane*, czyli program muzyczny.

Dwa neurony i trzy jądra: wydaje się, że nazwa to gra słowna polegająca na analogii do budowy komórki nerwowej, widzianej w sposób irracjonalny: każdy neuron ma przecież tylko jedno jądro. Irracjonalność tej nazwy jest odzwierciedleniem sposobu prowadzenia audycji oraz zdaje się adekwatnie nawiązywać do poczucia humoru prowadzących (Piotra Kędzierskiego i Michała Migajły), zatem byłaby to funkcja aluzyjna w połączeniu z ekspresywną. Oczywiście nie można wykluczyć, że funkcja ekspresywna nazwy polega także na sugerowaniu szczegółów anatomicznych prowadzących (dla kogoś, kto zna radiowe wyczyny prowadzących, nie byłoby nic dziwnego w tego rodzaju ekshibicjonizmie).

Gotowi na wszystko: na pierwszy plan nazwy wysuwa się gra słowna – nazwa audycji parafrazuje nazwę amerykańskiego serialu telewizyjnego *Gotowe na wszystko* (*Desperate Housewives*), którego emisja w Polsce rozpoczęła się roku 2005. Jest to zatem funkcja autoteliczna z nieznaczną modyfikacją frazemu oryginalnego. W nazwie doszukać się można także funkcji aluzyjnej: nazwa sugerować może (nawiązując do serialu, w którym odważne panie domu starają się dotrzeć do pewnej tajemnicy przez swego rodzaju dochodzenie) konsytuację audycji – prowadzący odważnie dociekają prawdy, dyskutując z sobą i zaproszonymi gośćmi na tematy związane z popkulturą⁸. Dodatkowym elementem uatrakcyjniającym nazwę audycji jest relacja semantyczna pomiędzy nią a nazwiskiem jednego z prowadzących, Kamila Śmiałkowskiego.

Grabaż wieczorową porą: funkcja (podwójnie) autoteliczna nazwy z pseudonimem artystycznym prowadzącego (Grabaż, piosenkarz), gdzie transonim ten wpleciony jest w frazem *wieczorową porą* o niezmienionej wartości semantycznej w stosunku do oryginału – całość jednak to kontaminacja większego frazemu *Brunet wieczorową porą* (tytuł filmu Stanisława Barei). Oczywiście frazem ten może być odebrany jako dodatkowa gra słowna, jeśli odbierze się ją ze słuchu jako *grabarz wieczorową porą*. Jeszcze inna widoczna tu funkcja to funkcja deskrypcyjna w ujęciu czasowym: audycja nadawana wieczorem.

Gra wstępna: wyraz *gra* ma funkcję deskrypcyjną (typ audycji – muzyczny). Całość to funkcja autoteliczna z gotowym frazemem aktualizującym jego znaczenie (aluzyja do czynności seksualnej, początku, rozgrzewki; prowadząca – zgodnie z opisem audycji ze strony Rock Radia – „w trakcie antenowych uniesień opowiada o muzyce, kulturze i kultowych zjawiskach masowych”⁹).

Instytut Prosto: funkcja autoteliczna nazwy z transonimem *Prosto* (wytwórnia płytowa Prosto Label, której założycielem i współwłaścicielem jest jeden z prowadzących au-

⁸ Zob. http://www.agora.pl/agora/1,112543,6688532_CTRL_ALT_i_Gotowi_na_wszystko_w_Radiu_Roxy.html.

⁹ <http://rockradio.tuba.pl/RockRadio/0,136380.html>.

dycję, raper Wojtek Sokół). Ciekawym aspektem nazwy jest gra słowna (przypadkowa?), w której człon *Prosto* nawiązuje do czasopisma „Wprost”, którego felietonistą jest drugi prowadzący audycję, Jakub Żulczyk. Człon *Instytut* może być rozpatrywany jako mający funkcję aluzyjną: instytut to, między innymi, instytucja badawcza, audycja zaś ma w zamysle „badanie” muzyki i kultury miejskiej¹⁰.

Kazimierz nad Wisłą: na pierwszym planie widoczna transnimizacja toponimu, oznaczającego słynną miejscowość w województwie lubelskim, użytego jako nazwa audycji. Dodatkowo funkcja autoteliczna wynikająca z transnimizacji imienia (w zmienionej formie) prowadzącej (Kazimiera Szczuka); całość, jeśli dodatkowo weźmiemy pod uwagę tematykę audycji (kultura) w bezpośredni sposób kojarzoną z Kazimierzem Dolnym (zabytki, filmy tam kręcone, ludzie kultury z nim związani) oraz osobą Kazimierza Szczuki, ma funkcję aluzyjną i tworzy bardzo atrakcyjną grę słowną.

Książę i żebrak: na pierwszym planie widoczna transnimizacja tytułu powieści Marka Twaina użytego jako tytuł audycji. Być może dopatrzeć się tu można funkcji ekspresywnej nawiązującej do zamożności prowadzących (najczęściej są to Kuba Wojewódzki i Mikołaj Lizut; Wojewódzki zdecydowanie lepiej sytuowany). Możliwa jest chyba także interpretacja nazwy audycji dostrzegająca w niej funkcję aluzyjną: w powieści Twaina dochodzi do „nieoczekiwanej zamiany miejsc” podobnych do siebie chłopców, zaś w audycji *Książę i żebrak* odbywa się ciągła „zamiana miejsc” – pytający staje się pytanym i odwrotnie; możliwe także, że funkcja aluzyjna nazwy audycji kojarzona być powinna z tematyką audycji: czasem temat związany jest z kulturą wyższą, a czasem audycja nie różni się zasadniczo od portali plotkarskich.

Last Robots Alive: funkcja podwójnie autoteliczna. Na pierwszym planie widoczna transnimizacja nazwy grupy muzycznej *Last Robots*, użytej jako część nazwy audycji, oraz transnimizacja nazwy koncertów (w zmodyfikowanej formie graficznej), które grupa odbywała (np. koncert Last Robots Alive, Warszawa, klub Mono, 19 stycznia 2013); w nazwie audycji gra słowna, w której *ostatnie roboty* (w znaczeniu ‘ostatnie zachowane’) miałyby być „ożywione”, co wynika z zestawienia *Last Robots Alive* tłumaczonego jako *ostatnie żywe roboty*; dodatkowo można nazwę tę rozpatrywać jako mającą funkcję aluzyjną: nazwa zawiera aluzję do sytuacji audycji (rodzaju muzyki, jakiej można się w niej spodziewać): zespół tworzy dwóch dj-ów miksujących i tworzących muzykę z pogranicza disco, house, elektro.

Leksykon buntowników: funkcja aluzyjna w połączeniu z deskrypcyjną. Nazwa zdradza tematykę audycji, choć nie precyzuje jej w kategoriach absolutnych (audycja to reportaż o wielkich postaciach kontrkultury – muzykach, pisarzach, poetach, myślicielach i artystach¹¹); wydaje się, że można dopatrzeć się w nazwie audycji także funkcji aluzyjno-ekspresywnej, sugerującej sposób przedstawiania buntowników (odważny) i/lub zdradzającej cechy twórcy (dziennikarska solidność i chęć dotarcia do możliwie całej prawdy) – oczywiście przy założeniu, że Max Cegielski, prowadzący, jest kreatorem nazwy; na mar-

¹⁰ Zobacz: <http://www.press.pl/newsy/radio/pokaz/39945,Zulczyk-i-Sokol-poprowadza-audycje-w-Radiu-Roxy>.

¹¹ <http://muzycznymusic.blox.pl/2013/01/Powazne-ciecica-w-Roxy-FM.html>.

ginesie można dodać, że nazwa audycji stała się inspiracją dla tytułu książki Maxa Cegielskiego wydanej w roku 2013, której tytuł to transonim nazwy audycji.

Mellina: funkcja autoteliczna nazwy z nazwiskiem (w zmienionej formie) stanowiącym jej część (Marcin Meller). Tu zabawa słowem nie poprzestała na wpleceniu antroponimu w nazwę audycji, lecz przekształciła słowo istniejące w nowy twór: *Meller* + *melina*. Tego ciekawego połączenia nie udało się przetestować w konfrontacji z treścią audycji, ponieważ brakuje dostępnych opisów tego programu nadawanego w Radio Roxy. Możemy się jedynie domyślać – znając osobowość prowadzącego – że wyraz *melina* widoczny w tytule miał wydźwięk ironiczny, tematyka zaś była kulturalna, polityczna, społeczna¹²; byłaby to zatem funkcja aluzyjna (ironiczna).

Mgr Mięgała prezentuje: funkcja autoteliczna nazwy, w której występuje antroponim (prowadzący Michał Mięgała). Zabawa słowem polega też na delikatnej aliteracji użytej w nazwie *mg*, *m-g*; dodatkowa intelektualna nagroda dla słuchaczy zorientowanych w tematyce audycji, w których Michał Mięgała bierze udział, polega na rozszyfrowaniu ironicznego zestawienia tytułatury naukowej z jego nazwiskiem kojarzonym przez pryzmat antyestablishmentowej, wyluzowanej i łamiącej wszelkie schematy, sowizdrzalskiej postawy, jaką prezentuje, zatem funkcja aluzyjna (ironicznie sugerująca „niepoważny” charakter audycji); być może można tu także wyróżnić funkcję ekspresywną: jeśli Michał Mięgała jest twórcą nazwy, to tytuł *magister* zdradza cechy jej kreatora.

Ministerstwo dziwnych kroków: funkcja autoteliczna nazwy z transonimem *Ministerstwo Dziwnych Kroków* (inaczej znanego jako *Ministerstwo Głupich Kroków* [angielska nazwa *The Ministry of Silly Walks*]), który jest nazwą skeczu Latającego Cyrku Monty Pythona. Funkcja aluzyjna nazwy sugerować może konsytuację audycji: muzyka (bo taki jest charakter audycji) undergroundowa, „dziwna”, nietuzinkowa (w jednym opisie audycji czytamy: „kontrkultura w eterze, gramy po bandzie”¹³).

Nie lubię poniedziałku: autoteliczna funkcja nazwy audycji, z frazemem w formie niezmienionej w stosunku do frazy oryginalnej (film Tadeusza Chmielewskiego). Dodatkowo funkcja deskrypcyjna, gdzie podany jest czas nadawania – dzień tygodnia.

Nocny autobus: funkcja deskrypcyjna nazwy z podaniem czasu (pory) nadawania audycji (audycja emitowana w godzinach 24.00–2.00 [w pewnym okresie 24.00–7.00]). W nazwie można by także dostrzec funkcję aluzyjną nawiązującą do mobilności rzeczywistości, w której słuchacz bierze udział: audycja odrywa słuchacza od spraw domowych i zabiera go w nocną podróż, która może kojarzyć się ze słuchaniem muzyki (np. z odtwarzacza mp3), a audycja właśnie koncentruje się na muzyce.

Para buch: funkcja autoteliczna nazwy, w której użyty frazem ma przewartościowany poziom semantyczny. Tu wyrazu *para* użyto prawdopodobnie dla wskazania liczby prowadzących (zatem wpleciona funkcja ekspresywna), choć nie można wykluczyć, że intencją autorów nazwy audycji było także wywołanie wrażenia, iż efekt, jaki audycja wywrze na słuchaczu, będzie niebagatelny (drugi człon nazwy), zatem funkcja aluzyjna.

¹² Co potwierdza się na youtube, zob. np. <https://www.youtube.com/watch?v=LMfTLNa2xWM&x-yt-gs=1422579428&x-yt-cl=85114404>.

¹³ <https://pl-pl.facebook.com/mrlexmusic/posts/271374072907805>.

Piątek w Sidney: funkcja deskrypcyjna nazwy z podaniem czasu (dnia) nadawania audycji. Dodatkowo funkcja autoteliczna, gdzie wyraz *Sidney* na pierwszy rzut oka jest toponimem, a w istocie jest grą słów: połączeniem tego onimu z pseudonimem artystycznym autora audycji, muzyka Sidneya Polaka, perkusisty zespołu T. Love – zatem jest to podwójna transonimizacja; można by także dopatrywać się funkcji aluzyjnej nawiązującej do mobilności czy symultaniczności rzeczywistości, w której słuchacz bierze udział: audycja zabiera słuchacza w daleką podróż (tu reprezentowaną przez toponim *Sidney*).

Przesłuchanie: funkcja deskrypcyjna (przesłuchanie utworów muzycznych zespołu zaproszonego do audycji), sygnalizująca zatem muzyczny charakter audycji. Dodatkowo funkcja aluzyjna: *przesłuchanie* to coś więcej niż *odstuchanie*, audycja zaś polega właśnie na wydobyciu z rozmówców jak największej ilości informacji o ich warsztacie, inspiracjach, planach i o nich samych.

Pyta nie na śniadanie: na pierwszy plan nazwy wychodzi gra słowna: nazwa audycji parafrazuje nazwę innej audycji (magazyn śniadaniowy *Pytanie na śniadanie* w TVP) – zatem mamy tu do czynienia z funkcją autoteliczną modyfikującą frazem (zmieniającą jego znaczenie przez uwypuklenie zaprzeczenia), z kontaminacją tegoż frazemu (przez rozbitcie pierwszego członu frazemu na dwa elementy). Dodatkowo funkcja deskrypcyjna czasowa w połączeniu z funkcją aluzyjną: pora emisji audycji to nie poranek (audycja emitowana w godz. 12.00–14.00); funkcja aluzyjna jest być może dodatkowo wzmocniona przez to, że nazwa ujawnia konsytuację: w audycji rzeczywiście są pytania do słuchaczy (często absurdalne, np. „Jaka jest prawidłowa odpowiedź na pytanie konkursowe, którego nie zadaliśmy?”).

Radio Maria: funkcja potrójnie autoteliczna: *radio* (nazwa zwraca uwagę na samą siebie) i transonim *Maria* (prowadząca, artystka Maria Peszek) oraz transonim *Radio Maryja* (toruńska rozgłośnia) w nieco zmienionej formie; nawiązanie do rozgłośni Radia Maryja można by rozpatrywać jako funkcję aluzyjną (audycja opiera się na dialogu ze słuchaczami, odpowiedziach na ich maile z problemami, oferuje wsparcie słowne); dodatkowo nazwa audycji nabiera nowego wydźwięku w połączeniu z deklarowanym ateizmem prowadzącej.

Ranne kakao: jest to sztandarowa audycja poranna w Rock Radio (prowadzona przez Tymona Tymańskiego i Piotra Kędzierskiego). Pierwsza jej funkcja to funkcja deskrypcyjna (czasowa) – pora dnia; inną funkcją jest funkcja aluzyjna, którą rozpatruję tu dwojako: najpierw mamy odnośnik do podstawowej kulinarnej czynności porannej wielu osób (wypicie ciepłego napoju), który to odnośnik – na dodatek – nawiązuje do innych podobnych nazw tego typu (np. audycje radiowe *Poranne espresso*, *Mała czarna*¹⁴, magazyn śniadaniowy TVP1 emitowany w latach 1992–2013 *Kawa czy herbata*), lecz w sposób ironiczny: nie wybrano tu kawy czy herbaty – standardowych, najbardziej popularnych napojów gorących, ale kakao – napój niebędący chyba pierwszym wyborem znakomitej większości Polaków zaraz po wstaniu z łóżka; drugim aspektem funkcji aluzyjnej może być fakt, że nazwa audycji (z nietypowym napojem) może odzwierciedlać nietypowy sposób jej prowadzenia i tematykę w niej się pojawiającą (audycja to dialogi przechodzące w dłuższe

¹⁴ Zob. Skowronek i Rutkowski 2004: 140.

monologi obu prowadzących na tematy bieżące, ale również, i to w niemałym stopniu, autobiograficzne opowieści, najczęściej związane z codziennymi, mało znaczącymi sprawami, jak wstawanie, posiłki, oglądanie telewizji, spotkania z przyjaciółmi, randki, spóźnianie się prowadzących do pracy czy rozmowy o problemach męskich wieku dojrzałego [wizyta Tymańskiego u urologa]), tak więc nazwa pośrednio zdradza konsytuację audycji; nie można także nie wspomnieć – być może ze szkodą dla estetyki i dobrego smaku – o jeszcze jednym skojarzeniu, jakie budzi nazwa audycji (jej człon drugi), mianowicie z pewnymi praktykami seksualnymi, które to skojarzenie jest jasne dla słuchającego Rock Radio, gdyż tematyka ta nie jest obca prowadzącym.

Towary kolonialne: funkcja autoteliczna, gdzie frazem ma znaczenie zmodyfikowane (towary kolonialne to – dawniej – artykuły, przeważnie spożywcze, sprowadzane do Europy z dalekich krajów, głównie z kolonii; tu muzyka z różnych stron świata, mało znana). Dodatkowo widoczna jest tu funkcja aluzyjna, gdzie nazwa sugeruje egzotykę (muzyczną – dla słuchacza znającego prowadzącą [piosenkarka Marika] kontekst muzyczny jest czytelny).

Trochę kultury: autoteliczna funkcja nazwy audycji o tematyce kulturalnej (literatura, film), gdzie znany frazem rozpatrywać można jako aktualizujący (w znaczeniu ‘czasem trzeba zacerpnąć trochę kultury’) albo modyfikujący (w znaczeniu ‘trochę kultury, chamie’). Dodatkowo funkcja deskrypcyjna odnosząca się do czasu audycji, a dokładnie długości jej trwania: przysłówek *trochę* sugeruje nieznaczną jej długość, co w istocie pokrywa się z rzeczywistością – program podzielony jest na kilkuminutowe wejścia antenowe, a więc na raz „trochę” poruszające tematy kulturalne.

Wysypisko: funkcja aluzyjna nazwy. Wyraz *wysypisko* kojarzy się z wysypiskiem śmieci (składowiskiem odpadów), czyli miejscem, w którym gromadzone są przedmioty niechciane, wyrzucone, niepotrzebne, niepasujące, w którym panuje chaos i nieporządek; audycja to rozmowy z gośćmi, często zapraszany masowo (co tworzy znaczący chaos w studio), wszelkiej maści artystami, muzykami, ludźmi mającymi nietuzinkowe pomysły, niewpisującymi się w sztywne schematy ról społecznych, ludźmi otwartymi na wszelkie idee¹⁵; tak więc nazwa zdradza charakter audycji.

5. Podsumowanie

Właściwie każda z przeanalizowanych wyżej nazw audycji RR jest bogata treściowo i wywołać może u słuchacza serię obrazów i skojarzeń. Powyższa krótka analiza funkcji nazw audycji RR wskazuje, jak sądzę, na wielopłaszczyznowość tego rodzaju propriów, a wręcz ich intertekstualność. Nazwy audycji RR często zawierają (w brzmieniu dosłownym lub zmienionym) popularne frazemy. Takie połączenia wyrazowe, cenne dla procesu nominacji, pozwalają na odwoływanie się „(...) do konotacji niesionych przez te jednostki, do ich barwy emocjonalnej, do asocjacji kulturowych” (Nowakowska 2011: 342). Nazwy audycji RR często transonimizują też nazwy własne (antroponimy albo toponimy) lub aluzyjnie sugerują konsytuację audycji. Gra słowem jest dominującą cechą większości z nich, efekt zaś wytworzony w umyśle odbiorcy jest w wielu wypadkach zaskakujący, w niektó-

¹⁵ Zobacz: <http://roxy.tuba.pl/roxy/0,108885.html>.

rych mogący dać pewne intelektualne zadowolenie z rozkodowania treści. Jest to oczywiście ogólna charakterystyka medionimów, choć propria audycji Radia Roxy i Rock Radia wydają mi się wyjątkowo ciekawe z racji swej formy i ich ilościowego nagromadzenia w jednym medium.

Rock Radio (jedyne z RR bezpośrednio jeszcze dostępne w eterze) można lubić lub nie, ale trudno przejść obok niego obojętnie – wzbudza emocje raczej po obu stronach skali niż w okolicach jej środka. A co najważniejsze, jest medium niezwykle barwnym, przez co ciekawym. Demonstruje też niezmiernie szeroki wachlarz współczesnych polskich medialnych form językowych: od wysokich do niskich. Ma cechy klasyczne i dostojne, audycje kulturalne i muzyczne, spotkania z ciekawymi gośćmi z szeroko rozumianych kręgów inteligentnych (z jednej strony). Ma też niewyszukane żarty, odnośniki do czynności fizjologicznych i aluzje seksualne grubymi nićmi szyte (z drugiej). Parafrazując tytuł jednej z audycji, RR dla słuchacza może być i księciem i żebrakiem.

Bibliografia

- Abramowicz Z., Bogdanowicz E. (red.), 2006. *Onimizacja i apelatywizacja*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Biolik M., Duma J. (red.), 2011. *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Cieślakowa A., 2011. *Jakie korzyści daje onomastyce chrematonimia?*, [w:] M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 181–123.
- Gałkowski A., 2011a. *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gałkowski A., 2011b. *Chrematonomastyka jako autonomizująca się subdyscyplina nauk onomastycznych*, [w:] M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 181–193.
- Łobodzińska R., 2011. *Imiona w różnych klasach chrematonimów*, [w:] M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 301–310.
- Nowakowska A., 2011. *Chrematonimiczny potencjał frazeologii*, [w:] M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 339–346.
- Rutkiewicz-Hanczewska M., 2011. *Chrematonimy w procesie ich generowania – typologia gatunku*, [w:] M. Biolik, J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 409–420.
- Rutkowski M., 2001. *Wstępna charakterystyka funkcji nazw własnych*. „Onomastica” XLVI, s. 7–29.
- Skowronek K., Rutkowski M., 2004. *Media i nazwy*. Kraków: LEXIS.

Źródła internetowe:

- <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska>
<http://rockradio.tuba.pl/RockRadio/0,0.html>
<https://www.youtube.com/watch?v=yrXX7SQnco0>
<https://www.youtube.com/watch?v=Us6cvjlkWso>

Foreplay or a selection of names of programs on Radio Roxy and Rock Radio

Summary

The article proposes an onomastic analysis of certain names of programs (Radio Roxy and Rock Radio). The medionyms are treated as chrematonyms and the analysis focuses on the functions they seem to have. Out of the possible functions onyms may have, the article examines five: expressive (ekspresywna), impressive (impresywna), descriptive (deskrypcyjna), alluding (aluzyjna), autotelic (autoteliczna). The article loosely supplements the book by Skowronek and Rutkowski entitled *Media i nazwy* which deals with a range of various medionyms. (The word *foreplay* in the title refers to the name of one Radio Roxy program.)

Artur Wiśniewski

***Pod kołdrą wszystko pod kontrolą – rozważania na temat
statusu leksykalnego ciągu pod w użyciach typu pod kontrolą***

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

1. Próbę wyodrębnienia takich kształtów, które nie będą wyrażeniami semantycznie pustymi¹, oprę na analizie wypowiedzi, w których rzeczownik *kontrola* występuje przede wszystkim w otoczeniu czasownika *mieć* bądź czasownika *być* oraz przyimków *nad* bądź *pod*.

Wyrażenie *pod* jako człon dwusegmentowych przyimków było analizowane przez I. Czerwińską (2001). Chcę w tym miejscu jedynie zreferować tezy autorki odnoszące się przede wszystkim do ciągu *pod kontrolą*, który należy do zakresu problemów poruszanych w moim artykule.

Autorka w swoim tekście analizę semantyczną poświęciła jednostkom, których granice są wyznaczone nie tylko przez segment *pod*, ale także rzeczownik, który w połączeniu z segmentem *pod* reprezentuje klasę substytucyjną zamkniętą. Zakres badań objął także interesujący mnie ciąg o postaci *pod kontrolą*. Autorka włączyła niniejszy ciąg do grupy IV, w której znalazły się takie ciągi, jak: *pod kontrolą*, *pod opieką*, *pod kuratelą*, *pod okiem*, *pod bokiem*. Według autorki dwa pierwsze ciągi z grupy IV (*pod kontrolą* i *pod opieką*) nie implikują rzeczownika w genetiwie w przeciwieństwie do ciągów *pod okiem*, *pod bokiem*, *pod kuratelą*. Zdania z ciągami *pod bokiem*, *pod okiem* i *pod kuratelą* nie spełniają formalnego kryterium usuwalności składnika zdania, tzn. wyeliminowanie wspomnianego rzeczownika w genetiwie powoduje powstanie zdań niepoprawnych gramatycznie i semantycznie (zob. przykłady (50), (52) I. Czerwińskiej (2001: 32–33)). Poprawne zdania z ciągami *pod kontrolą* i *pod opieką* bez zrealizowanego w prawostronnym kontekście rzeczownika w genetiwie wystarczają autorce, by uznać usuwalny składnik rzeczownikowy w kontekście podanych ciągów za nieimplikowany. Autorka na temat interesującego mnie ciągu *pod kontrolą* przedstawia także inne cenne uwagi. Mianowicie stwierdza, że ciąg *pod kontrolą*, podobnie jak *pod opieką*, *pod okiem*, *pod kuratelą*, można rozsuwać za pomocą przymiotników, wyjątek stanowi *pod bokiem*, które można rozsuwać jedynie za pomocą zaimków. Człon rzeczownikowy w ciągu *pod kontrolą*, podobnie jak człon rzeczownikowy w ciągach *pod bokiem*, *pod opieką*, *pod okiem*, *pod kuratelą*, w połączeniu z segmentem *pod* nie może być zrealizowany w zdaniu formie liczby mnogiej (Czerwińska 2001: 32–33). To, że człon rzeczownikowy w *pod bokiem* nie ma realizacji w liczbie mnogiej nie jest przez autorkę wyrażone wprost.

Dyskusyjne w analizie autorki jest to, że te same własności w przypadku jednych ciągów (por. *pod kontrolą*, *pod opieką*) służą autorce jako dowód na to, że są to konstrukcje składniowe, w przypadku innych (por. *pod okiem*) – jako dowód na to, że są to jednostki leksykalne. Te same cechy, które mają wskazywać jednostki leksykalne, charakterystyczne są również dla konstrukcji składniowych. A wydaje się, że w przypadku jednostek wielosegmentowych o kształcie powinno przede wszystkim decydować kryterium mówiące, że jednostką leksykalną jest taki kształt, który jako całość znaczy to, co znaczy, czyli ma znaczenie globalne (zob. Grochowski 1982: 28–29).

¹ Przyjmuję, że „opis języków wymaga [...] aparatu analitycznego, który by [...] pozwalał na uniknięcie przyporządkowywania pojęć wyrażeniom semantycznie pustym” (Karolak 2002: 33). Koresponduje z tym postulatem opis języka, w którym priorytetem jest wyraźnie zarysowanie granicy między słownictwem a gramatyką (zob. Grochowski 1982: 15). W moim przekonaniu analizę językową w powyższy sposób umożliwiła pojęcie jednostki leksykalnej (por. Bednarek, Grochowski 1993: 13–14).

Wiele własności jednostki *_(vf) pod _(Instr)*, która jest przedmiotem mojego artykułu, odpowiada własnościom dwusegmentowych jednostek przyimkowych z segmentem *pod*, o których pisze autorka w zreferowanej tu pracy. Chodzi nie tylko o własności formalne, o których była mowa wyżej, ale także o własności semantyczne, zwłaszcza te, które autorka wymienia, omawiając znaczenie wyodrębnionych przez siebie jednostek, takich jak np. *pod kierunkiem*, *pod wodzą* (zob. Czerwińska 2001: 44–47). W grupie IV autorka za konstrukcje składniowe uznała ciągi *pod kontrolą*, *pod opieką*, *pod kuratelą*, a za jednostki – *pod okiem* i *pod bokiem*.

2. Wykorzystując nomenklaturę składni semantycznej (por. S. Karolak 2002), prymarną funkcją składniową wyrazu *kontrola* ze względu na reprezentowaną przez niego kategorię morfologiczną jest funkcja uzupełnienia. Jednakże za prymarny wykładnik struktury predykatowo-argumentowej konstytuowanej przez predykat będzie uznany wyraz *kontrola* w funkcji orzecznika – w funkcji, która jest sekundarną funkcją składniową, typową dla kategorii morfologicznej reprezentowanej przez rzeczownik *kontrola*.

Z punktu widzenia pojęcia jednostki leksykalnej hierarchia funkcji składniowych nie przesądza o niepodzielności wyrażenia występującego w określonej funkcji składniowej. O niepodzielności danego wyrażenia decyduje brak możliwości przypisaniu jemu cech, które paradoksalnie pozwoliły wyodrębnić je z konkretnego tekstu (por. Bednarek, Grochowski 1993: 14; Bogusławski 1976: 361)

S. Karolak proponuje, by konstrukcje syntaktyczne w rodzaju orzeczeń imiennych traktować jako rezultat transpozycji (por. Karolak 2002: 63–65). Mechanizm transpozycji w ujęciu Karolaka polega na dołączaniu do tematu słowotwórczego (rdzenia) wskaźnika (morfemu), odpowiadającego za zmianę kategorii syntaktycznej wyrażenia, będącego punktem wyjścia transpozycji. W wyniku tego mechanizmu jednostka wyjściowa pełni inną funkcję w zdaniu niż jednostka od niej derywowana. Według uczonego przygotowanie jednostki do pełnienia nowej funkcji w zdaniu może polegać również na dostawieniu do niej wyrazu. Użycia typu: *mieć kontrolę*, *przejąć kontrolę*, *mieć pod kontrolą*, *być pod kontrolą*, *stracić kontrolę*, *wymykać się spod kontroli* (por. przykłady (1)–(7), zgodnie z definicją *orzeczenia*, jaka znajduje się w EJO (1995: 375), można scharakteryzować jako orzeczenia imienne (nominalne):

- (1) *Zdarzyło mu się tak upić, że stracił kontrolę nad sobą* (ISJP),
- (2) *Wojsko przejęło kontrolę nad miastem [...]* (ISJP),
- (3) *Arsenał jądrowy Ukrainy może znaleźć się znów pod kontrolą Moskwy* (ISJP),
- (4) *Na konferencji prasowej usłyszeliśmy, że wszystko jest pod kontrolą* (Korpus PWN),
- (5) *To wygodne mieć wszystko pod kontrolą* (Korpus PWN),
- (6) *I nagle przejęła kontrolę nade mną [...]* (Korpus PWN),
- (7) *Karol ma kontrolę nad swoją wypowiedzią.*

Przywołana wcześniej definicja pozwala zaliczyć do orzeczeń imiennych nie tylko konstrukcje składające się z czasownika *być* i rzeczownika w narzędniku (rzadko w mianowniku), ale także konstrukcje zbudowane z innych leksemów czasownikowych wymieniających się z leksemem *być*. Zakres charakteryzowanej w tej chwili definicji obejmuje

również konstrukcje składające się z czasownika *mieć* i rzeczownika abstrakcyjnego w bierniku oraz konstrukcje, w skład których wchodzi określone czasowniki i wyrażenia przyimkowe. Warto nadmienić, że funkcja składnika czasownikowego w wyróżnionych wyżej konstrukcjach polega zarówno na zespalaniu orzecznika z podmiotem, jest to funkcja strukturalna, dana wyrażeniom pustym semantycznie, jak i na przekazywaniu właściwości temporalnych, jest to funkcja semantyczna, dana wyrażeniom będącym wykładnikami pojęć. W przypadku bardziej złożonych semantycznie czasowników w funkcji łącznika, takich jak np. *stracić, znajdować się czy przejść*, różnoznaczność między nimi a czasownikiem *być* jest wyraźnym sygnałem, że wymienione składniki czasownikowe w konstrukcji orzeczenia imiennego pełnią również, będąc wykładnikami pojęć, funkcję semantyczną. S. Karolak wyrażenia posiadające zarówno funkcję semantyczną i strukturalną nazywa amalgamatami (zob. Karolak 2002: 67).

3. Kontynuując wyżej zarysowany tok myślenia, analizę chciałbym rozpocząć od przebadania układów wyrażen, takich jak w przykładach (8)–(12) (przykłady pochodzą z Korpusu PWN):

- (8) *Wspólnie z firmami współpracującymi Campofrio ma kontrolę nad ponad 90 proc. akcji ostródzkiej spółki,*
- (9) *[...] dorośli uważają, że mają kontrolę nad tym, jak ich dzieci korzystają z sieci.*
- (10) *Rozpoczynając inwestycję, mamy kontrolę nad tym, co się tam dzieje [...],*
- (11) *Nie wszystkie ziemie kazachskie były wtedy pod kontrolą Moskwy.*
- (12) *Sytuacja jest pod kontrolą.*

Poddałem je testowi substytucji, który miał dać odpowiedź na pytanie, w relacji do jakich ciągów diakrytycznych badany rzeczownik *kontrola* reprezentuje klasę substytucyjną niezamkniętą.

Wstępnie przyjąłem hipotezę, że treść komunikowana przez rzeczownik *kontrola* w badanych zdaniach jest taka sama. Przyjąłem również, że segmenty *być* i *mieć* oraz *pod* w kontekście rzeczownika *kontrola* nie są częściami tej samej jednostki, której częścią jest segment *kontrola*. Inny status wobec segmentu *kontrola* niż wymienione wyżej ciągi posiada segment mający kształt przyimka *nad*², por. wewnątrznie sprzeczne zdania:

² Charakteryzując wymienione segmenty *nad* i *pod* w badanych kontekstach, korzystam z obserwacji M. Grochowskiego przedstawionych w książce *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne* (1997).

W moim przekonaniu posiadanie przez określony segment odrębnego znaczenia jest najważniejszym kryterium pozwalającym scharakteryzować go jako samodzielne wyrażenie. Sądzę, że segment *nad* w kontekście wyrażenia *kontrola* spełnia następujące warunki: a) współwystępuje w wypowiedzeniach przynajmniej z jedną (inną) jednostką leksykalną, por. *kontrola nad miastem / człowiekiem / Piotrem* itd.; b) forma jednostek, z którymi łączy się segment *nad* jest rządzona przez przyimek (instrumentalis); c) wyrażenia akomodowane reprezentują klasę substytucyjną niezamkniętą względem segmentu *nad* oraz stanowią jego prawostronny kontekst, który nie musi być zawsze jego bezpośrednim kontekstem, por. *Miał kontrolę nad naiwną dziewczyną*.

Natomiast brak symetrii między *nad w: Wojsko ma kontrolę nad miastem* a *nad w: Człowiek ma czoło nad nosem* stanowi argument za tym, by badanego segmentu w kontekście *kontrola nad* nie uznawać za samodzielne leksykalno-semantycznie wyrażenie (por. Grochowski 1997: 16–18).

(13) *Jeżeli Jan *ma pod kontrolą* piłkę, to Jan nie *ma kontroli nad* piłką.

*Jeżeli Jan *ma kontrolę nad* piłką, to Jan nie *ma pod kontrolą* piłki.

Różnice między zdaniami podstawionymi w schemat implikacji nie sprowadzają się w przykładzie (13) jedynie do różnic leksykalnych, mowa tu o segmentach *nad* i *pod*, ale też do różnic syntaktycznych. Obserwacja wymagań akomodacyjnych rzeczownika *kontrola* oraz jego otoczenia syntaktycznego w przykładzie (13) każe zwrócić uwagę na to, że badany rzeczownik jest akomodowany bądź to przez wyrażenie *pod*, bądź to przez czasownik *mieć*.

O występujących w badanych kontekstach wyrażeniach przyimkowych *nad* i *pod* w wyniku zestawienia ich z parą wyrażen *nad* – *pod*, którą autorzy *Zadań z semantyki językoznawczej* scharakteryzowali jako jednostki leksykalne pozostające wobec siebie w relacji konwersji, można powiedzieć, że są to identyczne pod względem kształtu ciągi, które nie są wobec podanej pary wyrażen symetryczne co do znaczenia. Mianowicie parę wyrażen, omawianych przez autorów przywołanej pracy, można by uznać za wykładniki sposobu kontaktu z przedmiotem, które łączą się z czasownikowymi wykładnikami pojęcia *kontaktu* (zob. Karolak 2002: 67–68), por.:

(14) a) *Lampa znajduje się nad stołem.*,

b) *Lampa znajduje się pod stołem.*,

c) *Stół znajduje się pod lampą.*

(przykłady z: Bednarek, Grochowski 1993: 20),

natomiast konteksty z badaną parą wstępnie można by określić jako użycia w znaczeniu nieprzestrzennym. Jeżeli przeprowadzi się substytucję zgodnie z podaną w skrypcie instrukcją, to zdania z badaną parą powinny odnosić się do tego samego wycinka rzeczywistości, tak jak to ma miejsce między zdaniami (14) a) i (14) c) oraz w zdaniu (15):

(15) a) *Jan ma piłkę pod kontrolą.*,

b) *Jan ma kontrolę nad piłką.*

Wzajemna substytucja *nad* – *pod* w kontekstach typu (15) powoduje powstanie zdań niepoprawnych semantycznie, por. (16):

(16) a) **Jan ma piłkę nad kontrolą.*,

b) **Jan ma kontrolę pod piłką.*

Wydaje mi się również, że charakteryzując frazę przyimkowo-nominalną *nad czymś* w kontekście rzeczownika *kontrola* jako wykładnika zajmującego pozycję argumentu implikowanego przez predykat, pozbywamy się w jakimś stopniu problemu wspomnianej samodzielności semantyczno-leksykalnej wspomnianego wyrażenia. W przypadku wyrażenia predykatywnego *kontrola* wyrażenie *nad* jest wykładnikiem relacji między argumentem a predykatem i jest składnikiem tego samego wyrażenia predykatywnego (por. Grochowski 1976: 74). Pytanie o rozłączność kształtu przyimkowego, a więc o to, czy segment o postaci przyimka jest wykładnikiem relacji wyznaczonej przez predykat, czy relacji semantycznej wyznaczonej przez samego siebie, pozostaje nadal otwarte. Sądzę, że opcje te nie wykluczają się, bowiem można założyć, że realizacje argumentów danego wyrażenia predykatywnego spełniają wymagania semantyczne nakładane na pozycję argumentową przez predykat. Relacja semantyczna reprezentowana przez dany przyimek wraz z jego zdolnością otwierania w prawostronnym kontekście pozycji składniowej jest wykorzystywana jako realizacja wymagań semantycznych danego wyrażenia predykatywnego. Jest to własność frazy przyimkowo-nominalnej, która zajmuje pozycję syntaktyczną właściwą pozycji argumentu predykatu. Natomiast o predykatce można powiedzieć, że implikując daną pozycję, wyznacza zarazem określoną postać gramatyczną swojego uzupełnienia (por. Zaron 2009: 103–104).

Dopiero zmiana kolejności wyrażenń akomodowanych przez ciągi *pod*, *nad* (*piłka*, *kontrola*) w użyciach typu (16) oraz dostosowanie form tychże wyrażenń do wymagań akomodacyjnych wyrażenń akomodujących pozwala otrzymać zdania jak w przykładzie (15).

Przytoczone rozważania nie pozwalają, by w jednakowy sposób opisać status leksykalny konwersów *nad – pod*, takich jak w przykładzie (14), oraz ciągów *nad* i *pod*, które pojawiają się w kontekście badanego wyrażenia *kontrola*. Konwersami nie są również ciągi o znaczeniu nieprzeznaczonym. Można natomiast przyjąć, że ciągi *nad* i *pod* w badanych kontekstach z rzeczownikiem *kontrola* są innymi równokształtnymi jednostkami bądź częściami innych od nich jednostek. Mianowicie ciąg *nad* w kontekście rzeczownika *kontrola* jest częścią jednostki *kontrola nad*, częścią, która jako element formalnie nieobligatoryjny z semantycznego punktu widzenia różnicuje znaczenia między użyciami typu: *kontrola myśli*, które są w moim przekonaniu wieloznaczne, a użyciami w rodzaju *kontrola nad myślami* (por. ISJP). Podanie statusu leksykalnego ciągu *pod* wymaga dalszej analizy.

Podstawienie w miejsce czasownika *mieć* form leksemu *być* dopuszczalne jest jedynie w kontekście ciągu *pod*, por.:

- (17) a) **Jan jest kontrolę nad piłką.*,
b) **Jan jest kontrolą nad piłką.*,
c) **Kontrola jest Janem nad piłką.* / **Kontrola jest piłką nad Janem.* / **Piłka jest kontrolą nad Janem.* / **Piłka jest Janem nad kontrolą.*

Powodem oznaczenia użyć (17) a), b) i c) jako niepoprawne jest brak czasownika *mieć*, który wyznaczał pozycję składniową związaną relacją *ktoś, kto ma coś*, którą, jak się zdaje, implikuje obecny w powyższych zdaniach rzeczownik *kontrola*. Relacja w rodzaju *ktoś, kto jest jakiś* w układach z wyrażeniem *kontrola nad* czymś wydaje się być relacją zbyt ogólną.

Substytucja czasownika *mieć* przez czasownik *jest* w kontekście wyrażenia *pod* powoduje zmianę form fleksyjnych określonych elementów leksykalnych kontekstu, co jest wynikiem zmiany członów akomodujących w stosunku do zdań z czasownikiem *mieć*, por. wypowiedzenie (18):

- (18) *Rodzice mają pod kontrolą swoje dzieci.*,

w którym, podstawiając w miejsce *mają* formę *są* i zmieniając człon akomodujący dla składników *swoje dzieci*, otrzyma się zdanie poprawne zarówno syntaktycznie, jak i semantycznie, lecz będzie to zdanie niekoreferencyjne wobec zdania wyjściowego, por.:

- (19) *Rodzice są pod kontrolą swoich dzieci.*

Dopiero zmiana kolejności odpowiednich składników wypowiedzenia (18) pozwala oba zdania odnieść do tego samego wycinka rzeczywistości, por. (18) i (20):

- (20) *Dzieci są pod kontrolą swoich rodziców.*

Relacje między zdaniami wyjściowymi a ich przekształceniami odpowiadają własnościom zdań z jednostkami, które pozostają wobec siebie w relacji konwersji. Jedną z tych własności jest możliwość wykazania synonimiczności koreferencyjnych zdań z konwersami, czyli np. zdań (18) i (20), por. sprzeczne wewnętrznie:

- (21) a) **Jeżeli rodzice mają pod kontrolą swoje dzieci, to nieprawda, że dzieci są pod kontrolą swoich rodziców.,*
 b) **Jeżeli dzieci są pod kontrolą swoich rodziców, to nieprawda, że rodzice mają pod kontrolą swoje dzieci.*

Zatem użycie w odniesieniu do tych samych obiektów wyrażen *jest pod kontrolą* oraz *ma pod kontrolą* pociąga za sobą w układzie linearnym zmianę kolejności wyrażen reprezentujących wspomniane obiekty.

Ciągi *jest pod kontrolą* oraz *ma pod kontrolą* różnią się składem leksykalnym oraz związkami składniowymi między poszczególnymi częściami ciągów a wyrażeniami występującymi w pozycjach syntaktycznych. Wyróżnione ciągi narzucają inną kolejność scharakteryzowanych semantycznie pozycji syntaktycznych. Różnice semantyczne między porównywanymi ciągami polegają na odmiennych ograniczeniach selekcyjnych nakładanych na pozycję składniową zajmowaną przez wyrażenia w nominatiwie. Wydaje się, że w przypadku ciągu z segmentem *ma* we wspomnianej pozycji syntaktycznej powinny pojawiać się wyrażenia, którym da się przypisać świadomość. Przekonują o tym niepoprawne konstrukcje z nazwami obiektów nieożywionych, takich jak poniżej:

- (22) **Figurka Matki Boskiej / butelka wina / pogoda / piłka ma Adama pod kontrolą.*

W wypadku opozycyjnego ciągu z segmentem *jest* tak scharakteryzowane wymagania semantyczne nakładane są nie na pozycję w nominatiwie, lecz na pozycję zajmowaną przez formy genetiwu, por.:

- (23) **Adam jest pod kontrolą figurki Matki Boskiej / butelki wina / pogody / piłki.*

Wzajemna substytucja podanych członów czasownikowych w użyciach typu (23) pociąga za sobą zmianę kolejności pozycji argumentowych. W przeciwnym razie powstanie zdanie nieakceptowane semantycznie.

Trzeba również zauważyć, że chociaż zdania koreferencyjne z badanymi ciągami spełniają wymóg synonimiczności, tzn. negacja następnika w schemacie obustronnej implikacji powoduje powstanie zdań wewnętrznie sprzecznych, to jednak między hipotetycznymi jednostkami reprezentowanymi przez charakteryzowane ciągi relacja synonimii nie zachodzi, czego potwierdzeniem może być brak obustronnej implikacji między następującymi zdaniami:

- (24) *Z tego, że o kimś mogę powiedzieć „jest pod kontrolą czegoś”, wynika to, że mogę o tym kimś również powiedzieć „ma coś pod kontrolą”.*
 (25) *Z tego, że o kimś mogę powiedzieć „ma coś pod kontrolą”, wynika to, że mogę o tym kimś również powiedzieć „jest pod kontrolą czegoś”.*

jak również brak sprzeczności wewnętrznej w zdaniu:

- (26) *Nieprawda, że mieć coś pod kontrolą, to być pod kontrolą czegoś.*

Poczynione wyżej substytucje pokazały, że obecność określonego segmentu czasownikowego w badanych ciągach powoduje określone zmiany w otoczeniu syntaktycz-

nym ciągu *pod kontrolą*. Redukcja elementu *pod* w powyższych ciągach prowadzi do powstania zdania niepoprawnego semantycznie ze względu na swoją nieliteralność, por.:

(27) **Pacjent jest kontrolą lekarza,*

bądź zdania niepoprawnego gramatycznie, por.:

(28) **Lekarz ma kontrolą pacjenta.*

4. Możliwość substytucji w miejsce elementu *kontrola* innego leksemu rzeczownikowego każe zastanowić się nad kolejnymi kwestiami, por.:

(29) *Pociągi są pod nadzorem / kontrolą żołnierzy.*

(30) *Żołnierze mają pociągi pod nadzorem / kontrolą.*

W wypadku ciągów *_jest pod_* oraz *_ma_ pod_* występujących w interpretowanych wyżej zdaniach możliwa jest substytucja prawostronnego kontekstu rzeczownikowego, która nie pociąga za sobą zmiany znaczenia wspomnianych ciągów, jak i samych wyrażen rzeczownikowych. Miejsce to może być zajmowane, nie tylko przez wymienione już wyrażenia *kontrola* czy *nadzór* (por. (29) i (30)), ale także *opieka*, *kuratela*, *ochrona*, por. następujące zdania:

(31) *Miałem pod opieką pacjenta [...] (Korpus PWN) vs Pacjent jest pod moją opieką.*

(32) *Wtedy wszystko było pod kuratelą ZSRR (Korpus PWN) vs ZSRR ma wszystko pod swoją kuratelą.*

(33) *Przechowywano tam przecież pod strażą kapłanów święte chorągwie bojowe (Korpus PWN) vs Święte chorągwie bojowe były tam pod strażą kapłanów vs Kapłani mają pod swoją strażą święte chorągwie.*

(34) *Nasza rodzina jest teraz pod ochroną policji (ISJP) Policja ma teraz pod ochroną naszą rodzinę.*

Sądzę, że grupie wyrażen typu *ochrona*, *kontrola*, *nadzór*, *opieka*, *straż*³, *kuratela* da się przydzielić charakterystykę ogólną. Mianowicie poszczególne elementy zbioru, do którego można zaliczyć podane wyrażenia, są rzeczownikowymi nazwami działań na obiektach. Mogą być, z wyjątkiem nazwy *straż* (*stać na straży*, zob. hasło *straż* w ISJP) czy *kuratela*, bazą do derywacji, która pozwala utworzyć, tak jak w przypadku rzeczownika *kontrola*, nieanalityczne wykładniki czasownikowe określonych pojęć. Stany rzeczy, które są oznaczane przez charakteryzowaną w tej chwili klasę wyrażen, zakładają, jak się wydaje, ograniczenie działania obiektu, tzn. wyznaczają granicę tych działań.

Trzeba również zauważyć, że w niektórych przykładach, które posłużyły jako zdania wyjściowe dla określonych transformacji, badane rzeczowniki występowały nie tylko w kontekście czasowników *być* i *mieć* (por. np. (33), (2), (3)). Mimo to można, jak sądzę, bez zmiany znaczenia członów rzeczownikowych przekształcać struktury wyjściowe na zdania z czasownikami *być* i *mieć*, por. (35)–(37):

(35) *Wojsko przejęło kontrolę nad miastem. vs Wojsko ma miasto pod kontrolą. vs Miasto jest pod kontrolą wojska. vs *Wojsko przejęło miasto pod*

³ Autorzy ISJP wyodrębnili jednostkę *pod strażą*, mimo że znaczenie jednostki *straż* (zn. 1.2) powiela, jak sądzę, znaczenie jednostki *pod strażą* (por. hasło *straż* w ISJP). Uważam, że jest to realizacja jednostki *_(vp) pod_(instr)* z rzeczownikiem *straż* w znaczeniu 1.2 w funkcji uzupełnienia.

kontrolą. vs *Wojsko przejęło miasto pod kontrolą cywilów.* = *Wojsko przejęło miasto, które było pod kontrolą cywilów / które cywile mieli pod (swoją) kontrolą.*

- (36) *Arsenał jądrowy Ukrainy może znaleźć się znów pod kontrolą Moskwy.* vs *Moskwa będzie miała znów pod kontrolą arsenał jądrowy Ukrainy.* vs *Arsenał jądrowy Ukrainy będzie znów pod kontrolą Moskwy.*
- (37) *Przechowywano / przechowywali tam przecież pod strażą kapłanów święte chorągwie bojowe.* vs *Miano / mieli tam przecież pod kontrolą kapłanów święte chorągwie bojowe.* vs *Były tam przecież pod kontrolą kapłanów święte chorągwie bojowe.*

Wydaje się, że znaczenie członu rzeczownikowego w analizowanych kontekstach jest identyczne. W związku z tym kontekst czasownikowy członu rzeczownikowego *kontrola* w układzie *pod kontrolą* należałoby najprawdopodobniej włączyć w zakres klasy substytycyjnej niezamkniętej, mającej, jak się wydaje, bardzo szerokie odniesienie przedmiotowe – ‘coś dzieje się z czymś / kimś’.

Wstępną charakterystykę ogólną klasy czasowników występujących w kontekście badanego ciągu *pod* da się stworzyć, zwracając uwagę na różnice semantyczne widoczne w składzie leksykalnym następników poszczególnych definicji jednostek *pod* w ISJP. Mianowicie klasę czasowników łączących się z ciągiem reprezentującym jednostkę 7. (badany ciąg *pod*) reprezentują czasowniki: *odbywa się, funkcjonuje, obraduje, dochodzi do, znajduje się, przeprowadza się*. Jednostka 7. w opozycji do jednostki 8. (*pod* + akuzatiwus) najprawdopodobniej obojętna jest wobec pojęć reprezentowanych przez takie czasowniki, jak *oddać, wziąć, przekazać, dostać, poddawać, przechodzić*. Do tej grupy można dodać również czasownik *zabrać* (por. wyżej). Wstępnie grupie czasowników występujących z jednostką 8. można przydzielić następującą charakterystykę semantyczną ‘robię coś, co powoduje cośz’. Niniejsza charakterystyka nie jest konieczna względem jednostki 7. Dowodem tego są analizowane wcześniej konteksty z czasownikami *mieć* i *być*, w których pojawienie się nazwy rzeczownikowej typu *kontrola* w formie biernikowej spowodowałoby powstanie zdania nieakceptowanego gramatycznie i semantycznie, por.:

- (38) **Dziadek ma / dysponował / znalazł przypadkiem oszczędności / -ami pod kontrolę wnuka.*

O pojęciu *żywołności* związanym z pozycją w nominatiwie czasownika w kontekście jednostki 8. świadczą dewiacyjne zdania typu: **Kubek oddał herbatę pod kontrolę szklanki*. Warto porównać także przykłady z czasownikami, których znaczenie nie zawiera, jak się zdaje, komponentu związanego z pojęciem *celowej zmiany*, por.:

- (39) **Dziadek ma / dysponował / znalazł przypadkiem oszczędności / -ami pod kontrolę wnuka.*

Forma biernikowa wyrażenia składniowo zależnego od ciągu *pod* wyznacza ograniczenia semantyczne na klasę czasowników występujących w kontekście ciągu *pod*. Nie na odwrót, bowiem wystąpienie w kontekście ciągu *pod* czasownika z klasy czasowników scharakteryzowanych powyższym komponentem nie gwarantuje, że ciąg *pod* będzie akomodował wyrażenie w akuzatiwie, czego przykładem są poniższe przykłady:

- (40) Dziadek *oddał pod kontrolą* / *pod kontrolę* wnuka swoje oszczędności. vs Dziadek *ma oszczędności pod kontrolą* / **pod kontrolę* wnuka.

Na przykładzie czasowników *przechowywać* oraz *mieć* w znaczeniu ‘posiadać’ (zob. hasło *mieć* w ISJP) można przyjąć tezę, że nie będą to czasowniki charakteryzujące się tzw. akomodacją słownikową, którą realizowałby przyimek o kształcie *pod* (por. np. Wiśniewski 2005: 75–86). Tzn. do wymienionych czasowników można dostawiać różnego typu grupy przyimkowo-nominalne, m.in. grupę o strukturze *pod* + instrumentalis.

Sądzę, że powyższa fraza przyimkowo-nominalna otwiera w przebadanych kontekstach pozycję składniową nieimplikowaną przez podstawowe wyrażenie predykatywne, takie jak np. *przechowywać*. Wyrażenie *pod kontrolą* wyznacza relację między treścią predykatu np. *przechowywać* (por. (37)) a treścią predykatu *kontrola*. Fraza *pod kontrolą* może wchodzić w relację zarówno z wyrażeniem predykatywnym podstawowym, por. wyżej, jak i z argumentem wyrażenia predykatywnego podstawowego⁴ (por. Grochowski 1976: 80), por.:

- (41) *Jan dysponuje pieniędzmi pod kontrolą ojca.*

oraz użycia: *ketchup pod kontrolą*⁵, *kryzys pod kontrolą*, *gotowanie pod kontrolą*. Ten drugi typ relacji jest źródłem wieloznaczności opartej na amfibolii, por. ‘pieniędzmi, które są pod kontrolą ojca’ vs ‘robi coś, co jest pod kontrolą ojca’. Konstrukcja z przyimkiem *pod* + instrumentalis jako wyrażenie predykatywne dodane może komunikować w zdaniach typu:

- (42) *Uginały mu się nogi pod ciężarem plecaka.*

„przyczynę, a także inne bliskie znaczeniowo relacje takie, jak powód, motywacja, uzasadnienie” (Grochowski 1976: 86; przykład M. Grochowskiego), czego dowodem może być odpowiedniość znaczeniowa między podaną frazą a określonym spójnikiem, por. *uginają mu się nogi, bo plecak był ciężki*. Wyróżniona odpowiedniość znaczeniowa nie charakteryzuje badanej frazy *pod* + instrumentalis, której realizacją jest np. *pod kontrolą*, por.

- (43) *Doświadczenia przeprowadzono pod kontrolą asystentów* (ISJP):
‘doświadczenia przeprowadzono, bo...?’.

Odpowiedniość znaczeniowa zachodzi natomiast między konstrukcją *pod* + akuzatywus a odpowiednim wykładnikiem relacji celu (zob. Grochowski 1976: 87–89), por.

- (44) *Rodzice oddali córkę pod opiekę babci*. (ISJP): ‘rodzice oddali córkę babci po to, żeby się nią zaopiekowała’;

- (45) *Rokita chce oddać finanse ołubudżetowych agencji pod kontrolę premiera*. (zdanie spreparowane, Korpus PWN: *Rokita chce od-*

⁴ Fraza *pod kontrolą* posiada zmienną pozycję linearną; rzeczownikowy człon podlega odmianie. Wydaje się, że w określonych kontekstach reakcja przyimka zależy od kontekstu czasownikowego. Poza tym zdolna jest do wchodzenia w relacje syntaktyczne z rzeczownikami (*wybuch / rozbijanie mówienie pod kontrolą*), nie tylko odczasownikowymi (dewerbalnymi) (*ketchup / oszczędności / dziecko pod kontrolą*). Wchodzi w relacje syntaktyczne z czasownikiem. Nie zajmuje członu głównego wypowiedzenia. Nie we wszystkich pozycjach w układzie linearnym w sposób jednoznaczny wchodzi w relację syntaktyczną z czasownikiem (por. Grochowski 1997: 24–25).

⁵ Jest to przykład hasła reklamowego pochodzącego z opakowania ketchupu marki Kotlin. Opakowanie ma specjalną zatyczkę, dzięki której konsument ma kontrolę nad ilością ketchupu, która wydobywa się z butelki.

dać finanse okołobudżetowych agencji premierowi po to, żeby je kontrolował).

Wskazane różnice semantyczno-gramatyczne mają swoje odzwierciedlenie w ISJP, mianowicie analizowana fraza przyimkowo-nominalna *pod kontrolą* odpowiada podhasłu⁶ *pod7*, fraza *pod ciężarem plecaka* odpowiada podhasłu *pod9*, a fraza *pod opiekę, pod kontrolę* – jednostce *pod8* (zob. hasło *POD* w ISJP).

Rozważania nad własnościami składniowymi rzeczownika *kontrola* w układach np. *mam wszystko pod kontrolą*, doprowadziły mnie do odrzucenia hipotezy, która zakładała istnienie jednostki o postaci orzeczenia imiennego. Udana – w moim przekonaniu – próba wskazania rozłączności klas substytucyjnych zawierających z jednej strony scharakteryzowane wyżej nazwy rzeczownikowe typu *kontrola, nadzór*, z drugiej natomiast – nazwy czasownikowe orzekające o posiadaniu przez obiekt z rzeczywistości pozajęzykowej cechy wskazywanej przez nazwę rzeczownikową, każe upatrywać kształt jednostki w ciągu *POD*.

5. Rozważania nad ciągiem wyrażen *pod kontrolą* miały początek m.in. w stwierdzeniu, że ciąg *pod* w tego rodzaju układzie nie ma identycznego znaczenia, co ciąg *pod* w układzie np. *pod kołdrą*. Sądzę, że przyporządkowanie wyrażeniu *pod* znaczenia w kontekstach (46)–(52)⁷:

(46) *Jan miał pod sobą dwóch pracowników.* (jednostka *pod23* w ISJP)

(47) *Jan miał pod kontrolą dwóch pracowników.* (*pod7* w ISJP)

(48) *Jan urodził się pod znakiem Bliźniąt.* (*pod15* w ISJP)

(49) *Jan zeznawał pod przysięgą.* (*pod11* w ISJP)

(50) *Jan napisał wiersz pod tytułem „Leń”.* (*pod12* w ISJP)

(51) *Jana można znaleźć pod szóstką.* (*pod13* w ISJP)

(52) *Jan zadzwonił pod numer 997.* (*pod14* w ISJP)

wiąże się z wyraźnymi trudnościami. Nie unieważnia to jednak konieczności zbadania statusu leksykalnego wyrażenia *pod*. Zgodnie z przyjętą definicją jednostki leksykalnej (Bednarek, Grochowski 1993: 13) ciąg, któremu nie da się przypisać w określonych kontekstach znaczenia, nie musi we wszystkich przebadanych kontekstach reprezentować tej samej jednostki. W związku z tym nie można zakładać, że *pod* w zdaniu na przykład (43) jest wykładnikiem tego samego pojęcia, co ciąg *pod* na przykład w zdaniu (44). Stawianie hipotezy o rozłączności segmentu *pod* w użyciach *pod wpływem* wyprowadzonej na podstawie analizy kontekstów typu *pod kontrolą* jest decyzją pochopną, ponieważ opiera się głównie na formalnym podobieństwie konstrukcji składniowych zawierających równo-

⁶ Objętość *Innego słownik języka polskiego* mierzona jest w jednostkach leksykalnych, które w niniejszym słowniku zostały wskazane za pomocą odrębnych definicji posiadających także swój opis gramatyczny. „[...] jednostką leksykalną jest każde znaczenie zamieszczonego w tym słowniku wyrazu i każde znaczenie zamieszczonego w nim wyrażenia” (zob. ISJP: XVI). Oznacza to, że numery haseł są numerami odrębnych jednostek leksykalnych: „Oprócz punktów głównych: **1, 2, 3** itd. stosuje się podpunkty, np. **1.1., 1.2., 1.3.** – najczęściej wtedy, gdy opisywane jednostki są bliskie znaczeniowo [...]” (ISJP: XI).

⁷ Przykłady pochodzą z ISJP lub są przeze mnie spreparowane. Wszystkie są tekstową ilustracją wybranych jednostek z segmentem *POD* wyodrębnionych w ISJP. Nawiasem mówiąc, wyodrębniono w nim dziewięć jednostek z „nieprzestrzennym” *pod* + instrumentalis oraz osiem z „nieprzestrzennym” *pod* + akuzatiwus. Nie biorę pod uwagę jednostki *pod6*, której rząd jest alternujący, oraz jednostek o identycznym kształcie, ale o znaczeniu przestrzennym, por. jednostki *pod1–pod5*.

kształtny segment *pod*. Jak wyżej zaznaczono, segment *pod* w nieprzebadanych kontekstach może być wykładnikiem zupełnie innej struktury predykatowo-argumentowej niż wyrażenie predykatywne *pod* w kontekście (47).

6. Powyższe ustalenia współgrają, jak sądzę, z szeroką definicją orzeczenia imiennego, która w roli łącznika widzi nie tylko czasownik *być*. Tak rozumiana relacja semantyczno-składniowa między wskazanymi wyrażeniami pozwala mówić z jednej strony o realizacji tej samej struktury predykatowo-argumentowej wyrażenia orzeczeniowego w funkcji łącznika, czyli konkretnego amalgamatu⁸, a zarazem o realizacji tej samej struktury predykatowo-argumentowej wyrażenia nieorzeczeniowego⁹, którym w tym przypadku jest rzeczownik w funkcji orzecznika.

Zdania typu a. *Piotr jest pod kontrolą (Jana)* oraz b. *Jan ma Piotra pod kontrolą* próbował interpretować A.M. Lewicki (1969). Orzecznikiem dla Lewickiego jest człon konstytutywny zdania, który wraz z łącznikiem stanowi ekwiwalent czasownika osobowego. W zdaniu a. ciąg *pod kontrolą* wraz z czasownikiem pełni funkcję orzeczenia złożonego, natomiast w zdaniu b. ciąg *pod kontrolą* pełni funkcję okolicznika (por. Lewicki 1969: 135). Te obserwacje mają potwierdzać testy zaproponowane przez autora. Mianowicie o funkcji okolicznika *pod kontrolą* w b. ma świadczyć możliwość zastąpienia go zaimkiem przysłówkowym w zdaniu oznajmującym oraz zdaniu pytajnym, por. *Jan ma tam Piotra* oraz *Gdzie ma Jan Piotra?* Brak zgody na taką interpretację zdania b. można uzasadnić tym, że Lewicki analizuje wyrażenia przyimkowe z rzeczownikiem konkretnym. W przypadku b. można by zaproponować tzw. okolicznik sposobu, por. **Jan miał Piotra w taki sposób / *W jaki sposób / jak miał Jan Piotra?*, co również daje wynik negatywny. Jednakże w zdaniach typu c. *Pod kontrolą nauczyciela studenci przeprowadzili eksperymenty* identyczne testy są adekwatne, por. *Studenci w taki sposób przeprowadzili eksperymenty / Jak studenci przeprowadzili eksperymenty?* W przypadku zdań a. i b. sprawdzają się testy proponowane dla konstrukcji orzeczeń złożonych. Mianowicie orzeczenie złożone można zastąpić czasownikiem osobowym, por. a., b. = *Jan kontroluje Piotra*. Do całości orzeczenia złożonego odnosi się okolicznik, por. *Piotr jest pod kontrolą w domu / Jan ma Piotra pod kontrolą w domu* (por. Lewicki 1969: 136–137). W zdaniach typu c. będą w takim sytuacjach obecna dwa typy okolicznika, por. *W sali pod kontrolą nauczyciela studenci przeprowadzili eksperymenty*. Wyrażenia przyimkowe w zdaniach a., b. można w sposób swobodny zastąpić przymiotnikami, a więc typowymi składnikami w funkcji orzecznika wskazującymi własność obiektu, o którym mówi się w zdaniu, por. a., b. = *Piotr jest kontrolowany* (przez Jana). Obiektowi przypisywana jest własność *kontrolowany* lub *kontrolujący*, natomiast to, w jaki sposób treści te zostaną zaktualizowane, zależy od lewostronnego kontekstu jednostki *_(Vf) pod _(Instr)*.

⁸ Znaczenie amalgamatu przyjmuję za S. Karolakiem. Jest to wyrażenie o funkcji semantycznej i strukturalnej zarazem (zob. Karolak 2002: 67).

⁹ Zdaniem S. Karolaka, wyrażenia predykatywne nieorzeczeniowe są w języku polskim reprezentowane przez rzeczowniki i bezokoliczniki. Wyrażenia nieorzeczeniowe nie posiadają funkcji orzeczeniowej (zdaniotwórczej), którą mają finitywne formy czasownika (zob. Karolak 2002: 38–39). S. Karolak za J. Kuryłowiczem przedstawia podział na prymarne i sekundarne funkcje wyrażań. Ograniczając się do rzeczowników, ich funkcją prymarną jest funkcja uzupełnienia, które konstytuowane jest właśnie przez wyrażenia predykatywne nieorzeczeniowe. Natomiast funkcją sekundarną, powstałą na skutek derywacji syntaktycznej, jest funkcja orzecznika (zob. Karolak 2002: 65).

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną rzecz. Orzeczenie imienne może być wyrażone jednostką leksykalną lub jej połączeniami. Oznacza to tyle, że zbiór obiektów, który jest wyznaczany przez orzeczenie imienne, obejmuje nie tylko połączenia jednostek leksykalnych, ale także jednostki leksykalne, które w stosunku do połączeń są regularne pod względem formalnym, natomiast semantycznie stanowią niepodzielną całość (np. (zrobić coś) *pod wpływem chwili* (przykład z *Polszczyzna, jaką znamy* 1993: 419); (być, stawiać kogoś) *pod ścianą*; (być) *pod pantoflem* (kogoś)¹⁰ (ISJP). Natomiast połączenie wyrazów staje się jedynie konstrukcją syntaktyczną, której można przypisać ogólny schemat (zob. Wiśniewski 1995: 28), będący wynikiem generalizacji dokonanej na połączeniu „dwu lub więcej wyrazów użytych w sposób równie zwykły i swobodny oraz dających się scharakteryzować w tym połączeniu w sposób ogólny” (Bogusławski 1976: 359). W związku z tym każde określonego typu połączenie jednostek leksykalnych może być uznane za orzeczenie imienne. Każde orzeczenie imienne będące połączeniem jednostek leksykalnych można również zinterpretować jako produkt językowy. A jeśli tak, to elementom składowym takiego orzeczenia da się przypisać odpowiednie właściwości (por. Bogusławski 1978: 17–19). Mianowicie frazie nominalnej w postpozycji typu *kontrola* oraz ciągowi *pod* należy przypisać zespół cech ogólnych, co wiąże się z koniecznością udowodnienia, że badane wyrażenia tworzą klasy zawierające elementy, które występują w układach formalnie i semantycznie symetrycznych. Nadaje się im tym samym status części składowych produktu językowego, ale części, które same nie są produktami językowymi.

Na podstawie powyższej analizy stawiam tezę, że obie wyróżnione części, a więc ciąg *pod* i ciąg *kontrola* funkcjonują w symetrycznych układach niezamkniętych. Układy w rodzaju *ma pod kontrolą*, *znajduje się pod opieką*, *prowadzi pod nadzorem*, *przewozi pod strażą*, *jest pod okupacją* uznaję za produkty językowe, z których daje się wyodrębnić jednostkę leksykalną *_(VF) pod* *_(Instr)*.

Bibliografia

- Bednarek A., Grochowski M., 1993. *Zadania z semantyki językoznawczej*. Toruń.
- Bogusławski A., 1976. *O zasadach rejestracji jednostek języka*. „Poradnik językowy”, s. 356–364.
- Bogusławski A., 1978. *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Wrocław, s. 17–30.
- Bogusławski A., Wawrzyńczyk J., 1993. *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*. Warszawa.
- Czerwińska I., 2001. *Przyimki dwusegmentowe z członem POD implikujące argument osobowy*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici” LV, s. 25–51.
- EJO: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. K. Polańskiego. Wrocław 1995.
- Grochowski M., 1976. *Przyimek jako wykładnik relacji semantycznych między wyrażeniami predykatywnymi*. „Polonica” I, s. 73–91.
- Grochowski M., 1982. *Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne*. Toruń.
- Grochowski M., 1997. *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*. Kraków.
- ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, pod red. M. Bańki. Warszawa 2000.

¹⁰ Autorzy *Wielkiego słownika języka polskiego* wyróżniają oprócz jednostki *pod pantoflem* (zob. http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=2469&ind=0&w_szukaj=pod+pantoflem [dostęp: 28.11.2012 r.]) również jednostkę z rzeczownikiem *pantofel* w akuzatiwie, por. *pod pantofel* (zob. http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=2473&ind=0&w_szukaj=pod+pantofel [dostęp: 28.11.2012 r.]).

- Karolak S., 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa. Korpus PWN: <http://korpus.pwn.pl> (online).
- Lewicki M.A., 1969. *Okolicznik a orzecznik*. „Prace Filologiczne” XIX, s. 135–145.
- Wielki słownik języka polskiego, <http://www.wsjp.pl/index.php?pokaz=wstep&l=20&ind=0> [online].
- Wiśniewski M., 1994. *Strukturalna charakterystyka polskich wypowiedzeń niezdaniowych*. Toruń.
- Wiśniewski M., 2005. *Dystrybucyjne właściwości odprzymiotnikowych nazw cech we współczesnej polszczyźnie*. Toruń.
- Zaron Z., 2009. *Problemy składni funkcjonalnej*. Warszawa.

*Under the duvet everything under control – discussion on the lexical status
of the preposition under in expressions as in under control*

Summary

In this article the author presents the syntactic and semantic analysis of the prepositional phrase *under*. Special importance is given to the contexts in which the expression *under* (pol. *pod*) takes the predicative position to *control* (pol. *kontrola*) expressions. During the analysis the author uses the notions of lexical unit, nominal predicate, predicative-argumentative structure as well as the notion of transposition. The goal of the analysis is to determine the lexical status of the uses of the expression *under control* (pol. *pod kontrolą*). As a result of the analysis the author distinguishes the lexical unit in the form of $_{(V)} pod_{(Instr)}$ and presents the syntactical collocations of the analyzed unit in detail. Additionally, the article contains example lexical units which use the *under* expression.

Damian Wójcik

**Związki wyrazowe dotyczące seksualności człowieka
nienotowane w ogólnych słownikach języka polskiego**

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA
Vol. I, Warszawa 2015

1. Wprowadzenie

Kiedy w styczniu 2013 r. w polskim Sejmie rozpoczęła się burzliwa dyskusja na temat projektu ustawy o związkach partnerskich, która przeniosła się do mediów, wyszło na jaw, jak mała jest wiedza polskiego społeczeństwa o seksualności człowieka i jak w rażący sposób myli się wiele związanych z nią pojęć, czego językowymi przejawami jest używanie zamiennie np. słów *pedał* i *pedofil*, *transseksualista* i *transwestyta* czy mówienie o *zmianie płci* zamiast o *korekcie płci*. Problemem dyskursu o związkach partnerskich i nietypowych przejawach seksualności jest skupienie się na seksie pomiędzy dwoma mężczyznami, co powoduje wykluczenie z debaty publicznej kwestii dotyczących innych mniejszości homoseksualnych, jak lesbijek, biseksualistów i transseksualistów, oraz heteroseksualnych związków partnerskich.

Zarysowaną problematykę seksualności człowieka poruszają autorzy dosyć licznych już prac literaturoznawczych (dotyczących literatury homoerotycznej i tzw. „różowego języka”, zob. np. Chudoba 2012; Dąbrowski 2008; Dąbrowski i Pruszczyński 2007; Śmieja 2013; Warkocki 2007 i 2010) czy szerzej: kulturoznawczych (zob. np. Nastulczyk, Oczko 2012) oraz językoznawczych (zob. np. Dąbrowska 1998, Krawczyk-Tyrpa 2001, Reiter 2013), w tym i leksykograficznych (zob. np. Dembska 2007, Lewinson 1999)¹.

Zagadnienia dotyczące seksualności człowieka – ze szczególnym zwróceniem uwagi na problemy osób należących do wymienionych wyżej środowisk mniejszościowych – są w ciekawy sposób przedstawiane na łamach magazynu psychologicznego „Charaktery”. Teksty tam zamieszczone² zawierają liczne przykłady odpowiednich wyrażen i (w mniejszej liczbie) zwrotów językowych. Wiele z tych związków wyrazowych nie jest odnotowanych w ogólnych słownikach współczesnej polszczyzny³.

Celem niniejszego artykułu jest przede wszystkim rejestracja zebranego materiału leksykalnego, który najpierw zostanie przedstawiony w kolejności wskazującej na frekwencję poszczególnych związków w analizowanych artykułach, a następnie scharakteryzowany gramatycznie (ze względu na typy wyekscerpowanych związków, klasę funkcjonalną elementów ich struktury i szyk części mowy, z których są zbudowane) i semantycznie (ze względu na przynależność do pola tematycznego).

¹ Seksualizmy w polszczyźnie były przedmiotem opisu już na początku XX wieku, por. Kurkiewicz 1913.

² Analizie poddanych zostało 30 artykułów z numerów wymienionego czasopisma, które ukazały się od stycznia 2001 r. do grudnia 2013 r. Teksty te dostępne są online (odpłatnie) na oficjalnej stronie internetowej magazynu „Charaktery” (www.charaktery.eu). Pierwotnie zostały one wykorzystane przeze mnie jako materiał badawczy do pracy magisterskiej pisanej w latach 2013-2014 pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja S. Dyszaka w Instytucie Filologii Polskiej i Kulturoznawstwa UKW w Bydgoszczy, a zatytułowanej *Wyrazy i związki wyrazowe związane z seksualnością człowieka w wybranych artykułach z czasopisma „Charaktery”*.

³ Ich obecność sprawdziłem w następujących słownikach drukowanych: USJP, SWO, PSWP i WSFJP (wyjaśnienie skrótów tytułów słowników na końcu artykułu) oraz w aktualnie opracowywanym słowniku internetowym (WSJP). Poza tym ekskserpcji poddałem *Słownik bibliograficzny języka polskiego* J. Wawrzyńczyka (SBJP). Warto w tym miejscu wspomnieć, że z analizowanych artykułów wyekscerpowane zostały także pojedyncze wyrazy, których nie ma w wymienionych słownikach, stanowią one wszakże nieliczną grupę (por. *aseksualność*, *hiperseksualność*, *homoseksualistka*, *homoseksualność*, *płciowość*, *sadomasochista*, *tribadia*).

Na wstępie jednakże chciałbym wymienić te wyrażenia i zwroty z analizowanych tekstów, które nie są odnotowane w analizowanych słownikach drukowanych, ale znalazły się już wśród połączeń wyrazowych wymienianych pod różnymi hasłami w WSJP. Są to następujące związki:

identyfikacja płciowa (zob. identyfikacja 5),
legalizacja związków homoseksualnych (zob. legalizacja),
mniejszość seksualna (zob. mniejszość 2),
odmienna orientacja (zob. odmienny 1),
para homoseksualna (zob. para 6),
płonąc z pożądania (zob. pożądanie 2),
preferencje seksualne (zob. preferencje 2),
skłonności homoseksualne (zob. skłonność 1),
swoboda seksualna (zob. swoboda 2),
tendencje homoseksualne (zob. tendencja 1),
zmiana płci (zob. płęć 1),
związek partnerski (zob. związek 4),
życie seksualne (zob. życie 6).

W tym samym słowniku jest też kilka wyrażen, które różnią się szykiem od odpowiednich związków nienotowanych w słownikach drukowanych, a obecnych w artykułach z „Charakterów”:

erotyczne fantazje (fantazja 1b), por. niżej *fantazje erotyczne*;
pociąg seksualny (pociąg 2), por. niżej *seksualny pociąg*;
pożądanie seksualne (pożądanie 2), por. niżej *seksualne pożądanie*;
rewolucja seksualna (rewolucja 2), por. niżej *seksualna rewolucja*.

Autorzy WSJP podają też wyrażenia *rola kobiety* i *rola mężczyzny* (zob. rola 4), ale w innym znaczeniu niż homograficzne/homofoniczne ich odpowiedniki wyekscerpowane z czasopisma „Charaktery” (por. niżej 3.2.). Co wszakże ciekawe, te właśnie dwa wyrażenia wystąpiły (można być uznać – niezauważone przez autorów WSJP) w jednym z przykładów użycia rzeczownika *płęć* (w znaczeniu 2.), por. „Dziecko uczy się działania zgodnie z kulturowymi rolami kobiet i mężczyzn poprzez proces naśladownictwa, identyfikowania się z osobami tej samej płci i wchodzenia w relację z płcią przeciwną”.

2. Związki nienotowane w słownikach w ujęciu frekwencyjnym

Większość ze 109 wyekscerpowanych związków wyrazowych⁴ stanowią te, które pojawiły się w analizowanych artykułach **jednokrotnie** (jest ich 80):

akt seksualny, aura kobiecości, aura męskości, biologia płci, bodźce homoseksualne, cechy męskie, czwarta orientacja, ekscesy seksualne, fantazje erotyczne, feminizacja mężczyzn, genderowa tożsamość, homoseksualizm kobiet, homoseksualizm młodzieńczy, homoseksualizm pozorny, homoseksualizm zastępczy, homoseksualna kobieta, homoseksualna kondycja, homoseksualny akt, identyfikacja homoseksualna, identyfikacja płci, kobiece war-

⁴ Przykładowe ich użycia (wypisane ze wskazanych wyżej artykułów) podaję na końcu artykułu (zob. Aneks – ich kolejność wyznacza układ alfabetyczny związków).

tości, kobiece zachowanie, konflikt płci, kultura androgyniczna⁵, kulturowa kobiecość, ludzie aseksualni, małżeństwo gejów, męski homoseksualizm, męskie wartości, męskie zachowanie, męczyzna homoseksualny, miłość gejowska, odczuwana płeć, odmienna orientacja seksualna, ołsnienie erotyczne, orientacja nieheteroseksualna, platoniczny związek, płciowe role społeczne, płeć dominująca, płeć socjalna, pobudzenie seksualne, praktyka seksualna, przebudzenie seksualne, quasi-homoseksualny akt, rola kobiety, rola mężczyzny, seks gejowski, seks lesbijski, seks oświecony, seksualna różnorodność, seksualna tożsamość, seksualne doświadczenie, seksualne pożądanie, seksualność kobiet, seksualność mężczyzn, seksualne obyczaje, seksualny portret, skłonność do homoseksualizmu, socjalizacja płci, socjalizacja ról płci, społeczność aseksualnych, społeczność homoseksualna, standardy płci, środowisko feministyczne, środowisko homoseksualne, techniki erotyczne, tożsamość genderowa, tożsamość seksualna, transpozycja płci, transseksualny mężczyzna, ukrywać (swoją) tożsamość, uwiedzenie homoseksualne, uwolnić (swoją) płeć, wartości kobiece, zaburzenia identyfikacji płci, zachowanie homoseksualne, zespół dezaprobaty płci, związek homoseksualny, żeńskie cechy, życie erotyczne.

Liczebność przykładów użyć pozostałych zebranych związków (podana w nawiasach) przedstawia się następująco:

a) związki potwierdzone **dwoma** przykładami (12):

aseksualna osoba, biologiczny mężczyzna, brak pożądania, czwarta orientacja seksualna, homoseksualny mężczyzna, płeć fizyczna, rozwój psychoseksualny, seksualna potencja, seksualna rewolucja, seksualne zachowanie, seksualny pociąg, wychodzić/wyjść z ukrycia;

b) związki potwierdzone **trzema** przykładami (5):

doświadczenie homoseksualne, homoseksualizm męski, homoseksualna orientacja, homoseksualne skłonności, sfera seksualna;

c) związki potwierdzone **czterema** przykładami (2):

neutralny płciowo, płeć biologiczna;

d) związki potwierdzone **pięcioma** przykładami (2):

osoba transseksualna, rola płci;

e) związki potwierdzone **sześcioma** przykładami (4):

orientacja homoseksualna, rola płciowa, tożsamość płciowa, zachowanie seksualne;

f) związki potwierdzone **dziewięcioma** przykładami (2):

kultura męska, osoba aseksualna;

g) związki potwierdzone **dziesięcioma** przykładami (2):

kultura kobieca, płeć psychiczna.

Niska frekwencja większości z wymienionych wyżej związków w badanych tekstach nie świadczy o tym, że są one we współczesnej polszczyźnie używane rzadko czy wyjąt-

⁵ Zapis przymiotnika *androgyniczny* (z *y* po *g*) jest niezgodny z zapisem odpowiedniego hasła w słownikach języka polskiego, por. np. w USJP: *androginiczny* (*książk* «harmonijnie łączący w sobie cechy męskie i żeńskie», podkreślenie – D. W.).

kowo. Przeczą temu liczby przykładów ich użyć, które zebrano w Narodowym Korpusie Języka Polskiego⁶ (www.nkjp.pl/poliqarp).

Wiele związków, które w „Charakterach” pojawiły się jednokrotnie, w korpusie potwierdzonych jest często bardzo licznymi użyciami⁷, por.

akt seksualny (131), *cechy męskie* (40), *ekscesy seksualne* (20), *fantazje erotyczne* (79), *homoseksualizm zastępczy* (6), *homoseksualna kobieta* (4), *kobiece wartości* (5), *kobiece zachowanie* (6), *konflikt płci* (21), *ludzie aseksualni* (8), *małżeństwo gejów* (5), *męskie wartości* (4), *męskie zachowanie* (7), *mężczyzna homoseksualny* (4), *miłość gejowska* (4), *odmienna orientacja seksualna* (17), *platoniczny związek* (10), *pobudzenie seksualne* (53), *praktyka seksualna* (12), *rola mężczyzny* (4), *seks lesbijski* (16), *seksualne obyczaje* (4), *seksualne pożądanie* (25), *seksualność kobiet* (9), *seksualność mężczyzn* (4), *zaburzenia identyfikacji płci* (4), *zachowanie homoseksualne* (10), *zespół dezaprobaty płci* (3), *związek homoseksualny* (81), *żeńskie cechy* (8), *życie erotyczne* (211).

Także pozostałe związki odkryte w artykułach z „Charakterów” znajdują swoje potwierdzenie w przykładach zgromadzonych w analizowanym korpusie⁸, por.

orientacja homoseksualna, *tożsamość płciowa* (po 38 przykładów); *sfera seksualna* (32 przykłady); *homoseksualne skłonności* (26 przykładów); *płeć psychiczna* (23 przykłady); *doświadczenia homoseksualne* (22 przykłady); *płeć biologiczna*, *środowisko homoseksualne* (po 18 przykładów); *homoseksualizm męski*, *rozwój psychoseksualny* (po 16 przykładów); *seksualne zachowanie* (8 przykładów); *płeć fizyczna* (7 przykładów); *kultura kobieca* (5 przykładów); *biologiczny mężczyzn*, *brak pożądania* (po 4 przykłady); *doświadczenie homoseksualne*, *homoseksualna orientacja*, *kultura męska*, *neutralny płciowo*, *środowisko feministyczne* (po 3 przykłady); *kulturowa kobiecość*, *osoba transseksualna*, *rola płci*, *seksualna rewolucja*, *skłonność do homoseksualizmu*, *społeczność homoseksualna*, *uwiedzenie homoseksualne* (po 2 przykłady); *feminizacja mężczyzn*, *genderowa tożsamość*, *identyfikacja płci*, *przebudzenie seksualne*, *rola płciowa*, *seks gejowski*, *seksualny portret*, *techniki erotyczne*, *tożsamość genderowa*, *wartości kobiece* (po 1 przykładzie).

3. Pola tematyczne

Na podstawie przykładowych użyć wymienionych wyżej związków (zob. Aneks) można ustalić ich odniesienie, co pozwala pogrupować je w kilka pól tematycznych.

⁶ Szukano tylko związków w formie podstawowej. Wybrane pojedyncze zadania z tymi związkami podają w Aneksie (z oznaczeniem NKJP), zachowując ich oryginalną pisownię (z ewentualnymi usterkami i błędami). W korpusie nie odnaleziono przykładów z następującymi związkami: *aseksualna osoba*, *aura kobiecości*, *aura męskości*, *biologia płci*, *bodźce homoseksualne*, *czwarta orientacja*, *czwarta orientacja seksualna*, *homoseksualizm kobiet*, *homoseksualizm młodzieńczy*, *homoseksualizm pozorny*, *homoseksualna kondycja*, *homoseksualny akt*, *homoseksualny mężczyzna*, *identyfikacja homoseksualna*, *kultura androgyniczna*, *męski homoseksualizm*, *odczuwana płeć*, *oślnienie erotyczne*, *orientacja nieheteroseksualna*, *osoba aseksualna*, *płciowe role społeczne*, *płeć dominująca*, *płeć socjalna*, *quasi-homoseksualny akt*, *seks oświecony*, *seksualna potencja*, *seksualna różnorodność*, *seksualna tożsamość*, *seksualne doświadczenie*, *seksualny pociąg*, *socjalizacja płci*, *socjalizacja ról płci*, *społeczność aseksualnych*, *standardy płci*, *tożsamość seksualna*, *transpozycja płci*, *transseksualny mężczyzna*, *ukrywać (swoją) tożsamość*, *uwolnić (swoją) płeć*, *zachowanie seksualne*.

⁷ Zob. niżej liczby podane w nawiasach po poszczególnych hasłach.

⁸ Wymieniam je w zależności od frekwencji – od największej do najmniejszej.

3.1. Homoseksualizm (31)⁹

bodźce homoseksualne, doświadczenie homoseksualne, homoseksualizm kobiet, homoseksualizm męski, homoseksualizm młodzieńczy, homoseksualizm pozorny, homoseksualizm zastępczy, homoseksualna kobieta, homoseksualna kondycja, homoseksualna orientacja, homoseksualne skłonności, homoseksualny akt, homoseksualny mężczyzna, identyfikacja homoseksualna, małżeństwo gejów, męski homoseksualizm, mężczyzna homoseksualny, miłość gejska, odmienna orientacja seksualna, orientacja homoseksualna, orientacja nieheteroseksualna, quasi-homoseksualny akt, seks gejski, seks lesbijski, skłonność do homoseksualizmu, społeczność homoseksualna, środowisko homoseksualne, uwiedzenie homoseksualne, wychodzić/wyjść z ukrycia, zachowanie homoseksualne, związek homoseksualny.

3.2. Genderyzm i transgenderyzm (27)

aura kobiecości, aura męskości, feminizacja mężczyzn, genderowa tożsamość, kobiece wartości, kobiece zachowanie, konflikt płci, kultura androgyniczna, kultura kobieca, kultura męska, kulturowa kobiecość, męskie wartości, męskie zachowanie, neutralny płciowo, płciowe role społeczne, płęć dominująca, płęć socjalna, rola kobiety, rola mężczyzny, rola płci, rola płciowa, socjalizacja płci, socjalizacja ról płci, standardy płci, środowisko feministyczne, tożsamość genderowa, wartości kobiece.

3.3. Erotyzm i seks (18)

fantazje erotyczne, olśnienie erotyczne, platoniczny związek, pobudzenie seksualne, przebudzenie seksualne, rozwój psychoseksualny, seks oświecony, seksualna potencja, seksualna rewolucja, seksualna różnorodność, seksualna tożsamość, seksualne pożądanie, seksualność kobiet, seksualność mężczyzn, seksualny pociąg, seksualny portret, sfera seksualna, tożsamość seksualna.

3.4. Transseksualizm (10)

biologiczny mężczyzna, identyfikacja płci, odczuwana płęć, osoba transseksualna, transpozycja płci, transseksualny mężczyzna, ukrywać (swoją) tożsamość, uwolnić (swoją) płęć, zaburzenia identyfikacji płci, zespół dezaprobaty płci.

3.5. Zachowania seksualne (9)

akt seksualny, ekscesy seksualne, praktyka seksualna, seksualne doświadczenie, seksualne obyczaje, seksualne zachowanie, techniki erotyczne, zachowanie seksualne, życie erotyczne.

3.6. Aseksualizm (7)

aseksualna osoba, brak pożądania, czwarta orientacja, czwarta orientacja seksualna, ludzie aseksualni, osoba aseksualna, społeczność aseksualnych.

3.7. Płęć (7)

biologia płci, cechy męskie, płęć biologiczna, płęć fizyczna, płęć psychiczna, tożsamość płciowa, żeńskie cechy.

⁹ Kolejność pól jest wyznaczona ilością związków zawartych w każdym polu, o czym informują liczby podane w nawiasach po nazwach klas semantycznych.

4. Typy związków i ich budowa gramatyczna

Przedstawione wyżej związki to w przeważającej części wyrażenia zbudowane najczęściej z rzeczowników określanych przez jeden lub dwa przymiotniki, jeden rzeczownik (w niektórych wypadkach z własnym określeniem) lub jeden liczebnik (jedno wyrażenie tworzą przymiotnik z określającym przysłówkiem). Poza tym analizowany materiał językowy zawiera trzy zwroty.

4.1. Wyrażenia

4.1.1. Rzeczownik określany i jedno określenie

a) przymiotnikowe

aa) w szyku: przymiotnik + rzeczownik

biologiczny mężczyzna, genderowa tożsamość, homoseksualna kobieta, homoseksualna kondycja, homoseksualne skłonności, homoseksualny akt, kobiece wartości, kobiece zachowanie, kulturowa kobiecość, męskie wartości, męskie zachowanie, platoniczny związek, quasi-homoseksualny akt, seksualna potencja, seksualna rewolucja, seksualne doświadczenie, seksualne obyczaje, seksualne pożądanie, seksualny portret, transseksualny mężczyzna, żeńskie cechy;

ab) w szyku: rzeczownik + przymiotnik

akt seksualny, bodźce homoseksualne, cechy męskie, doświadczenie homoseksualne, ekscesy seksualne, fantazje erotyczne, homoseksualizm młodzieńczy, homoseksualizm pozorny, homoseksualizm zastępczy, identyfikacja homoseksualna, kultura androgyniczna, kultura kobieca, kultura męska, ludzie aseksualni, miłość gejowska, olśnienie erotyczne, orientacja nieheteroseksualna, osoba transseksualna, płęć biologiczna, płęć dominująca, płęć fizyczna, płęć psychiczna, płęć socjalna, pobudzenie seksualne, praktyka seksualna, przebudzenie seksualne, rola płciowa, rozwój psychoseksualny, seks gejowski, seks lesbijski, seks oświecony, sfera seksualna, społeczność aseksualnych, społeczność homoseksualna, środowisko homoseksualne, środowisko feministyczne, techniki erotyczne, tożsamość płciowa, uwiedzenie homoseksualne, wartości kobiece, zachowanie homoseksualne, związek homoseksualny, życie erotyczne;

ac) w szyku alternatywnym: rzeczownik + przymiotnik lub przymiotnik + rzeczownik

homoseksualizm męski/męski homoseksualizm, mężczyzna homoseksualny/homoseksualny męz-

czynna, orientacja homoseksualna/homoseksualna orientacja, osoba aseksualna/aseksualna osoba, tożsamość genderowa/genderowa tożsamość, tożsamość seksualna/seksualna tożsamość, zachowanie seksualne/seksualne zachowanie;

b) rzeczownikowe bez swojego określenia

ba) w formie dopełniacza bez przyimka

aura kobiecości, aura męskości, biologia płci, brak pożądania, feminizacja mężczyzn, homoseksualizm kobiet, identyfikacja płci, konflikt płci, małżeństwo gejów, odczuwana płęć, rola kobiety, rola mężczyzny, rola płci, seksualność kobiet, seksualność mężczyzn, socjalizacja płci, standardy płci, transpozycja płci;

bb) w formie dopełniacza z przyimkiem

skłonność do homoseksualizmu;

c) rzeczownikowe (w formie dopełniacza bez przyimka) ze swoim określeniem (rzeczownikiem w formie dopełniacza bez przyimka)

socjalizacja ról płci, zaburzenia identyfikacji płci, zespół dezaprobaty płci;

d) liczebnikowe (w szyku: liczebnik + rzeczownik)

*czwarta orientacja*¹⁰.

4.1.2. Rzeczownik określany i dwa określenia

a) przymiotniki (w szyku: przymiotnik + rzeczownik + przymiotnik)

odmienna orientacja seksualna, płciowe role społeczne;

b) liczebnik i przymiotnik (w szyku: liczebnik + rzeczownik + przymiotnik)

czwarta orientacja seksualna.

4.1.3. Przymiotnik określany i przysłówki określający

neutralny płciowo.

4.2. Zwroty

ukrywać (swoją) tożsamość, uwolnić (swoją) płęć, wychodzić/wyjść z ukrycia.

5. Podsumowanie

Nieliczne ze scharakteryzowanych wyżej wyrażen odnotował Jan Wawrzyńczyk w *Słowniku bibliograficznym języka polskiego* (wskazując teksty, w których zostały zauważone):

fantazja erotyczna (zob. *fantazja* w SBJP¹¹);

związki homoseksualne (zob. *homoseksualny* w SBJP¹²);

rozwój psychoseksualny (zob. *psychoseksualny* w SBJP¹³);

życie erotyczne (zob. *życie* w SBJP¹⁴).

Brak natomiast poświadczeń związków wyrazowych będących przedmiotem powyższego opisu w publikacji Beaty Nowakowskiej z 2005 r. pt. *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*¹⁵, chociaż tam z kolei pojawił się nieodnotowany np. w USJP zwrot *kochać inaczej* (s. 77)¹⁶.

Artykuły z czasopisma „Charaktery” okazały się doskonałym źródłem uzupełnienia aktualnej leksyki używanej we współczesnej polszczyźnie, bowiem wiele z wyekscerpo-

¹⁰ Przykład ten można by włączyć do grupy wyrażen zbudowanych z przymiotnika i rzeczownika (zob. wyżej 1a), uznając liczebnik porządkowy za przymiotnik (taką możliwość otwiera R. Laskowski, por. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa 1984, s. 36).

¹¹ Źródło: M. Szargot, *Węże i anioły. Fantazje erotyczne Krasińskiego*, [w:] R. Piętkowa (red.), *Eros – Psyche – seks. Materiały z konferencji „język a erotyka”*, Katowice 1993, s. 47-50.

¹² Źródło: „*Nasza Droga*” 32, Kraków 2005, s. 19.

¹³ Źródło: Z. Lew Starowicz, *Kobieta i Eros*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, s. 9.

¹⁴ Źródło: M. Gołaszewska, *Imiona miłości. Nowożytna myśl o życiu erotycznym*, Kraków 1992.

¹⁵ W tekście jednakże autorka użyła wyrażenia *akt seksualny*, wyjaśniając znaczenie wyrażenia *pornografia twarda*, por.: „...wszelkie materiały przedstawiające narządy płciowe podczas stosunku oraz **akty seksualne** z udziałem dzieli lub zwierząt...” (s. 98 – podkreślenie D. W.).

¹⁶ W WSJP jest tylko wyrażenie *kochający inaczej* (zob. wśród frazeologizmów pod hasłem *kochać*).

wanych z nich związków wyrazowych wydaje się być realizacjami złożonych jednostek leksykalnych (jako całość odnoszą się do osób, pojęć lub zdarzeń). Opisane wyrażenia i zwroty są też potwierdzeniem wniosków, do jakich po analizie neologizmów prasowych zgromadzonych w kartotece Obserwatorium Językowego IJP PAN doszła Teresa Smółkowa, stwierdziwszy, że język polski nie tylko nadąża za przemianami cywilizacyjnymi i społecznymi zachodzącymi w rozwiniętych państwach demokratycznych, ale też osiągnął „poziom rozwoju pozwalający na sprostanie absolutnie wszystkim potrzebom” (Smółkowa 2000: 78). I słuszne jest jeszcze jedno stwierdzenie cytowanej autorki: „Otwarcie na Zachód, jeżeli było szokiem, to dla Polaków, a nie dla języka, jakim się posługują” (tamże), co wyraźnie pokazała przywołana na wstępie powyższego artykułu debata publiczna o związkach partnerskich, która stała się asumptem do poszukiwań językowych wykładników ludzkiej seksualności w najnowszej polszczyźnie (mimo że większość polityków nie chce zaakceptować związków partnerskich jako usankcjonowanej prawnie formy wspólnego życia członków polskiego społeczeństwa, wyrażenie *związki partnerskie* zostało już odnotowane i zdefiniowane w WSJP, por. „wspólne życie dwóch osób, które połączyła ze sobą wzajemna miłość”¹⁷).

Rozwiązanie skrótów słowników

- PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowa, Poznań 1994–2005.
 SBJP – J. Wawrzyńczyk, *Słownik bibliograficzny języka polskiego*, t. 1–10, Warszawa 2000–2012.
 SWO – *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 2000.
 USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.
 WSF – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005.
 WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, www.wsjp.pl

Bibliografia

- Chudoba E., 2012. *Literatura i homoseksualność: zarys problematyki genderowej w kanonicznych tekstach literatury światowej i polskiej*. Kraków.
 Dąbrowska A., 1998. *Słownik eufemizmów, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*. Warszawa.
 Dąbrowski M. (red.), 2008. *Lektury płci: polskie (kon)teksty*. Warszawa.
 Dąbrowski M., Pruszczyński R. (red.), 2007. *Lektury inności: antologia*. Warszawa.
 Dembska K., 2007. *Rosyjsko-polski słownik eufemizmów semantycznego pola seksu*. Toruń.
 Krawczyk-Tyrpa A., 2001. *Tabu w dialektach polskich*. Bydgoszcz.
 Kurkiewicz S., 1913. *Słownik płciowy. Zbiór wyrażen o płciowych: właściwościach, przypadłościach i t.p.* Kraków.
 Lewinson J., 1999. *Słownik seksualizmów polskich*. Warszawa.
 Nastulczyk T., Oczko P., 2012. *Homoseksualność staropolska. Przyczynek do badań*. Kraków.
 Nowakowska B., 2005. *Nowe połączenia wyrazowe we współczesnej polszczyźnie*. Kraków.
 Reiter A., 2013. *Płeć – język – kultura*. Katowice.
 Smółkowa T., 2000. *Nowe słownictwo w prasie*, [w:] *Język w mediach masowych*, pod red. J. Bralczyka i K. Mosiołek-Kłosińskiej. Warszawa.
 Śmieja W., 2013. *Literatura, której nie ma. Szkice o polskiej „literaturze homoseksualnej”*. Kraków.
 Warkocki B., 2007. *Homo niewiadomo: polska proza wobec odmiennosci*. Warszawa.
 Warkocki B., 2010. *Różowy język: literatura i polityka kultury na początku wieku*. Warszawa.

¹⁷ Warto zauważyć, że w definicji tej mówi się o dwóch osobach bez określania ich płci, a więc związek partnerski może odnosić się do związków: mężczyzny i kobiety, kobiety i obywatela, mężczyzny i mężczyzny).

Ankes

- 1) ...filmował *akty seksualne* ze względu na swoje upodobania... (WBNCB)¹⁸
- 2) Wykonując ten utwór podczas tournée w 1990 roku, Madonna pozorowała *akt seksualny*. (NKJP, źródło: M. Zasada, *Wszechświat królowej popu*, „Dziennik Zachodni”, 2009-08-14)
- 3) David Jay to najbardziej znana *aseksualna osoba* w Ameryce... (ZBS)
- 4) ...zebrane w jeden zbiór, tworzą tzw. *aurę męskości* bądź *kobiecości* oraz system wartości... (OP) ← ...*aurę męskości* bądź *aurę kobiecości*...
- (4) ...zebrane w jeden zbiór, tworzą tzw. *aurę męskości* bądź *kobiecości* oraz system wartości... (OP)
- 5) Po dokonaniu pełnej depolaryzacji rodzajów *biologia płci* byłaby obecna w życiu społecznym w stopniu minimalnym... (OP)
- 6) Dzięki tym zabiegom i działaniu hormonów dotychczasowy *biologiczny mężczyzna* będzie wyglądał jak kobieta... (PP)
- 7) ...Charlotte von Mahlsdorf, która urodziła się jako *biologiczny mężczyzna*, a następnie, nie rezygnując ze swojej potrzeby bycia kobietą, przeżyła terror nazistowski... (NKJP, źródło: *Jestem swoją własną żoną*, „Gazeta Krakowska”, 2005-04-13)
- 8) Po drugie, *bodźce homoseksualne* są z reguły dziesięciokrotnie silniejsze... (PTK)
- 9) Teoretycznie *brak pożądania* nie powinien stanowić problemu... (ZBS)
- 10) ...ileż łatwiej kobietom zakamufłować *brak pożądania*. (NKJP, źródło: T. Jastrun, *Gra wstępna rozpisana na 62 felietony*, Warszawa 2003)
- 11) Uważano, iż chłopcy od urodzenia posiadają *cechy męskie*... (OP)
- 12) Z góralami kojarzą się takie pozytywne cechy jak siła, odwaga, hardość, umiłowanie swobody. Nie wiedzieć czemu uznano, że to *cechy męskie*. (NKJP, źródło: M. Lubaś-Harny, *Górol w reklamie mocny*, „Gazeta Krakowska”, 2006-01-13)
- 13) Wielu profesjonalistów, a także Światowa Organizacja Zdrowia, odrzucają pomysł uznania aseksualności za *czwartą orientację seksualną*... (NA)
- 14) ...jego zdaniem można już nawet mówić o „*czwartej orientacji*”... (ZBS)
- 15) Ktoś inny mógł mieć *doświadczenia homoseksualne*, ale nie czuje się osobą homoseksualną... (GDMJH)
- 16) Dotyczy to szczególnie sytuacji, w których osoby te są "wciągane" (nieraz przypadkowo) w *doświadczenia homoseksualne*. (NKJP, źródło: J. Augustyn, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Kraków 2008)
- 17) ...wolontariuszy chcących pochwalić się swoimi *ekscesami seksualnymi* i nienormalnością... (WBNCB)
- 18) Nieprawidłowe odżywianie, utrata krwi, przewlekłe choroby, *ekscesy seksualne* (szczególnie u mężczyzn, bo wiąże się to z utratą substancji)... (NKJP, źródło: N. Grella, *Energia młodości i długowieczności*, „Dziennik Zachodni”, 2004-07-23)
- 19) Moje *fantazje erotyczne* miały charakter wyłącznie homoseksualny. (PTK)
- 20) Prowadzone przez zespół Chapmana eksperymenty dowodzą, że *fantazje erotyczne* to jeden z najlepszych sposobów wypierania bólu z mózgu. (NKJP, źródło: SN, *Kiedy boli, myśl o seksie*, „Dziennik Zachodni”, 2003-11-21)
- 21) Kultura kobieca oznacza zatem psychospołeczną *feminizację mężczyzn*, a więc ich zainteresowanie wysoką jakością stosunków interpersonalnych. (PK)
- 22) To widać. Jedynym zjawiskiem, z którego zaistnieniem się zgadzam jest *feminizacja mężczyzn* i maskulinizacja niektórych kobiet. (NKJP, źródło: Re: *Książka o pedofilii – nie znam tytułu ani autorek*, Usenet -- pl.sci.psychologia, 2006-04-10)

¹⁸ Wykaz skrótów tytułów cytowanych fragmentów artykułów na końcu Aneksu.

- 23) ...pozbawiają ją punktu odniesienia, niezbędnego do budowania stabilnej seksualnej i *genderowej tożsamości*... (PJS)
- 24) Dla Antony'ego *genderowa tożsamość* nie jest obiektem zabawy, ale kluczową kwestią egzystencjalną. (NKJP, źródło: M. Pęczak, *Płeć anioła*, <http://www.polityka.pl/archi-ve/do/registry/secure/showArticle?id=3363034>, 2009-04-25)
- 25) Przez całe wieki o *homoseksualizmie kobiet*... (PNZO)
- 26) *Homoseksualizm męski* mógł powodować poważne konsekwencje, stawać się przyczyną braku potomstwa... (PNZO)
- 27) Notabene w Rzymie też *homoseksualizm męski* był rozpowszechniony i akceptowany, pod warunkiem, że „dupczony” nie był obywatelem rzymskim. (NKJP, źródło: *Homoseksualizm – zaburzeniem psychoseksualnym?*, Usenet -- pl.sci.psychologia, 2001-07-19)
- 28) *Homoseksualizm młodzieńczy* jest typowy dla wczesnego okresu dorastania, ale nie jest fazą rozwoju psychoseksualnego... (PNZO)
- 29) Występuje też *homoseksualizm pozorny*... (PNZO)
- 30) Mówi się na przykład o *homoseksualizmie zastępczym*... (PNZO)
- 31) Uprawianie seksu z osobnikami własnej płci w przypadku braku normalnego partnera heteroseksualnego (zakłady karne, więzienia, koszary) to tzw *homoseksualizm zastępczy*. (NKJP, źródło: *Burak*, Usenet -- pl.sci.psychologia, 2005-02-16)
- 32) Liczne badania wskazują, że u *homoseksualnych kobiet* stosunek długości palców wskazującego i serdecznego jest niższy... (ZI)
- 33) Homoseksualny mężczyzna może spłodzić dziecko, podobnie jak *homoseksualna kobieta* może zajść w ciążę. (NKJP, źródło: *Ludzie mają już dość propagowania pederastii*, Usenet -- pl.soc.polityka, 2007-04-28)
- 34) Miałem pełną świadomość swojej *homoseksualnej kondycji*... (PTK)
- 35) ...dla których ich *homoseksualna orientacja* nie stanowi dyskomfortu, bo się z nią utożsamiają. (GDMJH)
- 36) Istnieje także stereotyp mówiący, że *homoseksualna orientacja* determinuje zachowania promiskuityczne. (NKJP, źródło: *Homoseksualizm*, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Homoseksualizm>, 2009-05-28)
- 37) ...a ponadto odczuwają dyskomfort z powodu *homoseksualnych skłonności*... (GDMJH)
- 38) ...gdy ujawniły się publicznie jego *homoseksualne skłonności*, odebrał sobie życie. (NKJP, źródło: J. Kuciel, *Kobietom się nie dowierza*, „Słowo Polskie Gazeta Wroclawska”, 2004-02-21)
- 39) Pojawia się jedynie u tych, u których warunki zewnętrzne sprzyjają homoseksualnym czy quasi-homoseksualnym aktom... (PNZO) ← *...homoseksualnym aktom* czy quasi-homoseksualnym aktom...
- 40) Bardzo często w rodzinach *homoseksualnych mężczyzn* ta sama orientacja seksualna występuje u męskich krewnych właśnie ze strony matki... (ZI)
- 41) Jeśli jednak okazuje się, że chodzi o głęboką *identyfikację homoseksualną*... (GDMJH)
- 42) dotyczy bowiem *identyfikacji* i roli *płci*... (PP)
- 43) ...obalanie nawet niedoskonalej kultury spowoduje zanik pewnych elementów kultury, na których opiera się identyfikacja płciowa ludzi [w tym homoseksualistów] – wąż zje swój ogon – i ekstrapolując – zniknie *identyfikacja płci* we współczesnym pojęciu, bo zniknie kontekst. (NKJP, źródło: *homoseksualizm – w świetle współczesnej psychologii*, Usenet -- pl.sci.psychologia, 2004-03-03)
- 44) Owe męskie lub *kobiece wartości*, zebrane w jeden zbiór... (OP)
- 45) To kolejne zakończenie powieści, w którym pojawiają się wyparte „*kobiece wartości*”, tym razem jednak jesteśmy zdecydowanie blisko ziemi. (NKJP, źródło: K. Dunin, *Czytając Polskę – literatura polska po 1989 roku wobec dylematów nowoczesności*, Warszawa 2004)
- 46) Odzwierciedlają one aktualnie istniejące w społeczeństwie normy dotyczące męskiego albo *kobiecego zachowania*... (OP)

- 47) A jak w takiej sytuacji powinno wyglądać bardziej męskie niż *kobiece zachowanie*? (NKJP, źródło: *Czy to normalne, czy to już zdrada?*, Usenet -- pl.sci.psychologia, 2008-09-15)
- 48) Badacze dosyć jednomyślnie definiują *konflikt płci* jako niezgodność... (OP)
- 49) Okrucieństwo i bezsens wojny. I odwieczny *konflikt płci*. (NKJP, źródło: (erwu) *Łópta co chceta (powiedzieć)*, „Dziennik Łódzki”, 2005-10-17)
- 50) Można więc wyobrazić sobie *kultury androgyniczne*... (PK)
- 51) W *kulturze kobiecej* podstawową wartością społeczną jest dbałość o innych... (PK)
- 52) Rodząca się *kultura kobieca* o profilu feministycznym stanowiła w tym kontekście fakt rewolucyjny jako wyłom w męskiej dominacji i, rzecz jasna, efekt ruchu emancypacyjnego. (NKJP, źródło: M. Pęczak, *Dla tych, co nie wiedzą, jak być facetem*, <http://www.polityka.pl/archive/do/registry/secure/showArticle?id=3361478>, 2008-12-13)
- 53) W *kulturze męskiej* kultywuje się wartości instrumentalne... (PK)
- 54) Mimo że jest to *kultura męska*, patriarcalna. (NKJP, źródło: E. Szawarska, *Twoje życie należy do ciebie*, „Cosmopolitan” 04, Warszawa 2000)
- 55) ...inne obserwacje pozwalają formułować tezę o jej *kulturowej kobiecości*... (PK)
- 56) ...*kulturowa kobiecość* – duże rozkładane kobiety, dziwki na placu biskupim – okolice pornoshopu. (NKJP, źródło: M. Gryszko, *Kobiecość 2*, Usenet -- pl.hum.poezja, 2001-10-26)
- 57) Zdaniem badaczy *ludzie aseksualni* istnieli od zawsze... (ZBS)
- 58) ...a *ludzie aseksualni* doświadczają minimalny poziom atrakcji seksualnej w ten sam sposób jak heteroseksualny mężczyzna odczuwa atrakcję do innych mężczyzn... (NKJP, źródło: *Nowy człowiek w powijakach*, Usenet -- pl.soc.polityka, 2005-11-25)
- 59) Oczywiście religijni konserwatyści sprzeciwiają się też *małżeństwom gejów*... (RNAM)
- 60) Jak zmienisz społeczeństwo to dziecku już nikt nie zaszkodzi. Jakich dobrych? Chodzi o rodzinę? Przecież *małżeństwo gejów* to też jest rodzina. (NKJP, źródło: *Moralność seksualna*, Usenet -- pl.soc.polityka, 2000-12-12)
- 61) W ciągu ostatnich kilkunastu lat raz po raz słyszeliśmy o odkryciu genów odpowiedzialnych bądź to za nadpobudliwość psychoruchową, manie prześladowcze, psychozę maniakalno-depresyjną, schizofrenię, autyzm, alkoholizm, nałóg narkotyczny, wysoką inteligencję, *męski homoseksualizm*... (ZG)
- (44) Owe męskie lub kobiece wartości, zebrane w jeden zbiór... (OP) ← ...*męskie wartości* lub *kobiece wartości*...
- 62) Tak się określa kulturę zdominowaną przez *męskie wartości* i system społeczny dyskryminujący kobiety. (NKJP, źródło: K. Dunin, *Obciach*, Warszawa 1999)
- (46) Odzwierciedlają one aktualnie istniejące w społeczeństwie normy dotyczące męskiego albo kobiecego zachowania... (OP) ← ...*męskiego zachowania* albo *kobiecego zachowania*...
- 63) ...kobiety nie skarżą swych szefów i kolegów, bo – jak wynika z naszego sondażu – uważają, że to normalne *męskie zachowanie*. (NKJP, źródło: A. Górnicka-Boratyńska, *Sondaż CBOS dla „Wysokich Obcasów”*, „Gazeta Wyborcza”, 1999-09-04)
- 64) Warto też nadmienić, że u *mężczyzn homoseksualnych* obszar ten ma podobną wielkość jak u kobiet. (MRCTS)
- 65) Homoseksualizm w takim samym stopniu dotyczy księży, policji, wojska, czyli środowisk, w których jest dużo mężczyzn. Ale *mężczyzna homoseksualny*, który pracuje w wojsku czy policji, różni się od tego, który tańczy w balecie. (NKJP, źródło: *Ciekawostka mundurowa*, Usenet -- pl.soc.polityka, 2007-03-03)
- 66) *Miłość gejowska* to częsty motyw poezji muzułmańskiej wieków średnich. (KZŻJJ)
- 67) Przyznaję, że mnie też jakoś *miłość gejowska* w wymiarze fizycznym nie podnieca, a nawet wręcz przeciwnie. (NKJP, źródło: M. Węgrzyn, *Felieton codzienny*, „Gazeta Wrocławska”, 2003-07-28)
- 68) Decyzja kanadyjskich rodziców zbiegła się w czasie z otwarciem „*neutralnego płciowo*” przedszkola... (PJS)

- 69) Ten styl uczesania różni się od odango tym, że jest *neutralny płciowo*. (NKJP, źródło: *Odango*, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Odango>, 2009-03-14)
- 70) Transseksualności odczuwają satysfakcję, kiedy zostaną uznani za przynależących do *odczuwanej płci*... (PP)
- 71) Niewykluczone też, że wszystkie te mechanizmy równoległe i niezależnie od siebie mogą prowadzić do pojawienia się *odmiennej orientacji seksualnej*... (ZI)
- 72) W najnowszych anonimowych donosach sugerowana jest także *odmienna orientacja seksualna* jednego z komendantów. (NKJP, źródło: *Dla kogo niewygodny jest komendant Gorzkowski?*, „Gazeta Krakowska”, 2003-10-08)
- 73) Potem w literaturze spotkałem się z różnymi opisami podobnie silnego *olśnienia erotycznego*... (PTK)
- 74) To był mężczyzna o *orientacji homoseksualnej*. (GMANS)
- 75) Nie mówiąc, że dokument obraża osoby homoseksualne, twierdząc, że *orientacja homoseksualna* jest zaburzeniem... (NKJP, źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Dyskusja%3AKrytyka_Ko%C5%9Bcio%C5%82a_rzymskokatolickiego, 2009-03-04)
- 76) Podobnie błędny byłby wniosek – też często wyprowadzany z opisywanych wyników – że *orientacje nieheteroseksualne* stanowią rodzaj wady genetycznej... (ZI)
- 77) Niewiele uwagi przykładają do prawdziwych psychologicznych i emocjonalnych potrzeb *osób aseksualnych*... (ZBS)
- 78) Od 70 do 90 proc. *osób transseksualnych* ma za sobą przynajmniej jedną próbę odebrania sobie życia... (PP)
- 79) ...nie można wrzucać do kategorii: LGBT jakiegoś dzieła tylko dlatego, że jego autorem jest *osoba transseksualna*. (NKJP, źródło: D kuba, *Dyskusja wikipedysty: Tdudkowski*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Dyskusja_wikipedysty%3ATdudkowski, 2009-04-02)
- 80) Najczęstszym jest niemożność stworzenia i/lub utrzymania *platonicznego związku* na wyłącznie. (ZBS)
- 81) Wczoraj chłopak zarwał [zerwał – D. W.] nasz i tak *platoniczny związek*, a ja mimo, że nigdy nie zgadzałam się z nim w kwestii tego, że jesteśmy razem przepłakałam cały wieczór i kawałek nocy. (NKJP, źródło: *Kobiety przyciągają ci "źli chłopcy"?*, <http://www.forumowis.ko.pl/lofiversion/index.php/t48420.html>, 2007-10-25)
- 82) Jakie mogą być konsekwencje postulatu, by całkowicie przedefiniować *płciowe role społeczne*? (PJS)
- 83) Istotą transseksualizmu jest niezgodność pomiędzy płcią psychiczną a *płcią biologiczną* i metrykalną... (NP)
- 84) Foucault odnosi tę myśl do spraw seksualności: argumentuje, że *płeć biologiczna* nie tworzy podstawy płci kulturowej... (NKJP, źródło: T. Plata, *Być i nie być*, Warszawa 2009)
- 85) ...że mężczyźni z natury są *płcią dominującą* (bo tak na przykład wynika z aktu boskiego stworzenia czy teorii ewolucyjnych). (OP)
- 86) Płeć każdego człowieka składa się z dwóch elementów: *płci fizycznej*... (PP)
- 87) Czy *płeć fizyczna* (nie mylić z płcią psychiczną) nie zależy od narządów płciowych? (NKJP, źródło: *Co pierwotne a co wtórne*, Usenet -- pl.sci.filozofia, 2005-10-06)
- 88) ...przeciętne kobiety i mężczyźni manifestują swoim zachowaniem poczucie *płci psychicznej*... (PP)
- 89) Jeśli dany człowiek sam siebie określa jako kobietę czy mężczyznę to ta *płeć psychiczna* istnieje w świadomości niezależnie czy ciało jest kobietą czy mężczyzną. (NKJP, źródło: *Informacja kontra materia*, Usenet -- pl.sci.filozofia, 2009-03-06)
- 90) ...budową ciała oraz *płcią socjalną* (metrykalną)... (PP)
- 91) ...którzy osiągają pewien stan *pobudzenia seksualnego* (ZBS)
- 92) Zapach róż intensyfikuje pracę szyszynki odpowiedzialnej za *pobudzenie seksualne*, poprawia nastrój, a w chwilach niepokoju – uspokaja. (NKJP, źródło: *Piękno z róż*, „Dziennik Łódzki”, 2004-02-14)

- 93) Miało go dowodzić to, że w raporcie Kinsey nie potępiał różnych niegodziwych – zdaniem atakujących – *praktyk seksualnych*. (CNUK)
- 94) Łaskotki – *praktyka seksualna*, gdy oboje lub jeden z partnerów odczuwa przyjemność seksualną z łaskotania lub bycia łaskotanym. (NKJP, źródło: Lukasz2, *Łaskotki (seks)*, http://pl.wikipedia.org/wi-ki/%C5%81askotki_%28seks%29,2009-03-08)
- 95) Moment gwałtownego *przebudzenia seksualnego* nadszedł, kiedy miałem dziesięć lat... (PTK)
- 96) ...udzielenie młodemu człowiekowi takiej pomocy, dzięki której *przebudzenie seksualne* w okresie dojrzewania stałoby się fundamentem pod późniejsze dojrzałe przeżywanie własnej seksualności. (NKJP, źródło: Józef A. SJ, *Integracja seksualna – Przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności*, Kraków 1993)
- (39) Pojawia się jedynie u tych, u których warunki zewnętrzne sprzyjają homoseksualnym czy *quasi-homoseksualnym aktom*... (PNZO)
- 97) Na przyswajanie roli mężczyzny i kobiety zawsze wpływają indywidualne biologiczne cechy... (OP) ← ...*roli mężczyzny i roli kobiety*...
- (97) Na przyswajanie *roli mężczyzny* i kobiety zawsze wpływają indywidualne biologiczne cechy... (OP)
- 98) Agnieszka: Społeczna *rola mężczyzny* w ostatnich latach szalenie się zmieniła, co może szczególnie widać w Szwecji, gdzie rozmawiamy. (NKJP, źródło: A. Dziewit, A. Drotkiewicz, *Teoria trutnia ininnenb*, Wołowiec 2009)
- 99) Napięcia i konflikty związane z *rolami płci* pojawiają się w momencie, gdy skutki socjalizacji powstrzymują osoby przed postąpieniem... (OP)
- 100) Złe jest raczej narzucanie komuś poniżających schematów, które wiążą się z jego ciałem (*rola płci*, rasy, grupy etnicznej w danym społeczeństwie, itp.). (NKJP, źródło: *Pytanie ipsumisty o wiarę...*, Usenet -- pl.soc.religia, 2004-04-27)
- 101) Hofstede dokonał generalizacji i przeniósł treść *ról płciowych* oraz stereotypów... (PK)
- 102) ...*rola płciowa* – społeczna ekspresja tożsamości seksualnej, wykazująca ogromną zmienność w różnych kulturach i społecznościach. (NKJP, źródło: Belfer00, *Zaburzenia na tle seksualnym*, http://pl.wikipe-dia.org/wiki/Zaburzenia_na_tle_seksualnym,2008-07-05)
- 103) Homoseksualizm młodzieńczy jest typowy dla wczesnego okresu dorastania, ale nie jest fazą *rozwoju psychoseksualnego*... (PNZO)
- 104) Prześledzimy teraz wpływ zaburzenia więzi rodzice-dziecko na *rozwój psychoseksualny* dziecka. (NKJP, źródło: M. Kościelska, *Niechciana seksualność czyli o ludzkich potrzebach osób niepełnosprawnych intelektualnie*, Warszawa 2004)
- 105) Badaniem pokazano *seks gejowski*, lesbijski oraz hetero. (PKK)
- 106) Skoro seks w ogóle został włączony w sferę doznań konsumpcyjnych, to takim konsumpcyjnym doznaniami musi być również *seks gejowski*. (NKJP, źródło: T. Szlendak, *Leniwe maskotki rekiny na smyczy*, Warszawa 2005)
- (105) Badaniem pokazano seks gejowski, lesbijski oraz hetero. (PKK) ← ...pokazano seks gejowski, *seks lesbijski*...
- 107) Było uprawiać *seks lesbijski*. Alimenty nie byłyby potrzebne... (NKJP, źródło: M. Lubaś-Harny, *Raptularz piątkowy*, „Gazeta Krakowska”, 2003-10-31)
- 108) Jednak w tej epoce *seksu oświeconego* nie wszyscy płoną z pożądania (ZBS)
- 109) ...*seksualna potencja* – obok władzy, pieniędzy i dominacji – jest wyznacznikiem społecznego sukcesu... (ZBS)
- 110) Kiedy uczestnicy *seksualnej rewolucji* mającej miejsce w latach 60. dwudziestego wieku powoli przechodzą na zasłużone emerytury... (CNUK)
- 111) Oczywiście nie oznacza to, by należało zrezygnować ze wszystkiego, w co wyposażyla nas *seksualna rewolucja* lat sześćdziesiątych. (NKJP, źródło: Z. Miłska-Wrzościńska, *Bezradnik*, Warszawa 2009)

- 112) Dla swoich zwolenników był [...] odważnym orędownikiem tolerancji dla *seksualnej różnorodności*. (CNUK)
- 113) Młody człowiek, który miał doświadczenia homoseksualne, może być dopiero na etapie definiowania swojej *seksualnej tożsamości*. (GDMJH)
- 114) Z najnowszych ustaleń wynika, że chodzi o brak zainteresowania seksem lub pożądania, a nie brak *seksualnego doświadczenia*. (ZBS)
- 115) Okazało się, że on i jego współpracownicy byli nie tylko kronikarzami *seksualnych obyczajów*... (CNUK)
- 116) Odpowiedzi na to pytanie szukać można dokonując badań porównawczych, czyli studiując *seksualne obyczaje* naszych najbliższych ewolucyjnych kuzynów, małp człekokształtnych. (NKJP, źródło: K. Szymborski, *Prokreacja, rekreacja, demokracja*, <http://www.polityka.pl/archive/do/registry/secure/showArticle?id=3357985>, 2008-02-09)
- 117) ...polegała na odcięciu się od celibatu, który jest tylko tłumionym *seksualnym pożądaniem*... (ZBS)
- 118) Po to, żeby zapewnić przetrwanie ludzkiemu gatunkowi, czy po to, żeby zaspokoić *seksualne pożądanie*? (NKJP, źródło: T. Jaeschke, *Nierzędnice, o moim kapłaństwie i moim Kościele*, Katowice 2006)
- 119) W raporcie napisał, że zamierzał „ustalić [rzeczywiste – przyp. K. S.] *seksualne zachowania* ludzi, próbując dociec, jakie czynniki decydują o różnicach w zachowaniach różnych jednostek oraz różnych segmentów społeczeństwa... (CNUK)
- 120) Jako rezultat, jakie *seksualne zachowanie* się powinno być uważane za niewłaściwe a jakie działania powinny być karane, kiedy i jak, to są odrębne pytania... (NKJP, źródło: *Moralność seksualna*, Usenet -- pl.soc.polityka, 2000-12-12)
- 121) W historii kultury zachodniej przeważały przekonania, że psychologia oraz seksualność mężczyzn i kobiet to całkowicie odmienne światy... (OP) ← ...seksualność mężczyzn i *seksualność kobiet*...
- 122) Trzeba podkreślić, że *seksualność kobiet* w ciągu ostatnich lat w Polsce bardzo się zmieniła. Są wobec seksu bardziej otwarte. (NKJP, źródło: A. Pustułka, *Kto rządzi w łóżku?* „Trybuna Śląska”, 2003-02-14)
- (121) W historii kultury zachodniej przeważały przekonania, że psychologia oraz *seksualność mężczyzn* i kobiet to całkowicie odmienne światy... (OP)
- 123) Niestety, kobiety na mocy patriarchalnego przekazu mają na głowie odpowiedzialność za niekontrolowaną *seksualność mężczyzn*. (W. Eichelberger, *Zatrzymaj się Wojciech Eichelberger w rozmowach z Renatą Dziurdzikowską*, Warszawa 2009)
- 124) 1,1 proc. osób przyznaje, że „nigdy nie czuło *seksualnego pociągu* do kogokolwiek...” (ZBS)
- 125) Rozziew pomiędzy oficjalnym wizerunkiem amerykańskiej kobiety a jej *seksualnym portretem* stworzonym przez Kinseya był szokujący. (CNUK)
- 126) Mężczyzna powinien starać się stworzyć *seksualny portret* ukochanej kobiety. (NKJP, źródło: M. Wisłocka, *Sztuka kochania*, Warszawa 2009)
- 127) *Sfera seksualna* zazwyczaj nie jest dla nich najważniejsza... (PP)
- 128) Dopełnieniem miłości jest *sfera seksualna*. (NKJP, źródło: M. Ziemianin, *Umrę, kiedy ty umrzesz*, „Gazeta Krakowska”, 2001-08-04)
- 129) Przejawiają *skłonność do homoseksualizmu*. (MRCTS)
- 130) Cała populacja ssaków (też i ludzie) ma genetyczną *skłonność do homoseksualizmu*, a to z powodu utrzymania stada... (NKJP, źródło: *homoseksualizm*, Usenet -- pl.soc.religia, 2002-08-20)
- 131) Na proces *socjalizacji płci* mają wpływ czynniki zarówno biologiczne, jak i środowiskowe. (OP)
- 132) ...lub też obu jednocześnie, nazywamy „*socjalizacją ról płci*”... (OP)
- 133) Przewiduje się, że w ciągu 10 lat *społeczność aseksualnych* dorówna homoseksualnej... (ZBS)

- (133) Przewiduje się, że w ciągu 10 lat społeczność aseksualnych dorówna homoseksualnej... (ZBS) ← ...dorówna *społeczności homoseksualnej*...
- 134) W połowie lat siedemdziesiątych *społeczność homoseksualna* wyszła na światło dzienne... (NKJP, źródło: L.A. Kaufmann, *Świat*, „Gazeta Wyborcza”, 1994-02-18)
- 135) ...jak postrzega siebie i swoje charakterystyczne cechy człowiek, a narzuconymi mu z zewnątrz *standardami płci*... (OP)
- 136) ...od dawna funkcjonujące w niektórych *środowiskach feministycznych* i homoseksualnych. (PJS)
- 137) Jeśli chodzi o wyniki działań SLD, to w moim przypadku przyniosły one, myślę, bardzo oczekiwany zarówno przez *środowisko feministyczne*, jak i homoseksualne skutek. (NKJP, źródło: *Tolerancja*, Usenet -- pl.soc.polityka, 2004-12-08)
- (136) ...od dawna funkcjonujące w niektórych środowiskach feministycznych i homoseksualnych. (PJS) ← ...w niektórych środowiskach feministycznych i *środowiskach homoseksualnych*.
- 138) Mówi, że *środowisko homoseksualne* może być awangardą, która poprowadzi Polaków ku tolerancyjnemu społeczeństwu. (NKJP, źródło: Ł. Grzymalski, *Bój o cnotę smoka*, „Gazeta Krakowska”, 2004-05-08)
- 139) To grube, dwutomowe opracowanie, wolne od moralizatorstwa, zawierało suche statystyki dotyczące zachowań seksualnych, liczby partnerów, częstości współżycia i stosowanych *technik erotycznych*. (CNUK)
- 140) ...nareszcie właściciel agencji osobiście zaczął ją wprawiać w różne *techniki erotyczne*, mocno odbiegające od praktyk przeciętnych ludzi. (NKJP, źródło: *Zakochany sutener*, „Dziennik Polski”, 2000-06-10)
- 141) ...i podsyła dyskusję na temat *tożsamości genderowej* człowieka... (PJS)
- 142) Ustalona *tożsamość genderowa* zostaje u Woolf podminowana w serii parodii, zmian ról, alegorii. (NKJP, źródło: I. Iwasiów, *Gender dla średnio zaawansowanych. Wykłady szczecińskie*, Warszawa 2004)
- 143) Kłopot pojawia się w momencie, kiedy zaczynamy mówić o *tożsamości płciowej*. (OP)
- 144) Rezultaty analizy regresji wielokrotnej ($R^2=0,13$, $p(0,001)$) potwierdziły, że nieokreślona *tożsamość płciowa* nie sprzyja posługiwaniu się taktiką adonizacji ($\beta=-0,21$, $p(0,0001)$). (NKJP, źródło: E. Mandal, *Miłość, władza i manipulacja w bliskich związkach*, Warszawa 2008)
- 145) W czasie terapii, która ma pomóc w określeniu swojej *tożsamości seksualnej*, jedni odkrywają, że są heteroseksualni i będą mogli umocnić się w takiej orientacji... (GDMJH)
- 146) Jeśli jednak choćby w jednym z typów wykształca się cechy płci przeciwnej, to mamy do czynienia z tzw. *transpozycją płci*... (NP)
- 147) Z kolei tzw. jądro łożyskowe prążka krańcowego u *transseksualnych mężczyzn* i u kobiet jest tej samej wielkości... (MRCTS)
- 148) Teraz mogą służyć „legalnie”, nie muszą *ukrywać swojej tożsamości* ani się z niej „spowiadać”... (NP)
- 149) *Uwiedzenie homoseksualne* bywa uznawane za jedną z ważniejszych przyczyn powstawania homoseksualnej orientacji. (PNZO)
- 150) Kobieta może zostać homo- poprzez *uwiedzenie homoseksualne*, nawet w dojrzałym wieku. (NKJP, źródło: *Re: redart – pytania o podstawy*, Usenet -- pl.sci.psychologia, 2009-08-24)
- 151) Aby *uwolnić swoją płć*, trzeba stoczyć prawdziwą walkę... (PP)
- 152) Ma to wpływ na *tożsamość mężczyzn*, bowiem mogą oni przyswajać *wartości kobiece*... (PK)
- 153) W przypadku autorytarno-patriarchalnym wartości „męskie” zdominowały i w dużej mierze wyrugowały *wartości kobiece*, ale czy tak być musi? (NKJP, źródło: A. Tatarkiewicz,

Przeczytałam z uwagą rozmowę Jacka Żakowskiego z Jackiem Kuroniem..., „Gazeta Wyborcza”, 1997-09-12)

- 154) ...jednak dopiero teraz, w liberalnym społeczeństwie, mają odwagę wyjść z ukrycia... (ZBS) Dzisiaj, w ślad za innymi mniejszościami, wychodzą z ukrycia. (NA)
- 155) Lekarze seksuolodzy mówią wówczas o *zaburzeniach identyfikacji płci*... (PP)
- 156) ...być może jest to wynik zaburzeń w rozwoju prenatalnym (podobnie jak *zaburzenia identyfikacji płci*). (NKJP, źródło: *Jeszcze o wolności w eurokołchozie*, Usenet -- pl.soc.religia, 2009-02-14)
- 157) Z tego powodu może sięgnąć do repertuaru *zachowań homoseksualnych*... (PNZO)
- 158) Wiele osób jest głęboko przekonanych, że małżeństwo dotyczy tylko mężczyzny i kobiety, a *zachowanie homoseksualne* jest niemoralne. (NKJP, źródło: D. Passent, *Trochę zameżni*, <http://www.polityka.pl/archive/do/registry/secure/showArticle?id=3334089>, 2003-12-06)
- 159) Kinsey zorientował się, że istnieje bardzo mało danych naukowych dotyczących *zachowań seksualnych* człowieka... (WBNCB)
- 160) ...przypadki takie określają mianem transseksualizmu lub *zespołem dezaprobaty płci*... (PP)
- 161) Marcin Z. cierpi na *zespół dezaprobaty płci*. (NKJP, źródło: E. Winnicka, *Skasowana płęć*, <http://www.polityka.pl/archive/do/registry/secure/showArticle?id=3347925>, 2001-03-10)
- 162) ...który rozwiódł się ze swoją żoną i żyje otwarcie w *związku homoseksualnym*... (RNAM)
- 163) Jeżeli twórcy filmu pod słowem „filia”, czyli „miłość” (przyjaźń!) widzą tylko *związek homoseksualny* to popełnili duży błąd. (NKJP, źródło: I. Dachtera, *Pięta Achillesa Gdzie jest Homer?*, „Głos Wielkopolski”, 2004-12-24)
- 164) ...podczas gdy dziewczynkom przypisywano posiadanie *żeńskich cech*... (OP)
- 165) Zaczynał pracę w fabryce sukna, następnie w fabryce tytoniowej; jako nieudacznik był szykanowany przez współpracowników, którzy widzieli w nim tylko *żeńskie cechy*, ponoć doszło nawet do sprawdzania jego płci, co musiało okazać się dla nadwrażliwego pisarza doświadczeniem dramatycznym. (NKJP, źródło: (JT), *Nie tylko baśnie*, „Dziennik Polski” 2005-04-11)
- 166) Moje *życie erotyczne* w końcu przez długie lata sprowadzało się do posługiwania się własną wyobraźnią... (PTK)
- 167) Ja byłem kochliwy, mam trzecią żonę, a *życie erotyczne* uważam za najbardziej naturalny odruch człowieka. (NKJP, źródło: H. Wach-Malicka, *Remanent to nie bilans*, „Dziennik Zachodni”, 2005-02-09)

Rozwiązanie skrótów tytułów artykułów z czasopisma „Charaktery”¹⁹

- CNUK – *Co nam czynił Kinsey* (03.2005)
 GDMJH – *Gdy dziecko mówi: jestem homo* (10.2007)
 GMANS – *Gdy mija apetyt na seks* (03.2008)
 KZŻJJ – *Kontakt z żoną jak jałmużna* (06.2003)
 MRCTS – *Mózgi różne, choć takie same* (08.2002)
 NA – *Normalni aseksualni* (07.2008)
 NP – *Niechciana płęć* (01.2012)
 OP – *Oswajanie płci* (08.2002)
 PJS – *Płęć jest sekretem* (02.2012)
 PK – *Płęć kultury* (08.2002)
 PKK – *Porno kręci kobiety* (05.2012)
 PNZO – *Płęć nie zawsze odmienna* (06.2002)
 PP – *Płęć pomyłono* (03.2007)

¹⁹ W nawiasach po tytułach: miesiąc i rok wydania.

PTK – *Plac Trzech Krzyży* (03.2008)

RNAM – *Religia na amerykańską modłę* (08.2005)

WBNCB – *Ważne badania nie całkiem bezstronne* (03.2005)

ZG – *Złamane geny* (03.2008)

ZI – *Zorientowani inaczej* (06.2013)

The word compounds referring to human sexuality
not listed in the general dictionaries of Polish language

Summary

The texts published in the psychological magazine “Characters” contain numerous examples of phrases referring to human sexuality that are not listed in the dictionaries of contemporary Polish. The author of this article collects the lexical material (with sentential examples) first of all, and then he characterizes it grammatically (lexical composition of these compounds and word-order of the construction elements) and semantically (thematic fields).

Mirosława Wronkowska-Dimitrowa

**Czy w trosce o precyzję komunikacji?
Cerkiewszczyzna pod piórem Piotra Skargi
w *Obronie Synodu Brzeskiego***

LINGUISTICA BIDGOSTIANA · SERIES NOVA

Vol. I, Warszawa 2015

Jednym z obszarów badania postaci i funkcjonowania języka cerkiewnosłowiańskiego w granicach dawnej Rzeczypospolitej są cerkiewizmy obecne w polszczyźnie, rozumiane ogólnie jako słownictwo związane z Cerkwią jako wyznaniem i instytucją – chrześcijańską społecznością religijną, a nie tylko ze słownictwem używanym w cerkwi czy pochodzącym z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (por. Karpluk 1989: 127). Od początków kształtowania się naszego języka napływ cerkiewizmów dokonywał się za pośrednictwem czeskim, później ruskim (por. Siatkowski 1983: 13), szczególnym jednak okresem był wiek XVI z przełomem wieku XVII – czas polemik religijnych, związanych z reformacją i kontr-reformacją, z unią kościelną (brzeską), znacznie wzbogacający polszczyznę słownictwem cerkiewnym i wzmoczoną tego słownictwa frekwencją.

Wśród autorów, w których twórczości pojawiały się adaptowane do polskiego systemu językowego cerkiewizmy, znajduje się ks. Piotr Skarga, znany skądinąd ze zdecydowanego atakowania cerkiewszczyzny, deprecjonowania tego języka (o czym niżej), nazywanego przez niego, jak i przez innych polemistów tego okresu, językiem słowiańskim lub językiem słowieńskim (por. Naumow 2002: 38–39). Ta postawa Skargi wobec języka cerkiewnego wywołała chęć przyjrzenia się elementom cerkiewszczyzny w jego twórczości oraz próbę ustalenia celu i funkcji ich wprowadzenia do rozdziału szóstego *Obrony Synodu Brzeskiego*.

Ksiądz Piotr Skarga (1536–1612), od 1569 r. jezuita, szczególnie zaangażowany w walkę z różnowiercami, a na ziemiach Rzeczypospolitej także z inną „siłą przeciwną Rzymowi”, którą stanowił Kościół wschodni, to człowiek, którego życie, działalność, posługa kościelna i służba zakonna oraz twórczość pisarska pozwalają określić go jako wybitnego księdza kaznodzieję, teologa, polemistę, hagiografa, niestrudzonego propagatora idei unii Kościoła katolickiego z Kościołem prawosławnym, współtwórcę unii brzeskiej. Tej działalności praktycznej podporządkowana była działalność pisarska Skargi, która – w opinii historyków literatury – „nosiła piętno doraźnego zamówienia, pisarz nie dbał o staranne wykończenie utworów, przyświecał mu aktualny cel propagandowy czy publicystyczny. Władał jednak wspaniale polszczyzną, obznajmiony dobrze ze sztuką retoryki.” (*Literatura polska...* 1979: 132).

Jednym z przedsięwzięć, które w ramach posługi dla Kościoła podjął ks. Piotr Skarga, był udział w pracach synodu odbytego w dniach 6–10 października 1596 r. w Brześciu Litewskim i uwieńczonego unią (u której podstaw legła potrzeba przywrócenia jedności rozdzielonego schizmą świata chrześcijańskiego), to jest – połączeniem Cerkwi prawosławnej z Kościołem łacińskim, co skutkowało podporządkowaniem jurysdykcji papieskiej Kościoła prawosławnego na terenach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Wśród hierarchii duchownej i wyznawców prawosławia jedynomyślności – jak wiadomo – nie było; część tylko, tzw. unicy, uznali dogmaty Kościoła katolickiego i zwierzchnictwo papieża, w zamian za co zachowali swój obrządek, kalendarz juliański i organizację Kościoła. Pozostali zaś, ostro przeciw unii występując, potępiali ten akt, pozbawiając przy tym (na synodzie zwołanym jeszcze w tym samym roku) święceń biskupich tych hierarchów, którzy do unii przystąpili.

W swej działalności pisarskiej ks. Piotr Skarga uwzględnił sytuację zaistniałą w łonie Kościoła w Rzeczypospolitej i opisał ją w rozdzielonej na dwie części broszurze wyda-

nej w Krakowie w 1597 roku. Część pierwsza – *Synod Brzeski* – podaje w skrócie wiadomości o przebiegu synodu unitów, przemowę posłów królewskich do delegatów prawosławnych oraz „list unii świętej”; druga zaś, podzielona na 12 rozdziałów *Obrona Synodu Brzeskiego*, sporo miejsca poświęcając głównemu aktowi synodu, jakim było uznanie władzy papieża, podaje naukę o prymacie papieskim, dowodząc między innymi, że władza św. Piotra przeszła na biskupów rzymskich i papieży oraz że tej władzy używali rzymscy biskupi nad kościołami całego świata, że biskupi chrześcijańscy odwoływali się do Rzymu, że Grecy i ich patriarchowie żyli długo w jedności, a oderwawszy się, często do niej powracali.

W krótkim opisie tego dokumentarnego utworu, opublikowanym na początku XX w. w *Rozprawach* Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie (Studziński 1905), podaje się, że rozdział szósty drugiej części (tj. *Obrony Synodu Brzeskiego*), dwa pierwsze rozdziały i ostatni – mogą być nazwane oryginalną częścią tego utworu, pozostałe zaś powielają głównie wcześniejsze dzieło ks. Piotra Skargi – *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckim i ruskim od tej jedności odstąpieniu*, wydanego w Wilnie w 1577 roku, są z niego wyjątkami.

Ze względu na wskazaną oryginalność, do niniejszego opisu wybrany został właśnie rozdział szósty zatytułowany *Jako biskupi ze wszystkiego chrześcijaństwa do Rzymu apelowali, i o prawie kościelnym o tym napisanym i w ruskich prawidłach ojców SS należonym*, w którym przywołana zostaje treść postanowień (zasad, przepisów) kościelnych, przyjętych w dawnych czasach na synodach. Można przypuszczać, że to przywołanie zawartości kościelnych postanowień było działaniem, które nie służyło li tylko przekazaniu tych informacji. Występując w utworze zawierającym w swej nazwie słowo *obrona*, przywołane treści miały zapewne spełniać funkcję argumentów stających się skuteczną bronią: dla unitów – umacniającą w słuszności przystąpienia do jedności z Rzymem, dla prawosławnych zaś – wywołującą poczucie niezasadności sprzeciwiania się, niesłuszności atakowania w obliczu takiej tradycji Kościoła, może nawet porzucenia sprzeciwu, zaakceptowania sytuacji i dołączenie do unii, której Skarga „był pierwszym i najgorliwszym poplecznikiem i obrońcą” – „rozumnym bronieniem unii” zwalczającym schizmę i utwierdzającym w katolickiej jedności ruskie prowincje w Koronie i na Litwie (por. Hołowiński 1859).

W jaki sposób językoznawca może pojmować to „rozumne bronienie unii”? Jeśli broni unii – jej przyczyn i postanowień – to zasadniczo przed zarzutami, protestami czy atakami jej przeciwników, czyli wiernych, pozostałych przy prawosławiu. Podejmuje się obrony, której środkiem perswazji nie jest słownictwo wartościujące czy oceniające. Skuteczność swego wystąpienia stara się osiągnąć Skarga poprzez dobór tekstów i wybór inwentarza środków językowych. Wykorzystuje więc treści odpowiednie dla danej sytuacji – w tym celu przywołuje opis dawnego status quo, stanu zbieżnego z tym, który teraz, w wyniku postanowień unii, powrócił (papież zwierzchnikiem Kościoła, on decydującym w sprawach urzędów i godności kościelnych) oraz dostosowuje językowy kształt wypowiedzi do języka środowiska, ku któremu kieruje swój przekaz.

Jak więc mówi ks. Skarga? W jaki sposób przedstawia treści? Najpierw prezentuje dane przepisy kościelne literacką polszczyzną, a następnie – w związku z tym, że *należone to w ruskich prawidłach ojców* (co w tytule rozdziału autor sygnalizuje) – zmienia sposób przekazu. Ale nie zachowuje się analogicznie do sytuacji powyższej – nie wypowiada się w li-

terackim języku piśmiennictwa Kościoła wschodniego, to jest – w języku cerkiewnosłowiańskim.

W tym miejscu pojawić się musi krótkie objaśnienie: ks. Skarga przekonania do cerkiewszczyzny nie miał. Używanie tego języka, jak też i brak celibatu oraz brak posłuszeństwa ludzi świeckich Kościołowi, wskazywał jako rzeczy zgubne dla ruskiego prawosławia. W wypowiedziach swych podważał funkcje języka cerkiewnosłowiańskiego, uważając go za język już niezrozumiały przez wyznawców prawosławia, odbiegający znacznie od języka mówionego¹ i właściwie już martwy, co tak skonstatował w dziele *O jedności Kościoła Bożego...* (1577): „Bo tej na świecie nacyjej nie masz, która by nim tak, jako w księgach jest, mówiła...” (cyt. za: Walczak 1998: 10). W swoich poczynaniach starał się zdeprecjonować język cerkiewnosłowiański, ale gdy wskutek unii brzeskiej stał się on oficjalnym językiem liturgicznym w łonie Kościoła rzymskiego, odstąpił od podważania jego statusu i funkcji². Ta skorygowana postawa względem cerkiewszczyzny dała o sobie znać właśnie w *Obronie Synodu Brzeskiego*.

Zdając więc sobie sprawę z tego, że tak duchowni, jak i wyznawcy obrządku wschodniego, żyjący w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów, coraz częściej uczą się polszczyzny, by aktywnie uczestniczyć nie tylko w życiu administracyjnym, sądowym, ale też i kościelnym, uczynił Skarga osnową tego utworu polszczyznę. Uwzględniając zaś rozlokowanie zasadniczego grona, ku któremu kierował obroną unii – środowiska prawosławnego, skupionego głównie na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej, wplótł w polszczyznę elementy języka Cerkwi i mowy potocznej, tj. elementy cerkiewnosłowiańskie oraz elementy tzw. prostej (albo ruskiej) mowy. Ale chyba nie tyle o precyzję w przekazywaniu treści chodziło, ile o wzgląd na nawyki percepcyjne odbiorcy (czytelnika, słuchacza) – one to zadecydowały o takim sposobie przekazu. Rozumiał przecież ks. Skarga (doświadczenie kaznodziejskie!), że nie tylko treść przekazu, jego zawartość, ale i forma, kształt czy sposób jest też przekazem i może dodatkowo spełniać na przykład funkcję uwierzytelniającą przytaczane fakty.

Z myślą o przyzwyczajeniach i o mentalności odbiorcy, uwzględniając cerkiewną tradycję nazewniczą (terminologiczną) i właściwości przyrodzonej mowy zakładanych adresatów *Obrony Synodu Brzeskiego*, „przetkał” Skarga polszczyznę drugiej części utworu wieloma elementami cerkiewnymi i ruskimi; po podaniu treści *kanonu* w polskim języku literackim, po raz drugi przekazywał tę treść (nazwaną już *prawidłem*) w postaci, którą

¹ Mógł Skarga na podstawie własnych spostrzeżeń wysnuć taką opinię; zapewne przemierzając w celach katechizacyjnych ziemie Rusi i Litwy zetknął się z duchownymi obrządku Wschodniego, którzy pilnością w doskonaleniu umiejętności w obcowaniu z księgami cerkiewnymi nie grzeszyli, którzy opanowali błogostanem (lenistwem) w sposób raczej mechaniczny, nawykowo powtarzali formuły liturgiczne, może i nawet nie zdając sobie sprawy z tego, jak rozchodzą się dwa sposoby mówienia: cerkiewny i potoczny (literacki język Kościoła wschodniego i tzw. ruska mowa). W początkach drugiej połowy XVI w. bowiem cerkiew prawosławna w Rzeczypospolitej przeżywała wyjątkowo zły okres – obniżenie poziomu duchowieństwa nie tylko na płaszczyźnie intelektualnej, ale też moralnej, organizacyjnej, niejednorodność i nieuporządkowanie praktyk liturgicznych – były, niestety, bolesnym faktem (por. Naumow 1996: 19-23).

² Właściwie stało się to już wcześniej, bo w drugim wydaniu traktatu *O jedności Kościoła Bożego*, na sześć lat przed unią, usunął fragment atakujący cerkiewszczyznę, zapewne po to, by w czasie przygotowań do unii nie wywoływać niepokoju wśród prawosławnych, ostro reagujących na krytykę cerkiewszczyzny (por. Walczak 1998: 11).

można uznać za swoiste tłumaczenie na polski z wplecionymi elementami języka cerkiewnego oraz tzw. prostej mowy. Właśnie tłumaczenie, na co wskazuje znajdująca się przed tekstem *prawideł* uwaga, że to „w ruskich słowieńskiego języka *prawidłach* ojców świętych takie się pisma nalazły”. Nie sposób teraz ustalić, jaką postać językową miały te *ruskie prawidła w słowieńskim języku* (tj. cerkiewnosłowiańskim), w jakim zakresie Skarga wykorzystał tamten stan. Jeśli idzie o leksykę cerkiewną, to mógł ją „uzgadniać” czy kontrolować przez odniesienie do współczesnej polszczyzny, obfitującej wówczas w cerkiewizmy, natomiast strona fonetyczno-morfologiczna mogła wymagać większego wysiłku, choć nie była Skardze zupełnie obca; musiał być z ruską mową osłuchany, skoro w swej działalności katechizacyjnej przemierzał ziemie litewskie i ruskie. Ale niektóre postaci słów w jego dziele zdają się świadczyć o tym, że je po prostu przeniósł z ruskiego wzorca (*tolko, tot*). Nieuwaga to czy celowe działanie? A może przykład tego, o czym piszą literaturoznawcy „...pisarz nie dbał o staranne wykończenie utworów, przyświecał mu aktualny cel propagandowy czy publicystyczny.” (*Literatura polska...* 1979: 132).

Wynotowane z tekstu przykłady są ilustracją zróżnicowanej konfesyjnie leksyki oraz fonetycznych i morfologicznych właściwości nietypowych dla polszczyzny. Słownictwo zawiera się w dwóch grupach znaczeniowych: jedną stanowią nazwy godności cerkiewnych, tytułatura: *episcop* – *biskup*, *mitropolit* ‘metropolita’, *papa rzymski* – *biskup rzymski*, *presbyter* ‘kapłan’, drugą zaś nazwy związane z prawem cerkiewnym i czynnościami kanonicznymi: *prawidło* – *kanon*, *prestol* – *stolica*, *sobor* – *concilium*. Użyte przez Skargę słowa należą do cerkiewizmów obecnych w XVI-wiecznej polszczyźnie, rejestrowanych w Sł.XVI bądź poświadczonych w piśmiennictwie polemik religijnych, nieuwzględnionym w ekscerpcji materiałów do tego słownika, a prezentowanych w wykorzystanych tu pracach Marii Karpluk (1989, 1996).

Episcop ‘biskup’ – w cerkiewizmie z grafią według wzorca łacińskiego przy oddaniu dźwięku *k* literą *c*. Choć to nazwanie dostojnika wschodniego chrześcijaństwa, nie wyzbył się tu Skarga łacińskiego sposobu ortograficznego; być może to z nawyku takiego pisanie albo też z chęci podkreślenia swej „łacińskości”: „Złożonemu Episcopu abo Presbyteru od wsich Episcopow appellacja nie idzie”³; w części pisanej literacką polszczyzną odpowiednikiem nazwy cerkiewnej jest **biskup**: „Gdy który biskup złożony będzie za rozsądkiem tych biskupow...”.

Mitropolit ‘metropolita – arcybiskup stojący na czele metropolii’: w sylabie nagłosowej nie *-e-*, jak w podanych przez Sł XVI wariantach *metropolit(a)*, a z *-i-*, tj. o postaci notowanej w scs., strus., a w stuktur., obok takiego, jeszcze z zakończeniem na *-a* (*mitropolit/mitropolita*): „majet ten Sobor sudowy / Mitropolit i Episcopi odsyłający do Rzymskiego / ten wszytek sąd wypisać”.

Papa rzymski – ‘papież; zwierzchnik Kościoła’: *papa* od zapisów w scs. jest regularną nazwą na gruncie cerkiewnym, najczęściej z dodanym określnikiem: „do (...) Papy Rzymskiego”, „na jego[Episcopa złożonego] miejsce nie stawiać inego / jeśli Rzymski nie roskaże” – tutaj chyba przed słowem *rzymski* domyślne (bo z wcześniejszego kontekstu wypływające) słowo *episkop* (czyli ‘biskup rzymski’); **rzymski** – z określeniem *римскѣ* łą-

³ Pisownia wyrazów wielką literą – jak w dziele Skargi.

czyło się w scs. znaczenie ‘rzymski, łaciński’, w strus. natomiast, przyjmując znaczenie ‘katolicki’, stało się ono przeciwstawieniem określenia *vostocznyj* w znaczeniu ‘prawosławny’. Wydaje się, że u Skargi *rzymski* występuje ze znaczeniem odmiejscowym, jak w najstarszych użyciach słowiańskich. W części pisanej literacką polszczyzną odpowiednikiem nazwy cerkiewnej jest **biskup rzymski**: „...aż się (...) sprawa rozsądkiem Biskupa Rzymskiego skończy”.

Presbyter ‘kapłan’ – W Sł.XVI zarejestrowany jako *prezbiter* oraz *presbiter*, które to z postaci łacińskiej, a z piśmiennictwa polemik religijnych odnotowane też (Karpluk 1996: 18) w postaci *prezwiter* (jak w scs., strus., stuktur.), zgodnie z fonetyką ruską realizującą dźwięk [w] w miejscu dawnego greckiego [b]. Skarga nie posłużył się zadomowioną w polszczyźnie postacią, a przyjął zgodną z łacińskim kształtem formę *presbyter*: „Presbytera Sobor z jego dostojności złożył”. I tutaj znowu – jak w przypadku nazwy *episcop* – przyzwyczajenie (wyuczony sposób, nawyk) wziął górę nad polską postacią cerkiewizmu (a może sposobem graficznym demonstruje swą przynależność wyznaniową?)⁴.

Prawidło ‘prawo cerkiewne; przepis cerkiewny’: *prawidło* z nieuproszczoną grupą -dl- (tak też literaturze unijnej) wobec postaci strus. i stuktur.: *pravilo* (por. Karpluk 1996: 52). Fonetycznie jest zgodne z polską realizacją tego słowa, które jednak od staropolszczyzny używane było w innych znaczeniach. Stosowane w znaczeniu terminu cerkiewnego stało się więc neosemantyzmem w XVI w.: „Antioskiego Soboru prawidło czwarte i piąte”. W części pisanej literacką polszczyzną odpowiednikiem nazwy cerkiewnej jest **kanon**: „Concilium Sardyceńskie 330. Biskupow tak w czwartym kanonie mowi...”.

Prestol ‘stanowisko, urząd’: w scs. *prěstolъ*, strus. *prestolъ* ‘tron, krzesło’ (Wątróbska 2010: 172), potem raczej jako ‘część ołtarza w cerkwi – tj. miejsce święte, majestat w ołtarzu – gdzie poświęcają chleb i wino’. Wyraz nienotowany przez Sł.XVI (ani wcześniej), ale ekscerpowany w tym nowszym znaczeniu z tekstów XVI-wiecznej polemiki religijnej (por. Karpluk 1996: 28–29). U Skargi *prestol* posiada to dawne znaczenie słowiańskie: „do Celestyna Papy Rzymskiego uciekł się [presbyter] / od którego (...) list odzierzał / aby jemu zaś przywierniono jego prestol”. W części pisanej literacką polszczyzną odpowiednikiem tej nazwy cerkiewnej, z pierwotnym jej znaczeniem jest **stolica**: „Gdy który biskup złożony będzie (...) / a odwoływać się będzie z sprawą swoją do Rzymu / innego biskupa na stolicę złożonego stawić nie mają po tym gdy appellował...”.

Sobor ‘sobór; zebranie wyższego duchowieństwa dla ustalenia spraw związanych z Kościołem’; we wcześniejszym swoim dziele (1577) Skarga wskazywał na ruską proweniencję *soboru*, potem – jak zaświadcza *Obrona Synodu Brzeskiego* – nazwę zaakceptował (por. Karpluk 1996: 29); pierwotnie (scs. i strus.) *сѣборъ* tylko w znaczeniu ‘zgromadzenie’ (por. Wątróbska 2010: 204). W tekście Skargi pojawia się wiele razy (por. cytaty przy: *mitropolit, presbyter*). W części pisanej literacką polszczyzną odpowiednikiem tej nazwy cer-

⁴ Podobnie – zgodnie z ówczesnym sposobem graficznym, opartym na łacińskiej ortografii (łac. *appellare*): *appellacje, appellował*; tak nawet w części zrusyzowanej: *appellacja*, ale też obok tego, oddający fonetykę i gramatykę rusko-ukraińską zapis: *budet apolowaty* (sic!).

kiewnej jest **concilium** 'synod': „**Concilium** Sardyceńskie 330. Biskupow tak w czwartym kanonie mowi”.

Vseleński (sobór) 'powszechny', tak jak ukr. sobor **vselenski**: „W Świętym Wseleńskim Soborze Niceńskim wtorem”.

Po tym konfesyjnie zróżnicowanym słownictwie warto tu przywołać jeszcze kilka wyrazów z *Obrony Synodu Brzeskiego*, których różnica względem wyrazów polskich wynika z przynależności do innego systemu. Przyczyna ich zaistnienia w tekście redagowanym po polsku z wzorca ruskiego pozostaje dziś tylko w kręgu przypuszczeń. Warto jednak uwzględnić to, co zasugerowane zostało wyżej, przed prezentacją materiału.

Tolko (zamiast polskiego *tylko*): jest kontynuantem dawnej, staro-cerkiewno-ruskiej postaci *toliko* (por. Wątróbska 2010: 216), fonetycznie zmienionej, być może pod wpływem postaci polskiej. Dopuszczyć też można przeobrażenie, wywołane w stanowiącej jego podstawę formacji *koli*, zredukowanej do postaci *kolb* (por. Moszyński 2006: 298, 300): „**tolko** do (...) Papy Rzymskiego”.

Tot (zamiast polskiego *ten*): dawna wschodniosłowiańska postać zaimka wskazującego, pochodząca z reduplikowanej formy pierwotnej (*tъ + tъ*), regularnie zmienionej fonetycznie po przejściu mocnego tylnego jeru w *o* (por. Rieger 1998: 76); taka postać zaimka u Skargi – być może przez nieuwagę – przeszła z tekstu ruskiego. Dalej, w zdaniu za następnym, dwukrotnie występuje postać właściwa językowi polskiemu: „jeśli Rzymski nie roskaże. **Tot** bowiem rozeznajet / abo posłowie jego”, a potem: „tedy majet **ten** Sobor sudowy (...) **ten** wszytek **sąd** wypisać”.

Wsich (zamiast polskiego *wszystkich*) – zaimek uogólniający 'każdy, wszystek', o postaci **всѣ** (M. l. poj., r. męś.) w języku scs., strus. (Wątróbska 2010: 70); w utworze Skargi występuje formie dopełniacza liczby mnogiej: „od **wsich** episkopów” 'od wszystkich biskupów'. Tak zapisana postać nosi ślad przeobrażenia fonetycznego, które dokonało się na gruncie ukraińskim (por. Rieger 1998: 36) – przejścia *e* z dawnego *ě* ('jat') w głoskę *i* (por. wcześniejszą postać D l.mn. *всѣхѣ*).

Przywierniono 'przywrócono': słowo w tej formacji czasownikowej określić można jako osobnicze zapożyczenie Skargi, spolonizowane fonetycznie, na co wskazuje jego pisownia: „Presbytera Sobor z jego dostojności złożył: on potym do Celestyna Papy Rzymskiego uciekł się / od którego był przyjęt / i list odzierzał / aby jemu zaś **przywierniono** jego prestol”. W kontekście polszczyzny szesnastowiecznej stanowi ono hapaks legomenon – tylko tym przykładem (!) Sł.XVI ilustruje hasło PRZYWIERNĄĆ 'przywrócić' – z ukr. *privernuti* (komu, co) (t. XXXIV, 2010: 268).

Obraz zapożyczeń dopełniają wschodniosłowiańskie elementy fonetyczne i morfologiczne (fleksyjne). Słowa oparte na rdzeniu *sąd-*: *sąd*, *sądowy*, *osądzić* występują zasadniczo z *u* (< **q*), zgodnie z wschodniosłowiańskim rozwojem psł. nosówki tylnej: **sudu**, **sudowy**, **osudzić**, **osudzili**; to samo w słowie **budget** (< **bqdetъ*). Na zasadzie wyjątku potraktować można zapis *sąd* (a w kontekście przymiotnika *sudowy*): „tedy majet **ten** Sobor **sudowy** (...) **ten** wszytek **sąd** wypisać”. Warto odnotować swoistą hybrydalność niektórych postaci wyrazów, jak np. **osudzić**, gdzie jednocześnie z ruską fonetyką w obrębie samogłoski, występuje polska palatalność spółgłosek, jako konsekwencja pogłębionego zmiękczenia przez samogłoski przednie i morfologicznej zmiany morfemu bezokolicznika. Ten bo-

wiem na wschodzie utrzymywał dawną postaci *-ti*, ale na gruncie ukraińskim, w związku ze stwardnieniem spółgłosek (XIII–XV w.) przed dawnymi samogłoskami *e* oraz *i*, posiadał wymową twardą (Rieger 1998: 37), co odzwierciedliło się w elemencie formy złożonego czasu przyszłego: *budet apolowaty* ‘będzie apelować’. Postaci wielu słów są specyficzną mieszaniną właściwości wschodniosłowiańskich (staroruskich/staroukraińskich) i polskich, niespójnych w tym sensie, że np. z fonetyką polską łączy się fleksja ruska albo z fleksją polską łączy się fonetyka ruska. Poświadczyć to może forma przymiotnikowa **wła-sneho**, w której końcówka jest rezultatem ustalenia się w polszczyźnie dawnej odmiany miękkotematowej z wykładnikiem *-ego* dla tego przypadku gramatycznego, a charakter spółgłoski w tej końcówce nosi znamię przeobrażenia *g > h*, które od XIII w. objęło znaczny obszar wschodniosłowiański (por. Rieger 1998: 30, 45–46). Drugi typ złączenia cech fonetycznych z fleksyjnymi daje postać wyrazowa **rozeznajet** z polską realizacją w obrębie fonetyki przedrostka (oboczna do sł. *raz-* ze wzdłużoną w procesie metatezy samogłoską), a przy tym – z wschodniosłowiańskim zakończeniem na *-t* (po zaniku samogłoski jerowej na końcu). Takich trzecioosobowych form liczby pojedynczej można przywołać więcej: **rozeznajet, majet, budet, nie polubit**.

Przedstawiony tu materiał pozwala stwierdzić, że leksykalny kształt szóstego rozdziału *Obrony Synodu Brzeskiego* księdza Piotra Skargi odbija polaryzację słownictwa religijnego – właściwe literaturze polemiki unijnej zróżnicowanie słownictwa na wschodnio- i zachodniochrześcijańskie. Przykładem są poniższe pary wyrazów, z których pierwszy konsekwentnie pojawia się w części pokazującej, jak to „w ruskich prawidłach” było, drugi zaś – w części podającej tę treść polszczyzną literacką: *sobor – synod* (albo *koncylium*), *prawi(d)lo – kanon*, *episkop – biskup*, *papa rzymski – biskup rzymski*.

Wyszczególnione natomiast w opisie właściwości fonetyczno-gramatyczne, odzwierciedlone w zapisie wyrazów i ich formach fleksyjnych, wypada potraktować jako uznane przez Skargę za istotne dla uzyskania – przez wzgląd na zakładanego odbiorcę – językowo „oswojonego” przekazu. Zatem rola i funkcja wplecionych w tekst pisany polszczyzną elementów cerkiewnych i ruskich (występujących często równolegle z ich odpowiednikami polskimi) sprowadza się tu nie tyle do uzyskania precyzji, jednoznaczności i klarowności w przekazywaniu treści, ile do ukontentowania odbiorcy (czytelnika) przez uwzględnienie jego przyzwyczajęń językowych, co mogło korzystnie, to jest w sposób nie-drażniący odmiennością (wyznaniową, kulturową czy językową) wpłynąć na percepcję przekazywanych treści.

Właściwości języka *Obrony Synodu Brzeskiego* pozwalają wnioskować o adresacie – o środowisku, do którego kierowane było to dzieło. Zdecydowanie wskazują one na odbiorcę mówiącego po polsku, ale też posługującego się „prostą mową”/„ruską mową” (staroukraińskim), znającego język cerkiewnosłowiański (w jego wschodniej, ruskiej odmianie), może, choć w niewielkim zakresie, obeznanego z łaciną i greką – na tzw. przeciętnego obywatela Rzeczypospolitej Obojga Narodów, prawosławnego Rusina (co nie znaczy, że każdy prawosławny to Rusin, a każdy Rusin – to prawosławny), usytuowanego raczej nie w centrum Rzeczypospolitej, lecz na obrzeżach kraju, na językowych „kresach” wschodnich. Kształt językowy analizowanego rozdziału dzieła ks. Piotra Skargi jest też cennym

świadectwem socjolingwistycznym i lingwistyczno-kulturowym – rejestrując bowiem postrzegany przez ks. Skargę język środowiska, ku któremu przede wszystkim kierował on *Obronę Synodu Brzeskiego*, staje się przyczynkiem do charakterystyki mowy (języka) prawosławnych Rusinów – obywateli Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Bibliografia

- Hołowiński I., 1859. *Homiletyka*. Kraków, s. 383–395; udostępnienie: www.ultramontes.pl/Ks_Skarga.htm [dostęp 31.01.2015.].
- Karpluk M., 1989. *Słownictwo cerkiewne w polszczyźnie XVI wieku. Wybór przykładów*, [w:] *Chrześcijański wschód a kultura polska*, pod red. R. Łuźnego. Lublin, s. 127–147.
- Karpluk M., 1996. *Z polsko-ruskich związków językowych. Słownictwo cerkiewne w polszczyźnie XVI wieku*. Warszawa.
- Literatura polska...*1979. *Literatura polska od średniowiecza do pozytywizmu*, pod red. J.Z. Jakubowskiego. Warszawa.
- Moszyński L., 2006. *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa.
- Naumow A., 1996. *Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich* (rozdział I: *Kultura prawosławna na ziemiach polsko-litewskich (zarys dziejów)*). Kraków.
- Naumow A., 2002. *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I. Rzeczypospolitej*. Kraków.
- Rieger J., 1998. *Z dziejów języka rosyjskiego*. Warszawa.
- Siatkowski J., 1983. *Wpływy staro-cerkiewno-słowiańskie w języku polskim*, [w:] *Trzydzięć wieków Bułgarii. Materiały polsko-bułgarskiej sesji naukowej, Warszawa 28–30 X 1981*, pod red. J. Siatkowskiego. Wrocław, s. 13–18.
- Sł.XVI. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. M.R. Mayenowej. Wrocław 1966 i nast.
- Stieber Z., 2005. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa.
- Studziński C., 1905. *Ze studiów nad literaturą polemiczną przez Cyryla Studzińskiego*, (Osobne odbicie z tomu XLIII „Rozpraw Wydziału Filologicznego” Akademii Umiejętności w Krakowie), Kraków; udostępnienie: www.archive.org/details/zestudywnadlit O0stud [dostęp 25.01.2015.].
- Walczak B., 1998. *Językowe konsekwencje unii brzeskiej. Postulaty badawcze*, [w:] *Czterechsetletcie unii brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego*, pod red. Z. Leszczyńskiego. Lublin.
- Wątróbska H., 2010: *Słownik staro-cerkiewno-rusko-polski*, Kraków.

Is out of concern for the precision of communication?

The Old Church-Slavonic of Piotr Skarga in *Defence of the Synod of Brest*

Summary

The article concerns the language shape of the sixth chapter of *Defence of the Brest Synod* by father Piotr Skarga. It is an indication of polarization of religious vocabulary – differentiation of wording into Eastern and Western European, characteristic of Union polemics, which are exemplified by such pairs of words as: *sobor* (*council*) – *synod* (or *koncylium* (*concilium*), *prawi(d)ło* (*rule*) – Apart from this Church Slavonic and Church Ruthenian elements introduced to into the text based on Polish language are considered against the background of Orthodox words functioning in 16 th century Polish language and the attitude of father Piotr Skarga to the liturgical language of the Orthodox Church. Through their phonetic and grammar characteristics in can be shown which vocal and morphological qualities were significant according to father Piotr Skarga for achieving the result of a familiar language communication in reference to the assumed recipient. So the role of Church Slavonic and Church Ruthenian elements introduced into a Polish text (often parallel to Polish counterparts) is used here not so much for the sake of precision, explicitness and clarity in communication of content as in order to please the reader by

considering his language behaviour and perception capabilities, facilitating the receipt of content presented to him. The language shape of the analysed chapter of the work of father Piotr Skarga is also a valuable sociolinguistic and linguistic-cultural evidence – by presenting the way in which father Piotr Skarga perceived the language of the people at whom the *Defence of the Synod* was directed in becomes a way to characterise the speech (language) of Orthodox Ruthenians – citizens of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Streszczenia prac doktorskich

Michał Sobczak

Rosyjskie skrótownice porewolucyjne w dwujęzycznym opisie leksykograficznym (rosyjsko-polskim i rosyjsko-niemieckim)*

1. Charakterystyka źródeł materiału

Źródłem materiału językowego są słowniki przekładowe wydane w Moskwie przez znane i cenione w świecie, zarówno w okresie międzywojennym, jak i współcześnie rosyjskie wydawnictwo naukowe Советская энциклопедия. Słowniki te adresowano do mniejszości narodowych mieszkających w okresie międzywojennym w Związku Radzieckim.

Polski materiał językowy pochodzi ze słownika rosyjsko-polskiego opublikowanego w 1933 r. przez zespół redakcyjny pod kierownictwem Józefa Krasnego (Красный 1933). Redaktorem kontrolno-technicznym był N. Grekow, korektorami – W. Stefanowicz i J. Janowicka. Pracę przyjęto do druku 9 grudnia 1932 r.

Redaktor tego słownika, Józef Krasny (właściwe nazwisko: Rotstad), urodził się w roku 1887. Był jednym z czołowych polskich działaczy emigracyjnych w ZSRR. Zasłużył się m.in. aktywną pracą w biurze polskim KC WKP(b), a także w Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych oraz w Czerwonej Międzynarodówce Chłopskiej. W jego działalności zawodowej należy odnotować takie fakty, jak utworzenie w Moskwie w maju 1923 r. Centralnego Wydawnictwa Narodów ZSRR, zorganizowanie Polskiego Archiwum Komunistycznego, pracę w Polskiej Komisji Historycznej oraz udział w wydawaniu pisma „Z pola walki” (Sierocka 1968: 41–42). Zmarł w roku 1932 na kilka miesięcy przed ukazaniem się słownika, który zredagował. Jak podaje I. Grek-Pabisowa, stał się on ofiarą represji stalinowskich i z tego powodu jego słownika nigdy nie wznowiono (Grek-Pabisowa 1997: 66).

O pracy redakcyjnej zespołu pod kierownictwem J. Krasnego swego czasu pochlebnie wypowiedział się Jan Wawrzyńczyk (1990: 58): „[...] największą [...] zaletą PRS¹ jest to, iż jego twórcy nie ograniczyli się do wyzyskania materiałów z dostępnych im słowników języka polskiego (m.in. *Słownika warszawskiego* oraz M. Arcta *Słownika ilustrowanego*), lecz – świadomi zmian i przyspieszonego rozwoju leksyki polskiej od roku 1914 – podjęli własną ekscerpcję, wypisując z owoczesnych publikacji książkowych i wydawnictw periodycznych nowe wyrazy, niezarejestrowane w słownikach”.

Niemiecki materiał językowy został wyekscerpowany ze słownika rosyjsko-niemieckiego przygotowanego pod redakcją Aleksieja Fiodorowicza Nesslera (Несслер 1934). O redaktorze niewiele wiemy. Na pewno był Niemcem radzieckim, prawdopodobnie także filologiem. Współpracował z wydawnictwem Советская энциклопедия, w którym opublikował kilka słowników: niemiecko-rosyjski (wyd.: 1928, 1929, 1930, 1932), niemiecko-rosyjski z przymiotnikiem *рабочий* w tytule (wyd. 1929), rosyjsko-niemiecki (wyd.: 1929,

¹ Taki skrót w swoim artykule w odniesieniu do słownika J. Krasnego zastosował J. Wawrzyńczyk.

1930, 1931, 1934), rosyjsko-niemiecki we współautorstwie z A.J. Piszem² (wyd. 1931). Był też współautorem (z I. Kordesem³) podręcznika do nauki języka niemieckiego (wyd. 1931). Ponadto nazwisko A.F. Nesslerera figuruje w spisie współpracowników wydawnictwa *Encyklopedia literatury*⁴ (1925 r.). Prawdopodobnie, jak większość przedstawicieli niemieckiej inteligencji radzieckiej, pod koniec lat 30. A.F. Nessler stał się ofiarą represji stalinowskich⁵.

Słownik rosyjsko-niemiecki, podobnie jak słownik J. Krasnego, ukazał się w wydawnictwie Советская энциклопедия. Wyszedł w roku 1934 i był czwartym, poprawionym wydaniem dzieła A.F. Nesslerera. W pracy nad słownikiem – w roli kierownika grupy niemieckiej – wziął udział A.G. Czełpanow⁶, korekty dokonał W.M. Kerszner⁷. Słownik został skierowany do druku 20 stycznia 1934 r.

2. Dzieje polskiej i niemieckiej mniejszości etnicznej w ZSRR

Polskość w ZSRR to zagadnienie niezmiernie skomplikowane (Mędelska 2001: 55). Początki masowego osiedlania się Polaków na ziemiach rosyjskich sięgają 1702 r., kiedy to car Piotr I zaprosił obcokrajowców do Rosji, zwłaszcza do powstającego właśnie Petersburga⁸, jednak trzeba również wspomnieć rok 1569 i ustalenia po unii lubelskiej (zniesienie ograniczeń administracyjnych w kwestii przesiedlania się Polaków na tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego), wskutek których nasiliły się procesy polskiej kolonizacji ziem wschodnich (Iwanow 1991). Wśród przesiedleńców znaleźli się członkowie różnych zakonów, misjonarze, artyści, a także urzędnicy administracji koronnej i wojskowej. Pod wpływem silniejszego partnera duża część Litwinów i Rusinów, a zwłaszcza szlachta i magnateria, uległa polonizacji (Mędelska 2007: 101).

Schyłek XVIII i początek XIX w. to okres wzmożonych represji carskich wobec polskich powstańców. Szacunkowe dane dotyczące tego okresu mówią o 8 tys. powstańców-kościuszkowców zesłanych do Rosji i na Syberię, 50 tys. zesłańców po powstaniu listopadowym oraz 100 tys. – po styczniowym (Lukawski 1978: 17–23). Dane te są jednak niedokładne, ponieważ carscy urzędnicy fałszowali je, starając się pomniejszyć liczbę ludności polskiej w Rosji (Sierocka 1968: 16). Ten sposób przemieszczania się ludności polskiej nazywany jest przez niektórych badaczy emigracją niepodległościową (Sakson 2004: 442).

² А.Ю. Пише.

³ И. Кордес.

⁴ Литературная энциклопедия.

⁵ Wiktor Fiszman pisze, że w połowie lat 30. XX w. wydawnictwo Советская энциклопедия przystąpiło do przygotowania *Wielkiego słownika niemiecko-rosyjskiego*, jednak nieoczekiwanie wstrzymano prace redakcyjne, ponieważ NKWD wykrył wśród kolektywu redakcyjnego „niemieckich szpiegów i szkodników”. Wielu niemieckojęzycznych lingwistów i leksykografów aresztowano i słuch po nich zaginął. Prawdopodobnie zginęli w łagrach, bo w latach 50. XX w. skład redakcji słowników przekładowych był już zupełnie inny. W. Fiszman prosi czytelników swojej gazety o pomoc w poznaniu losów autorów słowników przekładowych z lat 30. XX w. (*Как будет чистка по-немецки?*, „Контакт”).

⁶ А.Г. Челпанов.

⁷ В.М. Кершнер.

⁸ Miasto zostało założone 16 maja 1703 r.

Od połowy XIX w., kiedy to Rosja wkraczała w etap intensywnego rozwoju kapitalistycznego, w poszukiwaniu pracy przyjeżdżali do Rosji polscy inteligenci oraz wykwalifikowa-

ni robotnicy. Duże były też skupiska potomków polskich emigrantów i zesłańców.

Jak pisze Krzysztof Ruchniewicz, migracje ludzkie w XX w. osiągnęły nieznane dotąd rozmiary (Ruchniewicz 2001: 92). Dotyczy to również przemieszczania się Polaków na tereny Imperium Rosyjskiego. Na początku minionego stulecia w Rosji osiedlała się głównie polska inteligencja. Jej szczególnie intensywny napływ notowano w wielkich miastach państwa rosyjskiego. Przed pierwszą wojną światową liczba Polaków w Petersburgu osiągnęła 70 tys., w Moskwie – 20 tys., w Odessie – 25 tys. (Iwanow 1991: 68–69).

W czasie I wojny światowej masowo deportowano ludność polską w głąb Rosji, ewakuowano zakłady przemysłowe, obywateli polskich przymusowo wcielano do armii rosyjskiej. Była to tzw. trzecia faza przemieszczania się ludności z polskiego obszaru państwowego na obszar państwowy Imperium Rosyjskiego, którą wytycza początek pierwszej wojny światowej oraz traktat pokojowy z 1921 r. i ustalenia Rady Ambasadorów z 15 marca 1923 roku (Kubiak 1992: 20). W okresie międzywojennym polscy komuniści uciekali przed prześladowaniami politycznymi, szukając schronienia w radzieckiej Rosji (Sierocka 1963: 47).

Jak wynika z danych spisu ludności przeprowadzonego w grudniu 1926 r., w ZSRR przebywało wówczas 782 tys. obywateli polskiego pochodzenia. Owa mniejszość etniczna uzyskała w ZSRR autonomię językowo-kulturalną i w jej ramach pewną samorządność, co było szczególnie widoczne w latach 1921–1928. Był to, zgodnie z klasyfikacją M. Iwanowa, pierwszy okres radzieckiej polityki narodowościowej, który charakteryzowało kształtowanie się świadomości politycznej wielu młodych narodów (Iwanow 1991: 47).

Pod koniec minionego stulecia na obszarze Rosji przebywało około dwóch milionów obywateli pochodzenia niemieckiego (Steenberg 1989: 11). Mieszkali na terytorium byłego Imperium Radzieckiego z powodu rozmaitych uwarunkowań kulturowych, politycznych, społecznych i ekonomicznych (Westphal 1997: 88). Kontakty niemiecko-rosyjskie i związane z nimi przemieszczanie się Niemców na ziemię rosyjskie zainicjowane zostały już w epoce średniowiecza, kiedy to przesiedlali się przede wszystkim duchowni, kupcy oraz rzemieślnicy (Jankowiak-Rutkowska 2012: 184).

Za panowania cara Iwana Groźnego do Rosji przybyli m.in. niemieccy lekarze, aptekarze, teolodzy, prawnicy, architekci, kamieniarze, specjaliści zajmujący się wytapianiem dzwonów. Była to jednak niewielka liczba emigrantów – nieco ponad stu Niemców, którzy osiedlili się w różnych miastach Rosji (Герман, Плева 2002: 88). Większy napływ obywateli niemieckich nastąpił, gdy władzę w Imperium objął Piotr I. Car, nazywany reformatorem, zamierzał przeprowadzić istotne zmiany w strukturach wojskowych. Oczekiwał, że pomogą mu w tym Niemcy mający duże doświadczenie militarne.

Niemieccy przesiedleńcy odegrali ważną rolę we wdrażanych przez Piotra I zmianach ustrojowo-administracyjnych, reformie pieniężnej, w rozwoju opieki zdrowotnej, organizacji handlu oraz tworzeniu cechów rzemieślniczych. Pomagali oni także przy budowie Sankt-Petersburga, uczestniczyli w modernizacji rosyjskiej floty morskiej (Stricker 1997: 26).

Jak zauważyła Nina Berend, historia Niemców z ZSRR zaczyna się właściwie w XVIII wieku wraz z manifestem carycy Katarzyny II *О позволении иностранцам селиться в России и свободном возвращении русских людей, бежавших за границу*, zachęcającym kolonistów do osiedlania się na niezamieszkałych terenach rosyjskich (Berend 2011: 19). Władczyni interesowała się problemami z zakresu teorii państwa, gospodarki, wyróżniała się dużą wiedzą na temat kolonizacji, a także znajomością prądów umysłowych rozpowszechnionych w zachodniej Europie, co doprowadziło ją do przekonania, że dla rozwoju mocarstwa rosyjskiego, a przede wszystkim rolnictwa, niezbędne będzie pozyskanie kolonistów z zagranicy (Lebioda 2003: 39).

Choć manifest carycy teoretycznie umożliwiał kolonistom osiedlanie się we wszystkich guberniach rosyjskich, to większość Niemców trafiła właśnie do Saratowa i nad Wołgę, za sprawą podstępu władz rosyjskich. Na początku podróży w niemieckich portach wspomniani wcześniej agenci rosyjscy, wykorzystując brak orientacji Niemców w geografii Rosji, przekonywali ich o atrakcyjności terenów nadwołżańskich, określając je jako „райские кущи” (Плеве 1995: 28).

Przełomowym momentem w historii Niemców na terenach rosyjskich była porażka Rosji w wojnie krymskiej, skutkująca znacznym osłabieniem jej pozycji na arenie międzynarodowej. Spowodowała ona, że panujący wówczas car Aleksander II musiał wprowadzić w Imperium wiele reform, które uderzały w zagwarantowane wcześniejszymi manifestami przywileje kolonistów. W czerwcu 1871 r. została zniesiona samorządność Niemców rosyjskich i nastąpiło włączenie ich do ogólnorosyjskiego systemu administracyjnego. Niepełna trzy lata później, 1 stycznia 1874 roku, koloniści zaczęli podlegać obowiązkowi odbycia służby wojskowej (Lebioda 2003: 146–151). Wskutek tak znacznych zmian polityki wobec przesiedleńców wielu z nich zdecydowało się na wyjazd do Stanów Zjednoczonych, Kanady, Brazylii i Argentyny bądź obrało drogę migracji wewnętrznej – na wschód Rosji, na Syberię⁹. Ci, którzy zostali w swoich koloniach, w czasie I wojny światowej, w latach 1915–1917 byli represjonowani: odbierano im majątki¹⁰, posiadłości, dobytek, ostatecznie deportowano ich na Syberię (Steenberg 1989: 8–9).

Po detronizacji cara Mikołaja II i zwycięstwie rewolucji październikowej nowy rząd burżuazyjny proklamował prawa obywatelskie dla wszystkich mieszkańców państwa, także dla przedstawicieli mniejszości etnicznych (Lebioda 2003: 176). Na mocy układu pokojowego podpisanego w Brześciu w 1918 r. mniejszości niemieckiej zagwarantowano znaczną autonomię, otrzymała ona również prawo do powrotu do Niemiec (Cieszkowski, Mędelaska 2010: 106).

Wskutek wdrożenia nowej polityki narodowościowej wobec zamieszkujących obszar ZSRR kolonistów, 19 listopada 1918 r. utworzono Autonomiczną Republikę Niemców Powołża. W innych rejonach Rosji, np. na Ukrainie, Wołyniu, Uralu czy w Omsku, powsta-

⁹ Pod koniec XIX w. sprzyjające warunki do wyjazdu na wschodnie ziemie rosyjskie stworzył trwający wówczas tzw. „podbój Syberii”. Migracja wewnętrzna wydawała się kolonistom atrakcyjną perspektywą oddalenia się od władzy centralnej. Daleką wyprawę umożliwiały powstająca w latach 1891–1907 kolej transsyberyjska. Wielu Niemców pomagało w jej budowie, otrzymując w zamian prawo zasiedlania ziemi (por. Lebioda 2003: 156).

¹⁰ Prawa posiadania i uprawiania ziemi pozbawił Niemców ukaz carski z 1916 r.

wały rejony niemieckie (Berend 2011: 21) Ostatecznie 6 stycznia 1924 r. została proklamowana Niemiecka Nadwołżańska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka ze stolicą w Pokrowsku.

Wraz z wybuchem II wojny światowej i oskarżeniem Niemców o współpracę z III Rzeszą kolonistów germańskich represjonowano, deportowano na Syberię i do Kazachstanu, gdzie – pozbawieni praw – zmuszani byli do pracy ponad siły (Steenberg 1989: 9). Wielu deportowanych, głównie kobiety i dzieci, nie wytrzymało wyczerpującej podróży, złych warunków higienicznych, braku pożywienia i umierało w drodze na wschód. Do końca II wojny światowej deportowano ponad 200 tys. Niemców. Na mocy stalinowskiego dekretu o wygnaniu 28 sierpnia 1941 r. zlikwidowano Niemiecką Nadwołżańską Republikę Autonomiczną.

3. Polszczyzna i niemczyzna radziecka okresu wczesnoporewolucyjnego

Interesującym obiektem badań językoznawczych jest tzw. *polszczyzna radziecka* – osobliwy kod językowy, którym posługiwali się Polacy, stanowiący jedną z najliczniejszych mniejszości narodowych¹¹ na obszarze Związku Radzieckiego (Маршалек 2001: 167). Apel o podjęcie badań nad językami mniejszości etnicznych zamieszkujących tereny ZSRR wystosowała Barbara Szydłowska-Ceglowa (Szydłowska-Ceglowa 1997: 251). Jej wystąpienie spotkało się z odzewem językoznawców z ośrodka bydgoskiego – Jolanty Mędelkiej i Marka Marszałka. Podjęli oni studia nad językiem Polaków w ZSRR. Wprowadzili do obiegu termin *polszczyzna radziecka* (Mędelka, Marszałek 2000: 121).

Mając na względzie zarówno czynniki pozajęzykowe, jak i wewnątrzjęzykowe, można wyróżnić trzy warianty polszczyzny radzieckiej: porewolucyjna polszczyzna radziecka (1917–1939), powojenna polszczyzna radziecka (1944–1990), postsowiecka polszczyzna radziecka (Mędelka 2001: 54). Podczas gdy drugi i trzeci wariant polszczyzny radzieckiej jest już dość dokładnie opisany, wczesnoporewolucyjna polszczyzna radziecka pozostaje wciąż słabo zbadana. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest fakt, że poszukiwania materiałów z tego okresu nierzadko są skazane na niepowodzenie. Znaczna ich część uległa zniszczeniu, planowane kwerendy biblioteczne nie dochodziły do skutku, ponieważ broniono badaczom dostępu do zbiorów archiwalnych (Киселёва 2007 : 88).

Jak stwierdziła Tamara Graczykowska, doskonałym źródłem materiału językowego do badań stanu polszczyzny radzieckiej we wczesnym okresie porewolucyjnym jest polska prasa radziecka wydawana wówczas na obszarze ZSRR (Graczykowska 2008: 137). Głównym zadaniem około 200 tytułów polskiej prasy radzieckiej ukazujących się w dwudziestoleciu międzywojennym było wychowanie „Polaka radzieckiego” za pomocą indoktrynacji komunistycznej. Wskutek tego materiały prasowe obfitowały w sowietyzmy oraz leksykę o zabarwieniu ideologicznym. Zdaniem J. Mędelkiej dobrym źródłem materiału do studiów nad polszczyzną radziecką są także nagrywane po polsku audycje radiowe, produkcje kinowe, podręczniki dla polskich szkół, prace teoretyczne oraz tzw. literatura proletariacka (Mędelka 2001: 59). Wielką wartość mają też dwujęzyczne słowniki przekła-

¹¹ Mam na myśli takie mniejszości, które miały wówczas swoje ojczyzny poza granicami ZSRR (Niemców, Finów, Greków i in.).

dowe (polsko-rosyjski i rosyjsko-polski), przygotowane pod redakcją J. Krasnego (Mędelska, Marszałek 2000: 39).

Wśród najważniejszych cech polszczyzny radzieckiej należy wymienić: dużą liczbę rusycyzmów występujących na płaszczyźnie fonetycznej, fleksyjnej, składniowej, słowotwórczej i leksykalnej, częste używanie sowietyzmów, obecność zapożyczeń z języków narodów ZSRR, wpływy innojęzyczne, związane z mechanicznym przełączaniem kodów, archaiczność form gramatycznych, nadmierną liczbę skrótowców, często nieczytelnych, osobliwych (Mędelska 2001: 54–59).

Rozwój polszczyzny radzieckiej uległ zahamowaniu pod koniec lat 30. XX w., wraz z początkiem masowych represji na terytorium ZSRR. Polacy, którzy po wojnie nadal zamieszkiwali ziemie dawnego imperium radzieckiego, mogli posługiwać się swoim ojczystym językiem tylko w kontaktach rodzinnych¹².

Drugi z interesujących nas kodów – radziecki język niemiecki – nie został jeszcze dokładnie zbadany i opisany. Artykuł rekonesansowy dotyczący tej odmiany języka niemieckiego opublikowali w 2010 r. badacze z ośrodka bydgoskiego (Cieszkowski, Mędelska 2010). Na ich swoistą zachętę, apel, wyrażony słowami, odpowiedzieli młodszy badacze, aktywnie włączając się do podjętych prac (Jankowiak-Rutkowska 2012a, 2012b; Sobczak 2013).

J. Mędelska i M. Cieszkowski stwierdzili, że doskonałymi źródłami materiału językowego do badań nad niemiecką wersją języka rosyjskiego wczesnego okresu porewolucyjnego są różnego rodzaju publikacje, wydawane w stolicy Republiki Nadwożańskiej – Pokrowsku nakładem wydawnictwa Nemgosizdat¹³. Były to np. zbiory pieśni, broszury propagandowe traktujące o rozmaitych dziedzinach życia (rolnictwo, związki zawodowe, przemysł, ochrona zdrowia). Publikacje te często zawierały jaskrawe przesłanie ideologiczne, miały służyć indoktrynacji mniejszości narodowych.

M. Jankowiak-Rutkowska, analizując dwa elementarze¹⁴, adresowane do dzieci Niemców Nadwożańskich uczęszczających do pierwszej klasy szkoły podstawowej, zauważyła, że mimo iż odbiorcami tych publikacji byli mali uczniowie, podręczniki wyróżniały się silnym zabarwieniem propagandowym. Świadczy o tym choćby fakt, że bohaterami czytanek stali się członkowie dziecięcej organizacji komunistycznej, ich tematem jest dostatnie życie w kołchozach, pojawiają się w nich symbole sierpa i młota, gloryfikuje się Stalina, często spotyka się przymiotnik *rot* (czerwony) w znaczeniu ‘komunistyczny’ (Jankowiak-Rutkowska 2012a: 220). Badania nad niemiecką radziecką mogą się także opierać na rosyjsko-niemieckich słownikach przekładowych pióra A.F. Nesslerera. Słowniki te, wydawane w trzeciej i czwartej dekadzie minionego stulecia, odzwierciedlają zmiany językowe, które zaszły po rewolucji październikowej 1917 r., kiedy to w językach mniejszości (w tym niemieckiej) zaczęło brakować wyrazów mogących nazwać z jednej strony nowe radzieckie realia (leksyka ta to tzw. sowietyzmy), z drugiej zaś – nowe osiągnięcia techniczne i cywilizacyjne (Cieszkowski, Mędelska 2010: 110).

¹² Wyjątek stanowili Polacy zamieszkujący Litewską SRR. Cieszyli się oni autonomią kulturalno-językową.

¹³ Takim skrótem określano narodowe wydawnictwo Niemców Powołża.

¹⁴ Badane elementarze zostały wydane w 1937 i 1939 r.

Wśród innych cech wczesnoporewolucyjnego radzieckiego języka niemieckiego należy wskazać: występowanie rusycyzmów nazywających rosyjskie realia (np. jednostek miar, nazw potraw czy instrumentów muzycznych), pojawienie się wielu skrótowców (w tym sowietyzmów), występowanie orientalizmów, tj. w tym wypadku zapożyczeń z języków wschodnich narodów ZSRR, archaiczność, przestarzałość form wyrażenia (Мэндэльска, Янковяк-Рутковска 2011: 181–182).

4. Skrótowce w XX-wiecznej leksykografii rosyjsko-polskiej i rosyjsko-niemieckiej

Istotnym etapem badań była analiza XX-wiecznych słowników przekładowych (rosyjsko-polskich i rosyjsko-niemieckich), która miała pokazać, czy i w jakim zakresie oraz formie ich autorzy rejestrowali i opisywali skrótowce.

Spośród przejrzanych słowników rosyjsko-polskich tylko jeden w ogóle nie ujął skrótowców. Jest to *Nowy dokładny słownik rosyjsko-polski* (NDSRP). Opracowanie to zostało opublikowane w 1920 r. wspólnym nakładem warszawskiego wydawnictwa E. Wende i spółka oraz łódzkiego Ludwik Fiszer. Redaktorem słownika był J. Bohuszewicz. Pozycji tej nie poprzedzono przedmową, trudno więc stwierdzić, jakie kryteria brał pod uwagę zespół redakcyjny, dokonując selekcji materiału językowego.

Co ciekawe, do siatki haseł został włączony np. wyraz *аэронавтика*, co oznacza, że autor uwzględnił wyrazy odnoszące się do postępu technologiczno-cywilizacyjnego. Mimo to w NDSRP nie znalazły odzwierciedlenia skrótowce (brakuje ich nawet w załączonym do słownika spisie najważniejszych nazw geograficznych, choć były już w użyciu np. rosyjskie skrócone nazwy republik).

Wśród XX-wiecznych rosyjsko-polskich opracowań leksykograficznych odnalazłem jeden słownik, który uwzględnił skrótowce poza siatką haseł – w formie spisu „częściej używanych skrótów rosyjskich”. Jest to *Wielki słownik rosyjsko-polski* (WSRP) przygotowany przez zespół w składzie: Anatol Mirowicz, Irena Dulewiczowa, Iryda Grek-Pabisowa i Irena Maryniakowa. Słownik został opublikowany w 1986 r. przez wydawnictwo „Wiedza Powszechna” oraz „Русский язык” jednocześnie w Warszawie i w Moskwie.

Publikacja z roku 1986 jest trzecią wersją słownika (poprzednie: 1970, 1980) i, jak napisali autorzy w przedmowie, właśnie owo najnowsze wydanie zostało uzupełnione o aneks ze skrótami rosyjskimi (tom 2, s. 793–799). Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że w rzeczonym spisie znalazły się tylko te skrótowce, które można zakwalifikować jako inicjalne (literowe, głoskowe i mieszane), np. *АзСССР = Азербайджанская Советская Социалистическая Республика = Azerbejdżańska Socjalistyczna Republika Radziecka, ASRR, Azerbejdżańska SRR*.

Skrótowce włączone do aneksu zostały opatrzone transkrypcją fonetyczną (ze wskazaniem miejsca akcentu), co czyni WSRP atrakcyjnym źródłem materiału dla językoznawców badających grupy strukturalne skrótowców rosyjskich.

Sylabowce oraz złożeniowce znalazły się w głównym korpusie analizowanego słownika. Niekiedy zespół redakcyjny opatrywał je rosyjskim rozwinięciem, np. *военкомат = военный комиссариат = komisariat wojskowy*, innym zaś razem pozostawiał lewą stronę hasła bez rozwinięcia *военврач = lekarz wojskowy*.

Większość leksykografów publikujących XX-wieczne rosyjsko-polskie słowniki przekładowe uwzględniała skrótowce w głównym korpusie. Prace te różnią się, co oczywiste, liczbą zarejestrowanych jednostek skróconych i sposobem ich opisu w artykułach hasłowych. W roku 1964 wyszedł *Słownik rosyjsko-polski* pod redakcją Józefa Dworeckiego (SRP), opublikowany przez wspomniane już w niniejszej pracy moskiewskie wydawnictwo Советская энциклопедия. Opracowanie adresowano do uczących się języka rosyjskiego. Zawiera ono ok. 65 tysięcy wyrazów. SRP rejestruje dość dużą liczbę skrótowców, jednak w ich opracowaniu widoczne są pewne niekonsekwencje. Na przykład redaktor włączył do korpusu kilka abrewiatur z członem *агит-*, lecz jednostkę *агитбригада* przedstawił w osobnym artykule hasłowym, *агитколлектив* i *агитпункт* zaś umieścił w jednym wspólnym artykule: *агит-*. Nie zastosowano tu rozwinięcia w języku wejściowym, podczas gdy np. skrótowiec *военкор* otrzymał rozwinięcie *военный корреспондент*. Warto też zwrócić uwagę na opracowanie skrótowca literowego *АТС*, który znalazł się w siatce haseł, ale otrzymał tylko rozwinięcie rosyjskie *автоматическая телефонная станция*, a następnie odsyłał do hasła *автоматический*. Co ciekawe, przymiotnik ten nie występuje w słowniku samodzielnie, lecz został ujęty w hasło *автомат*. Dopiero tam cierpliwu użytkownik znajdzie jednostkę *автоматическая телефонная станция* i jej polski ekwiwalent *łączylnica telefoniczna*, lecz bez skrótowca zarówno w języku wejścia jak i wyjścia. Rok później, również w Moskwie i nakładem tego samego wydawnictwa, wydrukowano *Słownik kieszonkowy polsko-rosyjski i rosyjsko-polski* (SKPRiRP) pióra Inessy N. Mitronowej, Galiny W. Sinicyny i Henryka Lipkesa. Odbiorcami publikacji byli przede wszystkim turyści, zamierzający udać się do Związku Radzieckiego. Słownik liczy ok. 19 500 haseł. W SKPRiRP, mimo jego niewielkiej objętości, znalazły się niektóre skrótowce. Wśród złożeniowców można wskazać np. jednostkę *авиапочта*, typ inicjalny reprezentuje np. *ВЦСПС (Всероссийский Центральный Союз Профессиональных Союзов)*, brakuje natomiast popularnych i rozpowszechnionych – wydawać by się mogło – skrótowców z elementami *воен-* czy *полит-*.

Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” wydało w 1966 r. *Mały słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski* (MSRP) pióra Andrzeja Bogusławskiego. Słownik, przeznaczony do użytku słuchaczy kursów językowych oraz uczniów, łączy abrewiatury do siatki haseł, lecz przede wszystkim są to złożeniowce i sylabowce (głoskowce i literowce nie są uwzględniane prawie wcale – można znaleźć popularny, lecz już zleksykalizowany skrótowiec *вуз*, natomiast *СССР* pojawia się tylko w spisie nazw geograficznych jako skrócona forma pełnej nazwy). Sylabowce i złożeniowce nie są opatrzone rozwinięciem w języku rosyjskim, np. *аэросъёмка* = *zdjęcie lotnicze, fotografia lotnicza*.

Podręczny słownik rosyjsko-polski (PSRP) to dzieło wspomnianego już Józefa Dworeckiego. Choć zostało ono wydane w roku 1980, a więc szesnaście lat po opublikowaniu SRP, niczym nie różni się w zakresie leksykograficznego opisu skrótowców.

Józef Chlabicz jest autorem opracowania pt. *Słownik minimum rosyjsko-polski* (SMRP). To kieszonkowe wydanie zawiera zaledwie 6 tysięcy wyrazów rosyjskich, potrzebnych przede wszystkim turystom chcącym osiąść podstawową wiedzę o języku państwowym ZSRR. SMRP ukazał się w Warszawie w 1988 r. w wydawnictwie „Wiedza Powszechna”. W słowniku znalazły się przede wszystkim abrewiatury sylabowe i złożeniowe (np. *автомобод*). Zarejestrowano je bez rozwinięć rosyjskich. SMRP uwzględnił także wy-

brane skrótownice literowe i głoskowe, np. *ВЛКСМ* (z rozwinięciem, tłumaczeniem rozwinięcia i transkrypcją), w hasle *верховный* można dostrzec formację *Верховный Совет СССР* i jej ekwiwalent *Rada Najwyższa ZSRR*, jest wreszcie popularna jednostka *вуз* (z rozwinięciem i przekładem – *uczelnia wyższa*).

U schyłku XX w. na rynku wydawniczym ukazał się *Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski* (NSRP) pod redakcją Ryszarda Stypuły (Editionis Spotkania, Warszawa 1997). Ta niewielka pozycja uwzględniła ok. 7 tysięcy wyrazów. Nie odnalazłem w niej skrótownców ze strukturalnej grupy inicjalnych, były zaś nieliczne abrewiatyry sylabowe i złożeniowe, opatrzone informacją o rodzaju gramatycznym, lecz bez rozwinięcia w języku wejściowym (np. *военкомат* = *m, komenda wojskowa*).

Wśród wydanych w XX w. słowników rosyjsko-niemieckich, do których dotarłem, znalazły się zaledwie dwie pozycje nieuwzględniające skrótownców ani w głównym korpusie, ani w formie dodatkowego aneksu. Oba te słowniki opublikowano na początku miniego stulecia. Mowa o opracowaniu A. Freya wydanym w Lipsku w 1910 r.: *Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Wörterbuch* (RDWF) oraz opublikowanym rok później w Rydze słowniku Ivana Jakovlevica Pavlovskiego *Русско-немецкий словарь* (RNSP).

Nieuwzględnienie skrótownców w tych pracach leksykograficznych, napisanych jeszcze zgodnie z zasadami starej ortografii, nie powinno dziwić, gdyż te szczególne jednostki językowe weszły do powszechnego obiegu dopiero u schyłku drugiej dekady XX w.

Tylko jeden spośród przejranych słowników rosyjsko-niemieckich uwzględnił skrótownice, umieszczając je na osobnej liście, czyli w formie dodatkowego aneksu poza głównym korpusem. Mowa o publikacji pióra V.J. Kusawljowa (B.E. Кузавлёв) *Russisch-Deutsches Taschenwörterbuch* (RDTW), która ukazała się w druku w roku 1992 nakładem moskiewskiego wydawnictwa *Русский язык*. Pozycja ta zawiera ok. 11 tys. jednostek i adresowana jest przede wszystkim do Rosjan znających język niemiecki.

Spis najczęściej używanych skrótownców (jak piszą autorzy – głównie zaczerpniętych z mowy codziennej) znajduje się na stronach 200–202. W wykazie zebrano ok. 150 jednostek odnoszących się do grupy skrótownców inicjalnych, opatrzonych informacją o rodzaju gramatycznym, niekiedy także wskazówkami interpretacyjnymi, np. *БДТ* = *м Большая драматический театр* = *das Große Schauspielhaus (in Leningrad)*. Co ciekawe, w spisie znalazły się także dwa sylabowce: *детдом* = *детский дом* = *s Kinderheim*, *детсад* = *детский сад* = *r Kindergarten*.

Podobnie jak to obserwowaliśmy w wypadku dwudziestowiecznych słowników rosyjsko-polskich, znaczna część słowników rosyjsko-niemieckich z tego okresu łączy – w mniejszym bądź większym zakresie – skrótownice do swoich siatek haseł.

Tak więc wydana w Moskwie w 1971 r. praca *Русско-немецкий словарь* (RNSN)¹⁵, przeznaczona dla studentów kierunków filologicznych, zawiera ok. 40 tys. jednostek słownikowych. Jak zapewnia zespół redakcyjny, leksyka ta dobrze odzwierciedla rozwój techniki, nauki i kultury.

W głównym korpusie słownika znalazły się skrótownice praktycznie wszystkich typów strukturalnych, np. *авиашкола* = *Fliegerschule*, *ВЛКСМ* = *Всесоюзный ленинский Ко-*

¹⁵ Głównym redaktorem była O.N. Nikonowa.

коммунистический Союз Молодёжи = der Leninsche Kommunistische Jugendverband der Sowjetunion, комсорг = комсомольский организатор = Komsomolorganisator, Jugendorganisator.

W 1976 r. nakładem wydawnictwa Max Heuber Verlag wyszedł w Monachium słownik *Russisch-Deutsches Neuwörterbuch* (RDNW) pióra Wolfa Friedricha i Sabine Geis. Pod tytułowymi „nowymi wyrazami” autorzy rozumieli te jednostki słownikowe, które pojawiły się w języku rosyjskim po 1917 r., a więc w okresie najbardziej nas tu interesującym (ze względu na intensywny „wysyp” skrótowców).

W korpusie RDNW zarejestrowano liczne skrótowce inicjalne. Co bardzo istotne z punktu widzenia badań lingwistycznych, opatrzone je informacją o miejscu akcentu oraz o odmianie. Przyjęto też zasadę zamieszczania rozwinięcia każdego skrótowca w języku wyjściowym, np. *АИК, ацк, -а = аппарат искусственного кровообращения = Herz-Lungen-Maschine*¹⁶.

Co ciekawe, niektóre hasła abrewiaturowe zostały w tym słowniku opracowane w sposób oryginalny, nowatorski, rozpoczynają się mianowicie od zapisu postaci fonetycznej. Mowa m.in. o hasle *кавээн, КВН (+ный) = „Klub der Fröhlichn und Findigen” (Wettbewerb des Wissens und der Findigkeit, meistens im Fernsehen).*

W zapisie leksykograficznym sylabowców i złożeniowców zabrakło informacji o ich rodzaju gramatycznym w języku wejściowym. Rzadkością było także rozwinięcie rosyjskiego skrótowca, np. *дивврач = Divisionsarzt, комбанк = Kommunalbank, комбед = комитет бедноты = Kleinbauernausschuß.* Najprawdopodobniej autorzy potraktowali przejrzysty, czytelny niemiecki odpowiednik jako rodzaj rozszyfrowania znaczenia rosyjskiego skrótowca.

Z kolei Hans-Holm Bielfeldt był redaktorem czternastu wydań słownika zatytułowanego *Russisch-Deutsches Wörterbuch* (RDW). Prace te publikowano od lat 50. po 90. minionego stulecia. Analizie poddałem najnowszy spośród dostępnych słowników. Ukazał się on w Berlinie w 1972 r. nakładem wydawnictwa Akademie-Verlag. RDW obejmuje blisko 60 tys. najważniejszych – zdaniem H.H. Bielfeldta – jednostek leksykalnych. Przy każdym sylabowcu i złożeniowcu autor zamieścił kwalifikator *Abk.*, informujący użytkownika, że ma on do czynienia z abrewiaturą. Zawsze zamieszczano także rozwinięcie skrótowca w języku rosyjskim, np. *агрпункт = Abk. für агрономический пункт = agronomische Station, военмор = Abk. für военный моряк = Matrose der Kriegsmarine.*

Dwojaki, niełatwo dający się uzasadnić sposób rejestracji skrótowców w słowniku dwujęzycznym zaprezentował autor opracowania *Russisch-Deutsches Wörterbuch* (RDWL) – K. Leyn. Słownik ukazał się w Moskwie w 1989 r. nakładem wydawnictwa Русский язык. Na stronie 721 publikacji zamieszczono spis najczęściej używanych skrótowców. Lista obejmuje jednak tylko abrewiatury inicjalne. Jest ich tu niewiele, bo zaledwie 112 jednostek. Co szczególnie ciekawe, abrewiatury opatrzone wprawdzie informacją o miejscu akcentu oraz o sposobie wymawiania, lecz nie podano ich niemieckich odpowiedników, np. *ЛГУ (эл-ээ-у) = Ленинский государственный университет.*

¹⁶ Autorzy uwzględnili ponadto derywaty utworzone od skrótowców, a mianowicie nazwy osób, np. *АПН-овец, апээнновец, -ва = Mitarbeiter der Presseagentur „Novosti”.*

Mimo dołączenia do słownika aneksu zawierającego abrewiatury, niektóre literowce i głoskowce trafiły jednak do jego głównego korpusu. W takich wypadkach podaje się ich niemieckie ekwiwalenty oraz informację o rodzaju gramatycznym. Brakuje wskazówek dotyczących wymowy i akcentuacji, np. *ОВИР м = отдел виз и регистрации = Paß- und Visabüro*.

Niekonsekwentnie opisano złożeniowce. Niekiedy czytelnik ma możliwość poznania ich rodzaju gramatycznego w języku wejścia i wyjścia, np. *культкомиссия ж = Kommission f [Ausschuß] für Kulturarbeit*, innym zaś razem otrzymuje tylko rosyjskie rozwinięcie, np. *оргкомитет = организационный комитет = Organisationskomitee*.

W tym samym roku 1989, również w Moskwie i nakładem tego samego wydawnictwa, ukazał się *Русско-немецкий словарь (краткий)* (RNSR) przygotowany pod redakcją E.L. Rimaschewskiej. To nieduże opracowanie przeznaczone było głównie dla uczących się języka niemieckiego. Zdaniem zespołu autorskiego mogło być pomocne także w pracy tłumacza. W tym słowniku skrótowce inicjalne (przedstawione w dość dużej liczbie) z reguły są opatrzone rozwinięciem, niekiedy również propozycją tłumaczenia samej abrewiatury, np. *АССР = автономная советская социалистическая республика = ASSR f, (Autonome Sozialistische Sowjetrepublik)*. Kilka akronimów można odnaleźć wewnątrz innych (nieakronimowych) artykułów hasłowych. Na przykład w haśle *агентство* znalazła się jednostka słownikowa *Телеграфное агентство Советского Союза (ТАСС)* i jej niemiecki odpowiednik *Telegrafagentur der Sowjetunion (TASS)*.

Licznie reprezentowane są w RNSR złożeniowce, choć podobnie jak w innych publikacjach, z niekonsekwentnym stosowaniem rozwinięcia rosyjskiego, np. *политучёба = politischer Unterricht, politische Schulung, политэкономия = политическая экономия = politische Ökonomie, Politökonomie*.

U schyłku XX w., w roku 2000, ukazał się w Moskwie słownik przekładowy zatytułowany *Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Wörterbuch* (RDWK), przygotowany pod wspólną redakcją I.A. Kuzminy i V.J. Kuzavljova. Każda z części zawiera ok. 11 tys. wyrazów, zdaniem redaktorów – najczęściej używanych zarówno w języku rosyjskim, jak i niemieckim.

Twórcy słownika zrezygnowali z przestarzałych w odczuciu współczesnego użytkownika abrewiatur zawierających produktywne człony *агит-* czy *полит-*, natomiast znalazły się w siatce hasel te skrótowce, które odnoszą się do najnowszych osiągnięć techniki. Co prawda przy haśle *АЭС* napotkamy odsyłacz do artykułu *атомный*, jednak tam zamieszczono tylko rozwinięcie *атомная электростанция* oraz propozycje niemieckich ekwiwalentów (ze wskazaniem ich rodzaju gramatycznego oraz końcówki liczby mnogiej): *Atomkraftwerk n, -e, Kernkraftwerk n*.

Skrótowce uwzględniono ponadto w dołączonym do RDWK spisie nazw geograficznych. Użytkownik znajdzie tam rosyjskie rozwinięcie abrewiatury, np. *ФРГ = см. Федеративная Республика Германии*, lecz po niemiecki ekwiwalent zostanie odesłany do głównego korpusu, w którym nazwy geograficzne przedstawiono w ich pełnym brzmieniu.

5. Problem doboru odpowiedników dla rosyjskich skrótowców wczesnoprewolucyjnych

Walerij P. Bierkow zauważył we wstępie do swojej monografii, że leksykografię można określić mianem nie tylko nauki, lecz także sztuki (Берков 2004: 4). Ważną funkcję słownika dostrzegł również Stanisław Urbańczyk, nazywając go „cierpliwym i niezużonym doradcą, towarzyszem kształcenia się i kulturalnego życia, kulturalnego obcowania” (Urbańczyk 1964: 1). Natomiast Andrzej Bogusławski wskazał na dwie ważne cechy słownika: winien on dać informację jasną i pełną oraz umożliwić szybkie jej odnalezienie (Bogusławski 1979: 34).

Przytoczone wyżej opinie zdają się niezwykle trafnie opisywać pracę leksykografa, który podejmuje się poszukiwania odpowiedników przekładowych dla skrótowców. Zadanie to jest wyjątkowo trudne, gdyż – jak wiadomo – jednostki te odnoszą się do tzw. leksyki bezekwiwalentnej, tj. takiej, która nie ma swych odpowiedników systemowych w języku wyjścia (Берков 2004: 155).

Biorąc pod uwagę główny obiekt zainteresowania leksykografii dwujęzycznej, którym jest właściwy, możliwie najbardziej adekwatny dobór translatów (Дубичинский 2009: 83), badacze zajmujący się tą problematyką, obserwując błyskawiczne rozpowszechnianie się skrótowców w językach drugiej połowy XX wieku, musieli podjąć się ustalenia zasad przekładania abrewiatur oraz prezentacji tych zasad. Ponieważ słownik ma być dziełem o charakterze praktyczno-przekładowym, jak słusznie konstatuje A. Bogusławski, translaty muszą zostać dobrane w taki sposób, by jak najpełniej oddawały treść translandów. Badacz definiuje tłumaczenie jako podstawienie wyrażenia języka translatów na miejsce wyrażenia języka translandów, które jest odpowiednie dla danej sytuacji, tzn. najbardziej naturalne dla rodzimych użytkowników języka translandów w konkretnej sytuacji (Bogusławski 1988: 22).

Jak się jednak okazuje, różnorodność skrótowców wymagała rozszerzenia powyższych wskazówek. Problem ten podjęli dwaj znani leksykografowie – S. Włachow i S. Fłorin (Влахов, Флорин 1980). W swojej monografii poświęcili cały rozdział zagadnieniu przekładania jednostek skróconych. Badacze uznali, że najbardziej adekwatnym typem przekładu jest użycie takiego samego skrótowca (bądź pojęcia zbliżonego, czyli zastosowanie formy rozwiniętej¹⁷) w języku wyjścia. S. Włachow i S. Fłorin uściślili, że dopuszczalne są dwie możliwości, a mianowicie: przekład przy użyciu skrótowca (warunkowany jego obecnością w języku wyjściowym lub możliwością jego utworzenia) – co ważne, w tym wypadku nie musi być tożsama struktura abrewiatury, np. *IAN (Internatjal Arbeiterhilfe) = Межрабпом*, bądź też przekład rozwiniętej formy skrótowca. Możliwość taka dopuszczalna jest wtedy, gdy w języku translatów nie ma bezpośredniego ekwiwalentu w postaci jednostki skróconej. Jako przykład autorzy podają rosyjskie słowo *редколлегия* i jego angielski, adekwatny, lecz występujący w formie rozwiniętej odpowiednik *editorial board*.

Drugą możliwością przekładu jest transkrypcja lub transliteracja skrótowca. Zabieg ten stosuje się wtedy, gdy leksykograf ma do czynienia z abrewiaturą rozpowszechnioną,

¹⁷ Np. *заяц = registry office*.

popularną i często używaną. Będą to zatem w dużej mierze nazwy własne oraz nazwy instytucji i organizacji o zasięgu międzynarodowym, np. *UNESCO = ЮНЕСКО*.

Trzeci, rzadki wariant ekwiwalencji skrótowców, stanowi transkrypcja rozwiniętej formy wejściowej. Jako przykład S. Włachow i S. Fłorin podają tu amerykańską abrewiaturę AP, czyli Associated Press. Jednostka ta bywa przekładana za pomocą poręcznego skrótowca *АП*, ale równie często w formie odpowiednika spotkać można transkrypcję pełnej formy: *Ассоциэ́йтед пресс*. Taki model przekładu odnosi się do nazw przedsiębiorstw, związków i organizacji lokalnych niewystępujących w języku wyjścia.

Jako czwartą możliwość wymienia się przeniesienie skrótowca. Mowa tu przede wszystkim o skrótowcach łańskich, których nie trzeba transliterować ani transkrybować, ponieważ są bez problemu rozpoznawalne, np. *PS (post scriptum)*, *NB (notabene)* (Влахов, Флорин 1980: 316–319).

Ważne tezy dotyczące ekwiwalencji skrótowców sformułowane zostały w opracowaniu pod redakcją Wojciecha Chlebdy (Chlebda 2007). W dziale *Skrótowce* (pióra Łukasza Grabowskiego i Tamary A. Milutiny) badacze dostrzegli trzy typy relacji między abrewiaturami: zapis alfabetem łańskim w obu językach w wypadku takich skrótowców obcego pochodzenia, jak *CD*, *DVD*, oryginalny zapis w języku polskim i transliteracja cyrylicą w języku rosyjskim (np. *FIFA = ФИФА*), wreszcie nieprzyjęcie oryginalnej pisowni i utworzenie skrótowca na podstawie tłumaczenia pełnej formy (np. *HIV = ВИЧ*).

Uczni dodają też, co ważne, że język rosyjski, wyjątkowo obfitujący przecież w różnorakie skrótowce, nie dysponuje systemowymi odpowiednikami wielu popularnych polskich abrewiatur (np. *bhp*), choć pełne formy takich formacji język ów rejestruje. W takich sytuacjach nie należy tworzyć skrótowców „na siłę”.

Krótkie wskazówki na temat przekładu skrótowców można również odnaleźć w artykułach specjalistycznych, niekiedy także dotyczących innych zasobów leksyki (Алексеев, Каширина 2013; Барбашева, Авраменко 2011; Schmelz 1997; Suárez, Fernández, Peraza 2013).

6. Opracowanie leksykograficzne rosyjskich skrótowców wczesnoporewolucyjnych w *Słowniku rosyjsko-polskim* pod red. J. Krasnego

Pierwszy z rozdziałów empirycznych rozprawy ilustruje dwujęzyczny opis leksykograficzny 468 skrótowców wyekscerpowanych z siatki haseł RPS.

Analiza struktury abrewiatur, ich semantyki, kształtu lewej strony artykułów hasłowych oraz doboru i opisu polskich odpowiedników pozwoliła na wyróżnienie następujących modeli przekładu:

I. [Skrótowiec rosyjski] -> [skrótoiec polski]; 4 tak opracowane jednostki, np. *Дагестанская АССР = Dagestańska ASRR*; *Казакская АССР = Kazakaska ASRR*.

II. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + skrótowiec polski]; 25 artykułów hasłowych o takiej budowie, np. *БССР = Белорусская советская со-*

циалистическая республика = Białoruska socjalistyczna republika radziecka¹⁸ = BSRR; ВКП(б) = Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков) = Wszechzwiązkowa partja komunistyczna (bolszewików) = WKP(b).

III. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + transliteracja skrótowca + skrótowiec polski]; 4 skrótowce: Цека = Центральный комитет = Komitet Centralny = CK, КС; Цекамол = Центральный комитет Союза коммунистической молодежи = Komitet Centralny Związku Młodzieży Komunistycznej = CK ZMK¹⁹.

IV. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + transliteracja skrótowca]; odnotowano 161 abrewiatur, np. Автодор = Общество содействия развитию автомобилизма и улучшению дорог в РСФРР = Stowarzyszenie rozwoju automobilizmu i ulepszenia dróg w RSFRR = Awtodor; Варнитсо = Всесоюзная ассоциация работников науки и техники для содействия социалистическому строительству в СССР = Wszechzwiązkowa asocjacja pracowników nauki i techniki = Warnitso.

V. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia]; zarejestrowano 184 formacje, np. Главрепертком = Главный репертуарный комитет при Главискусстве = Główny komitet repertuarowy; Далькрайком = Краевой комитет Дальнего Востока = Komitet krajowy Dalekiego Wschodu.

VI. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [transliteracja skrótowca]; 1 jednostka: пролеткульт = организация для разработки вопросов пролетарской культуры = proletkult m.

VII. [Skrótowiec rosyjski] -> [tłumaczenie rozwinięcia + transliteracja skrótowca]; 1 przykład: политбюро = biuro polityczne = politbiuro.

VIII. [Skrótowiec rosyjski] -> [tłumaczenie rozwinięcia]; 80 takich skrótowców, np. культпункт = stacja pracy kulturalnej, оśrodek pracy kulturalnej; Наркомвнешторг = Комисariat Ludowy Handlu Zewnętrznego.

IX. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + uniwersalizm]; 1 artykuł hasłowy: ВЧК = Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с саботажем, спекуляцией и контрреволюцией, разг. Чека, Чрезвычайка = Wszechrosyjska nadzwyczajna komisja do walki z sabotażem, spekulacją i kontrrewolucją = Czeka, Czezwyczajka.

X. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + przekład za pomocą jednostki nieskróconej]; 3 jednostki: завхоз = заведующий хозяйством = zarządzający gospodarstwem = gospodarz; линкор = линейный корабль = okręt linjowy = linjowiec m.

XI. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie za pomocą jednostki nieskróconej]; 2 tak zbudowane hasła: ветврач = ветеринарный врач = weterynarz m; комсостав = воен. см. командный состав = dowództwo, szarżef pl²⁰.

¹⁸ W tym i w kilku innych wypadkach widoczna jest w RPS (na stronie polskich odpowiedników) interferencja ortografii rosyjskiej, powodująca błędny zapis nazw własnych.

¹⁹ Hybryda: pierwszy człon skrótowca (CK) jest transliteracją rosyjskiego rozwinięcia, drugi (ZMK) – polskim skrótowcem.

²⁰ Hasło odsyłaczowe, odpowiednik zaczerpnięty z artykułu командный состав.

XII. [Skrótowiec rosyjski] -> [brak odpowiednika]; 2 nieopracowane eksplicytnie na prawej stronie artykuły hasłowe (przedstawiono tylko ilustracje kontekstowe): *зам = в слжн. заместитель*; *у нас новый з. = тату nowego zastępcę*; *профлиния, по-линии = po linii związku zawodowego, po linii związkowej*.

Analiza skrótowców rosyjskich i ich polskich odpowiedników pozwoliła na sformułowanie następujących konkluzji:

1) Najczęściej wykorzystywane typy ekwiwalencji to modele IV i V, które różnią się od siebie występowaniem // niewystępowaniem transliteracji skrótowca z języka wejścia. Oba modele translacji należy ocenić pozytywnie. Dają one użytkownikowi słownika kompleksową informację o hasle, tj. rozwinięcie rosyjskie i jego przekład. Negatywnie postrzegam natomiast brak konsekwencji w stosowaniu wskazanych typów ekwiwalencji, skrótowce bowiem przełożone według tych schematów nie różnią się od siebie ani strukturalnie, ani semantycznie, co świadczy o braku systemu, o elemencie przypadkowości w dodatkowym stosowaniu transliteracji skrótowca.

2) Stosunkowo produktywnym sposobem ekwiwalencji okazał się model VIII. Według niego przełożono wszystkie abrewiatury z elementem składowym *Нарком-*, wyrazy częściowo skrócone oraz kilka skrótowców należących – ze względu na swą strukturę – do grupy sylabowców. Jak się wydaje, redaktor słownika zrezygnował w tych wypadkach z rozwinięcia rosyjskiego ze względu na znaczne rozpowszechnienie w ówczesnym języku rosyjskim formacji z częścią składową *Нарком-*. Trzeba pamiętać, że szczególnie adresat badanej publikacji, czyli przedstawiciel polskiej mniejszości narodowej w ZSRR, nie powinien mieć problemów z rozszyfrowaniem tego typu abrewiatury. Zatem postępowanie J. Krasnego wydaje się uzasadnione. Należy jednak zwrócić uwagę na niekonsekwentne stosowanie modelu V i VIII (w odniesieniu do wyrazów częściowo skróconych).

3) Rzadko stosowanym typem ekwiwalencji okazał się model II. Przełożono w ten sposób te skrótowce, które miały swoje odpowiedniki (w postaci abrewiatur) w polszczyźnie okresu międzywojennego. Były to m.in. nazwy powszechnie znanych organizacji, partii politycznych oraz niektóre nazwy geograficzne. Dodatkowo są one w słowniku opatrzone rozwinięciem rosyjskim oraz jego polskim przekładem. Ten typ ekwiwalencji jest – moim zdaniem – wzorcowy: z jednej strony użytkownik otrzymuje rozwinięcie skrótowca, dzięki czemu poznaje komponenty wyjściowe, co przy dużej intensywności tworzenia skrótowców w latach 20. i 30. XX w. oraz ich znacznej labilności jest w pełni zasadne, z drugiej zaś – otrzymuje gotowy ekwiwalent, którego może użyć w analogicznej sytuacji mownej w języku translatów (wyjścia), co spełnia fundamentalny – zdaniem przekładoznawców – warunek powodzenia: jednolita podstawa porównania (*tertium comparationis*).

4) Pozostałe modele zostały wykorzystane w niewielkim stopniu, przełożono według nich pojedyncze skrótowce. Warto jednak podkreślić, że i te modele trzeba w większości wypadków ocenić pozytywnie. Rezygnacja z rozwinięć rosyjskich i ich polskich tłumaczeń w modelu I, obejmującym powszechnie znane skrócone nazwy geograficzne, wydaje się uzasadniona (niemniej należało uprzedzić o tym czytelnika, by uniknąć zarzutu niekonsekwencji). Przekład za pomocą jednostki nieskróconej lub uniwerbizmu ma źródło w różnicach systemowych między stanem w języku wejścia i języku wyjścia (modele IX, X, XI).

Trudno natomiast usprawiedliwić jednostkowy brak rozwinięcia rosyjskiego w modelu VII.

5) Dwa hasła zawierające rosyjskie skrótowce nie zostały opracowane leksykograficznie przez zespół redakcyjny słownika, przedstawiono jedynie ilustracje kontekstowe. Zapewne stało się tak przez zwykłe przeoczenie.

6) Szczegółowe uwagi dotyczące przekładowego opracowania leksykograficznego skrótowców odnoszą się do takich aspektów technicznych, jak: proponowanie ciągów synonimicznych w charakterze ekwiwalentów (bez dyrektywy wyboru każdego z nich), posługiwanie się w rozwinięciu rosyjskim skrótami graficznymi, których nie rozwinięto w przedmowie do słownika, niekonsekwentne dołączanie wskazówek interpretacyjnych, a także komponentów fakultatywnych i informacji gramatycznych (nierazko zbędnych). Co się tyczy krytycznej oceny jakości (poprawności językowej) polskich odpowiedników zaproponowanych przez J. Krasnego, to przede wszystkim trzeba tu wskazać częstą interferencję ortografii rosyjskiej w zapisie translatów, a także zmieniony szyk wyrazów w polskim tłumaczeniu rozwinięcia rosyjskiego spowodowany oddziaływaniem rosyjskiego wzorca składniowego.

7) Słownik J. Krasnego odzwierciedlił na swojej prawej stronie pewne cechy tzw. polszczyzny radzieckiej. Te cechy ujawiły się także w naszym materiale. Można tu wskazać charakterystyczne zmiany szyku wyrazów, do których dochodzi pod wpływem rosyjskim (np. przydawka gatunkująca na pierwszym miejscu: *lekkie metale*²¹ zamiast *metale lekkie*), zmiana końcówek fleksyjnych (zazwyczaj zleksykalizowana) wskutek oddziaływania wzorców rosyjskich (np. dop. lm. *kadrów*²² zamiast *kadr*), pożyczki z rosyjskiego (właściwe, formalno-semantyczne, np. *dyspenser*²³ zamiast *poradnia*, *katorżanin*²⁴ zamiast *katorżnik*, *kooperatywa*²⁵ zamiast *spółdzielnia*, oraz kalki semantyczne, np. *gospodarstwo*²⁶ zamiast *gospodarka*, *lud*²⁷ zamiast *naród*, *oddział*²⁸ zamiast *wydział*, *wojenny*²⁹ zamiast *wojskowy*).

8) Znamienna jest stosunkowo duża liczba synonimów wśród proponowanych polskich odpowiedników dla rosyjskich rozwinięć skrótowców. Fakt ten świadczy najprawdopodobniej o tym, że polskie nazwy w ogóle nie były przez miejscowych Polaków używane (podobnie jak i polskie skrótowce). Wystarczały im, osobom sprawnie posługującym się na co dzień językiem rosyjskim, odpowiednie jednostki rosyjskie (nie zakłócały komunikacji).

7. Opracowanie leksykograficzne rosyjskich skrótowców wczesnoporewolucyjnych w *Słowniku rosyjsko-niemieckim* pod red. A.F. Nesslerera

Z RNS wyekscerpowano 447 skrótowców, które zostały poddane analogicznej analizie, co akro-

²¹ Ros. *лёгкие металлы*.

²² Ros. *кадров*.

²³ Ros. *диспансер*.

²⁴ Ros. *каторжанин*.

²⁵ Ros. *кооператив*.

²⁶ Por. ros. *хозяйство* ('gospodarstwo' i 'gospodarka').

²⁷ Por. ros. *народ* ('lud' i 'naród').

²⁸ Por. ros. *отдел* ('oddział' i 'wydział').

²⁹ Por. ros. *военный* ('wojenny' i 'wojskowy').

nimy wypisane z siatki haseł RPS. W wypadku opracowania A.F. Nesslera badanie pozwoliło na ustalenie trzynastu modeli translacji, a mianowicie:

I. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + skrótowiec niemiecki]; 7 jednostek, np. *ВКП(б) = Всесоюзная Коммунистическая Партия (большевикова) = Kommunistische Partei der UdSSR = KPSU; профинтерн = Красный Интернационал профсоюзов = Rote Gewerkschafts-Internationale f = RGI*

II. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + transliteracja]; 15 wypadków, np. *Спортинтерн = Красный спортивный интернационал = Rote Sportinternationale = Sportintern f; Турксиб = Туркестано-Сибирская железная дорога = Turkestan-Sibirsche Bahn = Turksib f.*

III. [Skrótowiec rosyjski] -> [tłumaczenie rozwinięcia + skrótowiec niemiecki]; 2 przykłady, a wśród nich: *КПГ = Kommunistische Partei Deutschlands = KPD; Межрабпом = Internationale Arbeiterhilfe = IAN.*

IV. [Skrótowiec rosyjski] -> [tłumaczenie rozwinięcia + transliteracja]; 3 jednostki, np. *Коминтерн = Kommunistische Internationale = Komintern f; Моссельпром = Moskauer Trust m für landwirtschaftliche Industrie = Mosselprom n.*

V. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [compositum + transliteracja]; 3 tak opracowane skrótowce, np. *Волховстрой = строительство Волховской гидроэлектростанции = Wolchowkraftwerk = Wolchowstroj m; Госплан = Государственная плановая комиссия = Staatsplankommission f = «Gosplan» m.*

VI. [Skrótowiec rosyjski] -> [tłumaczenie rozwinięcia]; 63 abrewiatyry, np. *госпромшленность = staatliche Industrie; квартхоз = Stadtteilsektion f der Kommunalwirtschaft f.*

VII. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia]; 195 formacji, np. *комсостав = командный состав Красной армии = Kommandeure pl (der Roten Armee); КУБУ = Комиссия по улучшению быта ученых = Kommission f für Besserung der Lage der Gelehrten.*

VIII. [Skrótowiec rosyjski] -> [compositum]; 54 hasła, np. *культработа = Kulturarbeit f; партдисциплина = Parteidisziplin f.*

IX. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [compositum]; 77 skrótowców, np. *прораб = производитель работ = Bauführer m; рабкор = рабочий корреспондент = Arbeiterkorrespondent m.*

X. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [tłumaczenie rozwinięcia + compositum]; 13 abrewiatyry, np. *главбух = главный бухгалтер = Chef m der Buchhalterei = Oberbuchhalter m; ЦЭС = Центральная электрическая станция = elektrische Zentrale = Kraftsanlage.*

XI. [Skrótowiec rosyjski] -> [tłumaczenie rozwinięcia + compositum]; 2 jednostki: *культработник = Aufklärer m = Kulturarbeiter m; партвзыскание = disziplinäre Parteistrafe = Parteiberatung f.*

XII. [Skrótowiec rosyjski + rozwinięcie rosyjskie] -> [brak odpowiednika]; 10 haseł: *АССР = Автономная Советская Социалистическая Республика; БСЭ = Большая Советская Энциклопедия.*

XIII. [Skrótowiec rosyjski] -> [brak odpowiednika]; 3 nieopracowane artykuły hasłowe, np. *авиаматка; профлиния, по -и = auf der Linie der Gewerkschaftsarbeit.*

Po przeprowadzeniu dokładnej analizy artykułów hasłowych sformułowano następujące wnioski:

1) Zdecydowanie najczęściej stosowanym modelem okazał się model VII, według którego opisano leksykograficznie blisko połowę wszystkich rosyjskich skrótowców. Z pewnością nie jest to złe rozwiązanie, ponieważ w tak opracowanych artykułach hasłowych użytkownik słownika otrzymuje rosyjskie rozwinięcie skrótowca, a także tłumaczenie owego rozwinięcia na język niemiecki. Brakuje natomiast, co jest niewątpliwie mankamentem tego rodzaju opisu, translatu w postaci niemieckiego skrótowca (w tym także transliteracji abrewiatury). Jest to zabieg usprawiedliwiony jedynie w tych wypadkach, kiedy translantem jest nazwa partii politycznej, organizacji czy związku zawodowego o wąskim zasięgu, mało jeszcze rozpowszechniona we wczesnym okresie porewolucyjnym.

2) Wiele skrótowców przełożono według modelu IX. Jest on w zasadzie tożsamy z najbardziej produktywnym typem VII, jedyna zaś różnica polega na tym, że na prawej stronie zamiast rozwinięcia w formie przekładu znajdziemy niemieckie złożenie (*compositum*). Do obu modeli zalicza się łącznie 265 abrewiatur, co pozwala stwierdzić, że zespół pod kierownictwem A.F. Nesslera przede wszystkim decydował się na wskazanie rosyjskiego rozwinięcia skrótowca wejściowego i rezygnację z akronimu lub jego transliteracji w języku wyjścia.

3) Nieco mniej jednostek niż w modelu VII należy do typu VI i VIII. Modele te, podobnie jak VII i IX, różnią się od siebie wyłącznie występowaniem na stronie translatów rozwinięcia w formie przekładu lub zastąpieniem go złożeniem, natomiast w obu nie ma rosyjskiego rozwinięcia skrótowców. Przegląd 117 przykładów, które zostały tu zebrane, nie pozwala jednak na stwierdzenie, dlaczego potraktowano je inaczej niż abrewiatury zgromadzone w innych, bardziej produktywnych modelach. Co więcej, trudno jest także uchwycić przyczynę, dla której redaktor ilustrował za pomocą krótkiego kontekstu rosyjskie rozwinięcie bądź z ilustrowania rezygnował. Ta niekonsekwencja w budowie artykułów hasłowych na pewno utrudnia użytkownikowi korzystanie ze słownika.

4) Pozostałe modele, czyli model I, II, III, IV, V oraz X i XI były wykorzystywane zaledwie sporadycznie. W naszej opinii pierwsze dwa typy to najlepsze rozwiązania translacyjne. Użytkownik bowiem z jednej strony otrzymuje pełną informację w języku wejścia (tzn. oprócz skrótowca poznaje także jego rozwinięcie) oraz wyjścia, mając podany przekład rozwinięcia oraz niemiecki skrótowiec lub – wtedy, gdy brakuje systemowego odpowiednika – transliterację abrewiatury. W modelu III i IV budowa artykułu po stronie translatów jest identyczna, jak ta w grupie I i II, lewa zaś strona nie zawiera rosyjskiego rozwinięcia. Choć tu także trudno dopatrzeć się jasnych przesłanek rezygnacji z podawania rozwinięć, to biorąc pod uwagę fakt, że adresat opracowania – Niemiec mieszkający w ZSRR – orientował się już dobrze w rosyjskim środowisku językowym, trzeba ocenić ten zabieg jako akceptowalny, mimo że nieco ryzykowny z uwagi na ekspansję skrótowców w badanym okresie. Model V to także dobre opracowanie leksykograficzne – tu rozwinięcie w formie przekładu zastąpione jest złożeniem, towarzyszy mu natomiast transliteracja. Łącznie typy I–V objęły 30 jednostek, czyli zaledwie nieco ponad 5% analizowanego materiału. Oceniam to jako wadę RNS, gdyż bez wątplenia są to najlepsze modele spośród wszystkich trzynastu wyróżnionych w toku badań.

5) Grupy X i XI, jak już wspomniano, to modele słabo wykorzystane w badanym źródle. Ich cechą charakterystyczną jest występowanie na prawej stronie artykułu hasłowego tłumaczenia rozwinięcia oraz niemieckiego złożenia. Zatem *de facto* są to dwa synonimiczne niemieckie odpowiedniki, z tym, że jeden z nich ma formę opisową, natomiast drugi podano w postaci poręcznego *compositum*. Nie jest to dobre rozwiązanie, zwłaszcza, że przy propozycjach ekwiwalentów przekładowych brakuje dyrektyw wyboru.

6) Osobnego komentarza wymagają modele XII i XIII. W pierwszym użytkownik słownika otrzymuje tylko rosyjskie rozwinięcie skrótownicy, czyli nie znajduje w słowniku tego, czego w nim szuka: niemieckiego odpowiednika. Odnotowano 10 takich sytuacji. Trzeba tu podkreślić, że niektóre rozwinięcia (np. w artykule hasłowym *пук*³⁰) zostały poprzedzone odsyłaczem, a mimo to opracowania pełnej formy brakuje w słowniku. Dwie jednostki (model XIII) pozostały bez jakiegokolwiek opisu, jedna zaś otrzymała tylko ilustrację kontekstową. Chociaż oceniając kompleksowo, hasła nieopracowane (lub opracowane tylko na lewej stronie) stanowią niewielki odsetek wszystkich interesujących nas artykułów, fakt ten musimy tu zaliczyć do usterek.

7) Użytkownikowi słownika nieco utrudnia korzystanie ze niego duża liczba haseł odsyłaczowych. Brak jasnych wskazówek co do sposobu opracowania takich artykułów wydłuża czas poszukiwania miejsca w słowniku, w którym hasło zostało przełożone, kilkuwyrazowe bowiem rozwinięcia skrótownic to, z wyjątkiem nazw geograficznych, podhasła w mikrostrukturach innych artykułów. Na przykład skrótowniec *компартия* odsyła nas do połączenia *коммунистическая партия*. To połączenie znajdziemy jednak dopiero w haśle *коммунист*. Inną kwestią dotyczącą odsyłaczy, wartą zasygnalizowania, jest fakt, że odnotowano sytuacje, gdy odsyłacz nie poprzedza rozwinięcia (co może sugerować nieopracowanie hasła), tymczasem owa forma jest zarejestrowana w innym miejscu RNS (np. *комбед*). W funkcji odsyłaczy występują wreszcie rosyjskie rozwinięcia, różniące się od rzeczywistej formy hasła (por. np. *Закреспублика*). Tak więc opracowanie haseł odsyłaczowych to jeden z głównych mankamentów, które trzeba wytknąć po gruntownej analizie pracy A.F. Nesslerera.

8) Zastrzeżenia budzi sposób przedstawienia graficznego ekwiwalentów przekładowych w postaci transliteracji abrewiatur rosyjskich i skrótownic niemieckich. Transliteracja jest niekiedy umieszczona w cudzysłowie (np. *Автомор*³¹), innym razem w nawiasie (np. *Волховстрой*³²) lub też bez jakichkolwiek zabiegów edytorskich (np. *Коминтерн*³³). Zdecydowaną większość skrótownic niemieckich ujęto w nawias (np. *КПД*³⁴), zdarzyły się jednak dwa wypadki rezygnacji z takiego zapisu (por. *НЭП*³⁵). Wymienione niekonsekwencje w technicznym opracowaniu haseł to jedna z wad badanego źródła, wad wprawdzie niegroźnych, ale jednak podważających zaufanie do redaktora.

³⁰ RNS notuje: *пук* = см. районный исполнительный комитет.

³¹ Prawa strona hasła: «*Autodor*» m, *Unionsgesellschaft f für Organisation des Kraftwagenverkehrs und Straßenbaues*.

³² Translat: *Wolchowkraftwerk n (Wolchowstroj m)*.

³³ Strona odpowiedników: *Komintern f, Kommunistische Internationale*.

³⁴ Prawa strona: *Kommunistische Partei Deutschlands (KPD)*.

³⁵ Ekwiwalenty: *neue ökonomische Politik, Nöp f*.

9) RNS okazał się cennym źródłem dokumentacyjnym niemieckojęzycznej radzieckiej, o czym świadczy obecność wśród zarejestrowanych w nim skrótowców wielu sowietyzmów. Pozwala to przypuszczać, że korpus słownika obfituje w tego typu jednostki, czyli zawiera także inną leksykę sowiecką. Badane źródło nadaje się do wykorzystania w kompleksowych badaniach poświęconych zmianom językowym we wczesnym okresie porewolucyjnym.

8. Porównanie opisu leksykograficznego skrótowców zarejestrowanych w RPS i RNS

W toku prac nad zgromadzonym materiałem, dostrzegłem ciekawe różnice między artykułami hasłowymi zarejestrowanymi w RPS i RNS, więc uznałem za celowe sprawdzenie, w jaki sposób redaktorzy opracowali powtarzające się w obu słownikach skrótowce rosyjskie. Syntetyczne wyniki tej analizy zostały omówione w przedostatnim rozdziale rozprawy.

Nie skupiałem się na różnicach technicznych, czyli graficznej ilustracji prawej strony haseł (użyciu nawiasów i cudzysłowów), jak również rozwiązaniach translacyjnych (tj. stosowaniu lub rezygnacji z transliterowania formacji wejściowej, przekładzie za pomocą skrótowca – systemowego odpowiednika czy też użycia rozwinięcia w formie przekładu). Te aspekty zostały już podsumowane w dwóch poprzednich rozdziałach.

Przedmiotem opisu uczyniłem lewą stronę artykułów hasłowych, czyli skrótowce i ich rosyjskie rozwinięcia. Wydawać by się mogło, że nie powinny wystąpić w tym względzie żadne różnice między źródłami, gdyż, jak już wspomniano, słowniki zostały wydane przez to samo wydawnictwo (ukazały się nawet w tej samej serii wydawniczej), w zbliżonym czasie, adresowano je temu samemu odbiorcy (przedstawiciel mniejszości), ponadto A.F. Nessler wymienił RPS jako jedno ze źródeł, z których korzystał podczas przygotowywania swojego słownika. Jak się jednak okazało, rozbieżności między słownikami wystąpiły, co więcej – wcale nie były rzadkie.

Trzeba przypomnieć, że oba słowniki włączyły do siatki haseł podobną liczbę skrótowców (RPS – 468 jednostek, RNS – 447). Abrewiatur, które wystąpiły zarówno w słowniku rosyjsko-polskim, jak i rosyjsko-niemieckim, zebrano 198. Haseł opracowanych na lewej stronie dokładnie w ten sam sposób było 71, czyli niewiele ponad 30%. Pozostałe artykuły hasłowe różniły się od siebie tym, że 1) stosowano odmienny zapis skrótowca, 2) w jednym ze słowników występowało rozwinięcie rosyjskie, w drugim zaś z niego zrezygnowano, 3) w rozwinięciu rosyjskim przyjęto inną ortografię, 4) rozwinięcie rosyjskie miało inną treść w każdym ze źródeł.

Odmienny zapis skrótowca spotkaliśmy trzynastokrotnie. Dotyczyło to, po pierwsze, zapisu wielkimi literami. Dla przykładu: RPS rejestruje postać *КИЖ*, RNS zaś – *КиЖ*, RPS ma *КУНЭМ*, natomiast RNS – *КУНЭМ*, w RPS odnajdziemy *МОНО*, w RNS dla odmiany – *Моно*, RPS stosuje zapis *Панн*, RNS – *ПАПП* itp. Już tych kilka przykładów pokazuje, że trudno ustalić reguły stosowania konkretnego zapisu, brakuje bowiem redaktorom jednolitej i przejrzystej zasady ortograficznej. We wszystkich wypadkach mamy do czynienia ze skrótowcami inicjalnymi, zapis małymi literami sugerowałby więc, jak sądzę, większy stopień leksykalizacji abrewiatury (tj. jej częstsze używanie) w języku rosyjskim. Niestety, nasz przegląd nie pozwala na wysnucie tego rodzaju wniosków.

Po drugie, pojawił się jeden przykład zapisu skrótownicy inicjalnego z kropkami – A.F. Nessler zastosował je w skrótownicy *К.В.Ж.Д.* U J. Krasnego kropek nie ma (zapis *КВЖД*). Możliwą przyczyną osobliwej ortografii w RNS jest fakt, że w rosyjskim języku pisanym powszechnie używa się skrótu graficznego *жд.* (= *железная дорога*). Prawdopodobnie więc pod jego wpływem analogicznie zapisano dwa pierwsze człony skrótownicy.

Szesnastokrotnie napotkałem odmienną postać ortograficzną rozwinięcia rosyjskiego. Wszystkie wypadki odnoszą się do zapisu stosowanego w RNS i dotyczą tego, że każdy z komponentów rozwinięcia podano wielką literą. O ile w odniesieniu do nazw geograficznych jest to działanie słuszne i błąd należałoby przypisać J. Krasnemu (por. np. *БССР, ЗСФССР, САСШ, УССР*), to inne jednostki poprawnie, czyli tylko z pierwszym członem pisanym wielką literą, przedstawiono w RPS (por. np. *ВЦИК*³⁶, *МКК*³⁷, *ПОКК*³⁸, *ЦКК*³⁹).

Trzeci etap analizy wykazał, że 55 razy w jednym ze słowników zabrakło rosyjskiego rozwinięcia skrótownicy, podczas gdy w drugim źródle zostało ono użytkownikowi podane. Rozwinięcie rzadziej występowało w RNS, co zresztą można również wywnioskować, śledząc produktywności modeli przekładania skrótownic, wyróżnionych w poprzednich rozdziałach.

Najciekawsze jest jednak podawanie rozwinięć skrótownic o różnej treści w każdym ze źródeł. Ku naszemu zdziwieniu tego rodzaju przykładów zanotowano aż 43. Tylko kilkakrotnie była to drobna rozbieżność, polegająca np. na użyciu przyimka *при*, formy dopełniacza lub rozszerzeniu rozwinięcia o jeden dodatkowy człon, niezmieniający jego znaczenia. Na przykład przy skrótownicy *Главрепертком* RPS rejestruje *Главный репертуарный комитет при Главискусстве*, a RNS jedynie *Главный репертуарный комитет*, w RPS *Главтуз* to *Главное управление высшими техническими учебными заведениями ВСНХ*, w RNS skrótowniec *ВСНХ* nie występuje, *КУТВ* w RPS wyjaśniono jako *Ком. университет трудящихся Востока им. Сталина*, w RNS zaś opuszczono element *им. Сталина*.

Wiele było jednak formacji skróconych, opatrzonych innymi, dość znacząco odbiegającymi od siebie rozwinięciami, np. **Автодор**: RPS: *Общество содействия развитию автомобилизма и улучшению дорог в РСФРР*; RNS: *Общество содействия развитию автомоторного транспорта, тракторного и дорожного дела в СССР*; **ВКТ**: RPS: *Всеобщая конфедерация труда*; RNS: *Всеобщая конференция труда*; **ВЧК**: RPS: *Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с саботажем, спекуляцией и контрреволюцией, разг. Чека, Чрезвычайка*; RNS: *Всероссийская Чрезвычайная Комиссия по борьбе с контрреволюцией*; **Главополитпросвет**: RPS: *Главный политико-просветительный комитет Республики при Наркомпросе*; RNS: *Главное управление политико-просветительными учреждениями*; **Госстрах**: RPS: *Гос. страхование*; RNS: *Гл. управление го-*

³⁶ RPS: *Всероссийский центральный исполнительный комитет*, RNS: *Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет*.

³⁷ RPS: *Московская контрольная комиссия ВКП(б)*; RNS: *Московская Контрольная Комиссия ВКП(б)*.

³⁸ RPS: *Рос. Общество Красного креста*; RNS: *Российское общество красного креста*.

³⁹ RPS: *Центральная контрольная комиссия*; RNS: *см. Центральная Контрольная Комиссия*.

сударственного страхования; **Торгсин**: RPS: *торговля с иностранцами*; RNS: *Всесоюзное объединение по торговле с иностранцами в СССР*.

Powyższy przegląd, choć zaledwie wycinkowy, wskazuje, że redaktorzy słowników mieli duże problemy ze wskazaniem bazowych połączeń wyrazowych rosyjskich skrótowców porewolucyjnych. W tych niespokojnych czasach nieustannie powoływano do życia nowe instytucje i organizacje, nadawano im pośpiesznie nazwy, potem te instytucje, związki, stowarzyszenia równie pośpiesznie reorganizowano, modyfikując albo całkowicie zmieniając ich nazwy, lub wręcz likwidowano i powoływano nowe. Zapewne trudno było użytkownikom języka za tą dynamiką nadążyć, na bieżąco śledzić zmiany i utrwałać je w pamięci. Poza tym na co dzień rozwinięcia bardzo popularnych, często stosowanych i z tego powodu wystarczająco komunikatywnych skrótowców przestały być potrzebne (a przy najmniej niezbędne). Tak więc labilność, nawet pewien chaos, dostrzeżony w badanych pod tym kątem źródeł leksykograficznych odzwierciedla najprawdopodobniej rzeczywisty stan znajomości pełnych nazw radzieckich instytucji i organizacji w ówczesnym społeczeństwie. Dowodzi jednocześnie, że oba słowniki powstawały w pośpiechu, że ich redaktorzy nie mieli możliwości dopracowania ich w każdym szczególe, a także nie mieli jeszcze do swej dyspozycji kompletnych wykazów tych specyficznych neologizmów, jakimi były wówczas abrewiatury, ani też ich naukowych opisów jednojęzycznych. Jest to jednocześnie kolejny dowód na to, jak bardzo trudnego zadania się podjęli (dwujęzyczny opis leksykograficzny jednostek przy braku ich kompetentnego i kompletnego opisu jednojęzycznego).

Porównałem też w obu słownikach hasła z wybranymi bardzo produktywnymi w okresie międzywojennym komponentami skróconymi, a mianowicie: *агит-*, *ген-*, *глав-*, *гос-*, *ком-*⁴⁰, *культ-*, *Нарком-*, *орг-*, *парт-*, *полит-*, *пром-* oraz *проф-*, zakładając, że i taka konfrontacja może doprowadzić do ciekawych konstatacji. Rzeczywiście w niektórych wypadkach wyniki takiego oglądu haseł okazały się interesujące.

Tak więc RPS zarejestrował tylko jeden skrótowiec z członem *парт-*: *Партиздат*, podczas gdy do źródła niemieckiego trafiło aż 17 tego typu formacji (*партактив*, *партбилет члена ВКП*, *партвызисание*, *партдирективы*, *партдисциплина*, *Партиздат*, *парткадры*, *партком*, *партконференция*, *партнагрузка*, *парторг*, *партсобрание*, *партставка*, *партстаж*, *партсъезд*, *партшкола*, *партячейка*).

Ta asymetria zaskakuje, komponent *парт-* bowiem powinien być najbardziej pożądanym translandem w słownikach, których podstawowym zadaniem miało być odzwierciedlenie bogactwa nowej, porewolucyjnej, radzieckiej leksyki. Jednak podobny znaczeniowo człon: *полит-* zarejestrowano w obu źródłach w niemal jednakowej liczbie abrewiatur (RPS uwzględnił nawet 2 jednostki więcej: 15 wobec 13 wprowadzonych do RNS). Co ciekawe, tylko cztery skrótowce powtórzyły się w obu opracowaniach⁴¹, pozostałe zaś były inne. Podobne wyniki przynosi porównanie haseł z komponentem *культ-* zamieszczonych w badanych źródłach. Redaktorzy zarejestrowali podobną liczbę skrótowców z tym

⁴⁰ W znaczeniu 'komunistyczny'.

⁴¹ *Политбюро*, *политграмота*, *политпросвет*, *политрук*.

składnikiem (RPS – 11, RNS – 10), ale w obu słownikach występują zaledwie dwa z nich⁴². Z kolei akronimy z członami *азум-* i *зен-* trafiły tylko do RNS (po 3 przykłady⁴³). Co do pozostałych komponentów, to badane źródła niewiele różniły się od siebie: *злав-*: RPS – 9 jednostek, RNS – 11 (w tym 8 wspólnych⁴⁴); *зос-*: RPS – 20 jednostek, RNS – 25 (15 wspólnych⁴⁵); *ком-*: RPS – 7 jednostek, RNS – też 7 (5 wspólnych⁴⁶); *Нарком-*: RPS – 25 jednostek, RNS – 21 (19 wspólnych⁴⁷); *орз-*: RPS – 5 jednostek, RNS – 4 (3 wspólne⁴⁸); *пром-*: RPS – 10 jednostek, RNS – 7 (5 wspólnych⁴⁹); *проф-*: RPS – 17 jednostek, RNS – 14 (10 wspólnych⁵⁰).

9. Optymalny opis leksykograficzny skrótownic porewolucyjnych w słowniku rosyjsko-innojęzycznym dla mniejszości etnicznych

Podsumowanie rozważań dotyczących opisu leksykograficznego skrótownic w dwóch moskiewskich słownikach przekładowych stanowi refleksja, w jaki sposób należało optymalnie opracować te szczególne, nietypowe i tak kłopotliwe jednostki języka w słowniku rosyjsko-innojęzycznym, adresowanym do przedstawicieli mniejszości etnicznych zamieszkujących ZSRR w latach 30. XX w.

Pierwszym krokiem powinno być ustalenie cech adresata słownika. Zatem potencjalny użytkownik słownika to osoba, która: biegle włada językiem wyjścia, zna realia kraju, w którym używa się języka wyjścia, w określonym stopniu zna język rosyjski, zna realia rosyjskie, w tym radzieckie.

Słownik przeznaczony dla takiego odbiorcy pełni funkcję pasywną, nie zaś – jak większość opracowań dwujęzycznych – produktywną. Użytkownikowi będącemu przedstawicielem mniejszości narodowej byłyby potrzebne, jak się wydaje, przede wszystkim te informacje, które znajdują się na lewej stronie artykułów hasłowych.

Należy też przypomnieć, że w okresie wczesnoporewolucyjnym przytłaczająca większość skrótownic to były neologizmy, jednostki nowego typu, bez stabilnego umocowania w ówczesnym systemie leksykalnym, niemające jeszcze uregulowań normatywno-poprawnościowych, bardzo chętnie i licznie powoływane do życia, tworzone spontanicznie. Niewątpliwie ich opis wymagał większej staranności i uwagi niż opracowanie innych jednostek języka.

⁴² *Культработа, культсбор.*

⁴³ *Азитбригада, агитпоезд, агитпункт, генштаб, генсовет, генсек.*

⁴⁴ *Главком, Главконцеском, Главполитпросвет, Главпромкадр, Главпрофобр, Главрепертком, Главсоюзос, Главтуз.*

⁴⁵ *Госаппарат, Госбанк, госбюджет, госзаём, Госиздат, госкредит, Госмедиздат, госплан, госпредприятие, госпромышленность, госснабжение, Госстрах, гостеатр, Госторг, госторговля.*

⁴⁶ *Комсомол, комчванство, комакадемия, Коминтерн, комячейка.*

⁴⁷ *Наркомвнешторг, Наркомвнудел, Наркомвод, Наркомвоенмор, Наркомздрав, Наркоминдел, Наркомлегпром, Наркомпочтель, Наркомпрос, Наркомпуть, Наркомрабкрин, Наркомсвязь, Наркомснаб, Наркомсобес, Наркомсовхоз, Наркомтруд, Наркомтяжпром, Наркомфин, Наркомюст.*

⁴⁸ *Орзбюро, орзвыводы, орзотдел.*

⁴⁹ *Промкадры, промпартия, промплан, промтовары, промфинплан.*

⁵⁰ *Профактив, профбилет, профдвижение, Профинтерн, профком, профлиния, профорган, профорганизация, профсоюз, профшкола.*

Dodam także, że moim zdaniem wszystkie skrótowce (oczywiście po uprzedniej starannej selekcji) – bez względu na ich strukturę – powinny znaleźć się w głównym korpusie słownika. Ma to dwa uzasadnienia: po pierwsze, jako równoprawne jednostki języka skrótowce powinny być traktowane tak, jak są traktowane inne wyrazy, po drugie zaś – odbiorca słownika nie zawsze zdaje sobie sprawę, że ma do czynienia z abreviaturą i że w związku z tym trzeba jej szukać na dołączonym do korpusu wykazie. Mogłoby to przede wszystkim znacznie wydłużyć czas poszukiwania artykułu hasłowego, a także utrudnić dotarcie do potrzebnego ekwiwalentu, a nawet – w niektórych wypadkach – wręcz doprowadzić do rezygnacji z dalszych poszukiwań (por. zapisaną w RPS małymi literami abreviaturę *зззс*, w badanym słowniku właściwie umieszczoną w siatce haseł, choć nawet dziś nie jest to powszechna praktyka⁵¹). Stałoby to w sprzeczności z priorytetami słownika: niezawodnością, szybkością odnajdowania odpowiedników, łatwością – ze względu na przejrzystość przyjętych zasad – posługiwania się nim.

Wspomniałem wyżej o szczególnej roli lewej strony hasła. Sądzę, że w słownikach takiego typu, jaki poddałem tu analizie, lewa strona powinna zawierać:

– rozwinięcie skrótowca (podane w nawiasie); odstępstwo jest możliwe i uzasadnione wtedy, gdy w słowniku jest kilka (kilkanaście) jednostek (skrótowców złożeniowych) z tym samym elementem składowym; w takim wypadku wystarczy rozwinięcie przy pierwszym z nich;

– informację o wymowie podaną w nawiasie kwadratowym (przy skrótowcach typu inicjalnego); dla ówczesnego przedstawiciela mniejszości etnicznej – mieszkańca ZSRR – byłaby to wskazówka niezwykle cenna, gwarantująca uzyskanie informacji praktycznej, użytkowej, tj. znajdująca zastosowanie w mowie, czyli w najczęstszym sposobie codziennej komunikacji.

Ważne jest także, aby rozwinięcia rosyjskie nie zawierały skrótów graficznych, a jeśli już się one pojawiają, to powinny zostać rozszyfrowane we wstępnej części słownika.

Należy ograniczyć stosowanie haseł odsyłaczowych (w szczególności odsyłaczy do pełnych, rozwiniętych form). Jeśli jednak skrótowce tworzą parę synonimiczną, wtedy użytkownik powinien zostać odesłany do hasła o większym rozpowszechnieniu.

Stronę translatów w słowniku przedstawionego typu wyobrażam sobie następująco:

a) jeśli w języku wyjścia funkcjonuje tożsamy odpowiednik rosyjskiego skrótowca, to:

- zamieszcza się go na pierwszym miejscu,
- w nawiasie podaje się jego rozwinięcie,

b) jeśli tożsamego odpowiednika skrótowca nie ma w języku wyjścia, skrótowiec zaś jest wyrazem rozpowszechnionym w języku rosyjskim, to:

- na pierwszym miejscu powinno się znaleźć tłumaczenie rosyjskiego rozwinięcia,
- na drugim miejscu (po przecinku) powinno się podać transliterację formy wejściowej,

⁵¹ Por. w WSRPS-2 aneks pt. *Skróty* (s. 793-799), a w nim zapisaną małymi literami abreviaturę *зззс*. Czytelnik słownika, który usłyszał (albo przeczytał) zdanie: *Они пошли в зззс*, będzie oczywiście szukał tego translądu w korpusie słownika i wcale nie mamy pewności, że – nie znalazłszy jej tam – w ogóle zajrzy do wykazu skrótów. (Jest w tym aneksie do WSRPS-2 także zapis *ЗАТС*, niesprawiający kłopotów, bo postać ortograficzna jasno wskazuje, że to skrótowiec).

c) jeśli w języku translatów nie ma tożsamesgo odpowiednika skrótownicy, ale skrótownic ten jest formacją o niewielkim rozpowszechnieniu, to:

- podaje się tłumaczenie rosyjskiego rozwinięcia,
- rezygnuje się z transliteracji.

Trzeba zaznaczyć, że tłumaczenie rosyjskiego rozwinięcia może przybierać różne formy, niekoniecznie postać opisową (peryfrastyczną); mogą to być także pojedyncze wyrazy (w tym np. polskie uniwerbizmy) czy też niemieckie złożenia.

W moim przekonaniu na prawej stronie artykułów hasłowych zbędne są informacje gramatyczne, o ile nie zachodzą różnice w tym zakresie między językami, które to niezgodności mogłyby doprowadzić do popełnienia błędu. Dyrektywy wyboru byłyby pomocne tylko wówczas, gdyby kilka synonimicznych odpowiedników okazało się trudnymi do rozgraniczenia przez rodzimego użytkownika języka wyjścia.

Źródła

RNS – Несслер А.Ф. (ред.), *Русско-немецкий словарь*, Москва 1934.

RPS – Красный Юз. (ред.), *Русско-польский словарь*, Москва 1933.

Rozwiązanie skrótów słowników

MSRP – A. Bogusławski (red.), *Mały słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, Warszawa 1966.

NDSRP – J. Bohuszewicz (red.), *Nowy dokładny słownik rosyjsko-polski*, t. 2, Warszawa – Łódź 1920.

NSRP – R. Stypuła (red.), *Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*, Warszawa 1997.

PSRP – J. Dworecki (red.), *Podręczny słownik rosyjsko-polski*, Warszawa – Moskwa 1980.

RDNW – W. Friedrich, S. Geis (red.), *Russisch-Deutsches Neuwörterbuch*, München 1976.

RDTW – W.J. Kuzawljov (Hrsg.), *Russisch-Deutsches Taschenwörterbuch*, Moskwa 1992.

RDW – H. Holm Bielfeldt (Hrsg.), *Russisch-Deutsches Wörterbuch*, Berlin 1982.

RDWF – A. Frey (Hrsg.), *Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1910.

RDWK – I.A. Kuzmina, Walierij. J. Kuzawljov (Hrsg.), *Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Wörterbuch*, Moskwa 2000.

RDWL – K. Leyn (Hrsg.), *Russisch-Deutsches Wörterbuch*, Moskwa 1989.

RNSN – О.Н. Никонова (ред.), *Русско-немецкий словарь*, Москва 1971.

RNSP – И. Яковлевич Павловский (ред.), *Русско-немецкий словарь*, Рига 1911.

RNSR – Э.Л. Рымашевская (ред.), *Русско-немецкий словарь*, Москва 1989.

SKPRiRP – I.N. Mitronowa, G.W. Sinicyna, H. Lipkes (red.), *Słownik kieszonkowy polsko-rosyjski i rosyjsko-polski*, Moskwa 1965.

SMRP – J. Chlabicz (red.), *Słownik minimum rosyjsko-polski*, Warszawa 1988.

SRP – J. Dworecki (red.), *Słownik rosyjsko-polski*, Moskwa 1964.

WSRPS – A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa (red.), *Wielki słownik rosyjsko-polski*, Warszawa – Moskwa 1986.

WSRPS-2 – A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa (red.), *Wielki słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2001.

Bibliografia

Алексеев В.А., Каширина Н.А., 2013. *Перевод аббревиатур и акронимов в официальных текстах олимпийской тематики*. „Современные наукоемкие технологии” 7, с. 75.

Барбашева С.С., Авраменко А.А., 2011. *Особенности перевода аббревиатур в англоязычном медицинском тексте (на материале терминологии кардиологии)*. „Известия Самарского научного центра Российской академии наук”, т. 13, № 2 (4), с. 911–916.

- Berend N., 2011. *Russlanddeutsches Dialektbuch. Die Herkunft, Entstehung und Vielfalt einer ehemals blühenden Sprachlandschaft weit außerhalb des geschlossenen deutschen Sprachgebiets*. Halle.
- Берков В.П., 2004. *Двуязычная лексикография. Учебник*. Москва.
- Влахов С., Флорин С., 1980. *Непереводимое в переводе*. Москва.
- Bogusławski A., 1988. *Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami*, [w:] Z. Saloni (red.). *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*. Wrocław, s. 19–65.
- Bogusławski A., 1979. *Zum Problem der Phraseologie in zweisprachigen Wörterbüchern*. „Kwartalnik Neofilologiczny” XXVI, z. 1, s. 29–36.
- Cieszkowski M., Mędelska J., 2010. *O potrzebie podjęcia badań nad radziecką wersją języków mniejszości narodowych byłego Związku Radzieckiego*. „Acta Baltico-Slavica” 34, s. 103–119.
- Chlebda W. (red.), 2007. *Podręczny idiomatykon rosyjsko-polski 2*. Opole.
- Дубичинский В., 2009. *Лексикография русского языка. Учебное пособие*. Москва.
- Киселёва И., 2007. *Советский польский язык в России до II Мировой войны*, [w:] E. Laskowska, M. Jaracz (red.). *Język, historia, polityka*. Bydgoszcz, s. 87–92.
- Герман А., Плевел Р., 2002. *Немцы Поволжья: краткий исторический очерк*, Саратов.
- Graczykowska T., 2008. *Wpływ sytuacji politycznej na jakość polszczyzny tygodnika „Trybuna radziecka”, wydawanego w ZSRR w okresie międzywojennym*, [w:] E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz (red.). *Język, społeczeństwo, wartości*. Bydgoszcz, s. 137–150.
- Grek-Pabisowa I., 1997. *Z historii słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich*, [w:] H. Popowska-Taborska (red.). *Fleksja słowiańska na warsztacie językoznawcy*. Warszawa, s. 61–73.
- Iwanow M., 1991. *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*. Warszawa – Wrocław.
- Jankowiak-Rutkowska M., 2012a. *O indoktrynacji dzieci Niemców rosyjskich na podstawie dwóch radzieckich elementarzy niemieckich z końca lat 30. XX w.*, [w:] J. Mędelska, E. Titarenko (red.). *Dialog kultur. Języki wschodniosłowiańskie w kontakcie z polszczyzną i innymi językami europejskimi*. Bydgoszcz – Symferopol, s. 183–195.
- Jankowiak-Rutkowska M., 2012b. *„Zwrócić historii ojczyznę”. Muzeum historii kultury rosyjsko-niemieckiej, „Язык и социальная действительность” 1–2/2012*, s. 170–175.
- Kubiak H., 1992. *Polacy i Polonia w ZSRR: kwestie terminologiczne, periodyzacja, rozmieszczenie przestrzenne, szacunki ilościowe*, [w:] H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz (red.). *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*. Wrocław – Warszawa – Kraków, s. 17–34.
- Lebioda T., 2004. *Niemcy rosyjscy w polityce RFN na tle ich znaczenia w Rosji i relacjach niemiecko-rosyjskich w latach 1763–2003*. Wrocław.
- Lukawski Z., 1978. *Ludność polska w Rosji. 1863–1914*. Wrocław.
- Маршалэк М., 2001. *Из исследований над советским польским языком (1917–1939)*, „Zinatskie raksti” III, Riga, s. 167–173.
- Мэндэльска И., Янковяк-Рутковска М., 2011. *О становлении советских версий языков меньшинств СССР, проживавших вне исторической родины*, [в:] *Текст: филологический, социокультурный, региональный и методический аспекты. Материалы Международной конференции*. Тольятти, с. 179–186.
- Mędelska J., 2001. *Problemy исследования послереволюционного варианта советского польского языка*. „Scando-Slavica” 47/2001, s. 53–61.
- Mędelska J., 2007. *Siedmiolatki i polityka. Język kowieńskich Nowych czytaneł*, [w:] E. Laskowska, M. Jaracz (red.). *Język, historia, polityka*. Bydgoszcz, s. 101–112.
- Mędelska J., Marszałek M., 2000. *Kułak czy gbur? Rozterki twórców polszczyzny radzieckiej*. „Przegląd Polonijny” XXVI, s. 121–139.
- Mędelska J., Marszałek M., 2000. *Twórzmy słownik „polskiego języka radzieckiego”. „Poradnik Językowy” 8/2000*, s. 39–50.
- Mędelska J., Marszałek M., 2003. *Język polski na Białorusi radzieckiej okresu międzywojennego (Kilka uwag na gorąco)*. „Acta Baltico-Slavica” XXVII, s. 63–72.

- Плеве И.Р., 1995. *Манифест Екатерины II от 22 июля 1763 г. Обещания и реальность*, [в:] Е.А. Шервуд (ред.). *Российские немцы на Дону, Кавказе и Волге. Материалы Русско-Германской научной конференции, 22–26 сентября 1994 г.* Москва, с. 26–32.
- Sakson A., 2004. *Migracje w XX wieku*, [w:] M. Salamon, J. Strzelczyk (red.). *Wędrówka i etnogeneza w starożytności i średniowieczu*. Kraków, s. 441–456.
- Schmelz M., 1997. *Übersetzungen von polnischen Familien- und Städtenamen*. „Studia Niemcoznawcze” XIV, s. 259–264.
- Sierocka K., 1968. *Polonia radziecka 1917–1939. Z działalności kulturalnej i literackiej*. Warszawa.
- Sierocka K., 2013. *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR. („Kultura Mas” 1929–1937)*. Warszawa 1963.
- Sobczak M., 2013. *Wybrane problemy przekładu skrótownic na podstawie rosyjsko-niemieckiego słownika A.F. Nesslerera*, [w:] J. Mędelska, E. Titarienko (red.). *Dialog kultur. Języki wschodniosłowiańskie w kontakcie z polszczyzną i innymi językami europejskimi*. Bydgoszcz – Symferopol, s. 211–223.
- Steenberg S., 1989. *Die Rußland-Deutschen. Schicksal und Erleben*. Augsburg.
- Stricker G., 1997. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Rußland*. Berlin.
- Szydłowska-Ceglowa B., 1997. *Język polski w Rosji porewolucyjnej i ZSRR (do roku 1935)*. „Język Polski” LXXVII, s. 251–258.
- Urbańczyk S., 1964. *Słowniki – ich rodzaje i użyteczność*. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Wawrzyńczyk J., 1990. *O pewnym źródle dokumentacyjnym słownictwa polskiego*. „Poradnik Językowy” 1/1990, s. 58–60.
- Westphal M., 1997. *Aussiedlerinnen – Geschlecht, Beruf und Bildung unter Einwanderungsbedingungen*. Bielefeld.
- Ynfiesta B.B., Suárez L.T., Fernández-Peraza A.V., 2013. *Translation of acronyms and initialisms in medical texts on cardiology*. „CorSolud” 5 (1/2013), s. 93–100.

The Russian post-revolutionary abbreviations
in a bilingual lexicographical description
(Russian-Polish and Russian-German)

Summary

The topic of the dissertation were post-revolutionary Russian abbreviations registered in first bilingual dictionaries (Russian-Polish composition of J. Krasny and Russian-German of A.F. Nessler). The theoretical part illustrates the history of Polish and German ethnic minority in USSR, describes some features of special language code that was used by these minorities in the post-revolutionary period. The focus was also on analysis of bilingual Russian-Polish and Russian-German dictionaries published in the 20th century in relation to included abbreviations. In the empirical part 468 (Russian-Polish Dictionary) and 447 (Russian-German Dictionary) abbreviations were chosen to be analysed in terms of their translation into target language. They were divided accordingly into 12 and 13 groups based on the analysis of the source dictionaries and other lexicographical concepts. Studied were not only equivalents of the acronyms, but also the comparison of both sources. In the conclusion expressed were principles of presentation of abbreviations in a post-revolutionary Russian-foreign-language dictionary related to an ethnic minority.

Recenzje

Andrzej S. Dyszak

Alicja Gałczyńska, *Od osławiania świata do jego współtworzenia. Akty nakłaniające w kontaktach dorosłych z dziećmi*, Kielce 2014

Książka Alicji Gałczyńskiej pt. *Od osławiania świata do jego współtworzenia* (wydana w 2014 r. przez rodzimą uczelnię Autorki – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) mieści się w pragmatycznym i psycholingwistycznym nurcie współczesnego językoznawstwa (na co już wskazują odpowiednie elementy podtytułu: *Akty nakłaniające...* oraz *...w kontaktach dorosłych z dziećmi*) i zapewne wzbudzi zainteresowanie w środowisku językoznawczym, choć czytelnik doznać może rozczarowania lub przynajmniej poczuć niedosyt.

Pracę tę (poza *Wstępem* i *Zakończeniem*) można wyraźnie podzielić na dwie części, a mianowicie: *Wprowadzenie teoretyczno-metodologiczne* i rozdział I zatytułowany *Charakterystyka komunikacji między dorosłym a dzieckiem* stanowią część teoretyczną, a rozdziały II–IV to część analityczna. Proporcje między nimi – z metodologicznego punktu widzenia – zostały wytyczone odpowiednio (1/3 : 2/3).

Wskazana wyżej część teoretyczna ma charakter przeglądowy. Autorka zebrała poglądy językoznawców, logopedów, psychologów, pedagogów dotyczące perswazji, przedstawiła rozwój teorii aktów mowy i różne opisy kompetencji językowej/komunikacyjnej. Ważne miejsce w tej części książki zajmuje przedstawienie stanu badań nad mową kierowaną do dzieci (s. 33–46) i wiedzy o etapach rozwoju języka u dzieci w wieku 0–9 lat (s. 50–61). Można uznać, że część ta ma charakter kompilacji z zakresu relacji dorosły – dziecko na płaszczyźnie językowej (ważne miejsce w tym opisie zajmuje leksyka, w tym: szczegółowo scharakteryzowane zdrobnienia i spieszczenia właściwe dla mowy dziecka i do dziecka, zob. s. 42–45). Niejasna jest jednakże relacja między terminami przytoczonymi na s. 37 w tekście głównym (za Milewskim) a tymi, które zostały wy-

mienione w przypisie 54 (także za Milewskim) i podzielone na 4 grupy (są to dwa różne zbiory).

Z kolei w części drugiej pracy (analitycznej) A. Gałczyńska ukazała złożoność formalną i semantyczną, a także – co najistotniejsze z punktu widzenia postawionego sobie celu analizy zebranego materiału – złożoność komunikacyjną aktów mowy, które przebiegają między osobami dorosłymi a dziećmi w okresie kształtowania się systemu językowego, który z jednej strony ma mu służyć do poznawania świata, a z drugiej – do jego kreowania.

Bardzo powierzchownie potraktowane zostały kwestie składniowe. Ich opis znajdujemy np. na s. 80, jednak ogranicza się on do wymienienia kilku typów zdań oznajmujących („Mogą to być” – pisze A. Gałczyńska, a więc jest to opis niepełny!), konstytuowanych przez czasowniki modalne, i rozkazujących z formami 2. os. lp.

Pozytywnie natomiast należy ocenić sposób prezentacji analizy materiału językowego w podroz. I rozdziału III, gdzie Autorka wyraźnie wskazuje (wypunktowuje) formy czasowników i typy wypowiedzeń, za pomocą których konstruowane są przez dorosłych skierowane do dzieci akty dyrektywne (s. 101–107). Mniej korzystnie na tym tle wypadają podrozdziały dotyczące aktów wartościujących (s. 107–114), sporów (s. 115–116) i gróźb (s. 117–124). Poza tym w opisie aktów mowy ich podział nie jest przejrzysty i rozłączny, bowiem zarówno akty deprecjonujące (wyróżnione jako typ aktów wartościujących, zob. s. 110–114), jak i groźby (zob. s. 117–124) są przejawem agresji językowej. Jej tekstowe wykładniki (jak np. ekspresywizmy; na te o zabarwieniu dodatnim A. Gałczyńska zwraca uwagę w roz. II) odgrywają istotną rolę w opisywanych aktach mowy (szczególnie przy założeniu, że akty te pełnią funkcję nakłaniającą), wymagałyby odpowiedniej do ich rangi szczegółowej charakterystyki.

I tu się objawia zasygnalizowany na wstępie niedosyt, jaki wywołuje omawiana praca, bowiem sporadyczne są przykłady podane w książce Gałczyńskiej, które zawierają np. wulgaryzmy, nader często sły-

szane nie tylko w wypowiedziach młodych Polaków, ale używane przez rodziców czy wychowawców/opiekunów w aktach mowy skierowanych do najmłodszych dzieci. Jeśli brak odpowiedniej egzemplifikacji w ponad 9-tysięcznym korpusie, to traci on na swojej wiarygodności (w roz. Groźba, s. 117–124, jest tylko jeden przykłady z wulgaryzmem *dupa* użytym w zwrocie *dosta-niesz po dupie*, s. 118)¹.

Analizowany w pracy materiał językowy budzi poważne zastrzeżenia także ze względu na wyraźną dysproporcję między informacją o jego skali zebranych przykładów (zob. przypis 34) a jego wykorzystaniem w książce (jako egzemplifikacja tez i wniosków), gdzie podano tylko (!) 276 aktów komunikacji dorosłych z dziećmi, co stanowi jedynie 3% podstawy materiałowej (jej część to materiał „zasłyszany”, a część – baza materiałowa prac magisterskich napisanych pod kierunkiem A. Gałczyńskiej, zob. przypis 33). Jeśli bowiem uznać, że zamieszczone w książce przykłady są reprezentatywne dla całej ich bazy, to zastanawiać musi fakt, że wszystkie cytowane akty mowy są w zasadzie poprawne językowo, wręcz wzorcowe, mimo że należą one do mówienia potocznego, co podkreśla Autorka na s. 29. Aż trudno uwierzyć, że takie właśnie są typowymi wypowiedziami dorosłych kierowanymi do dzieci (na co dzień w rzeczywistości społecznej – w środkach komunikacji, w parkach, na placach zabaw czy choćby na ulicy, w sklepie – można usłyszeć wcale nie szablone i wcale nie poprawne i często nie do zaakceptowania, np. wulgarne, teksty wypowiediane przez matki, ojców, babcie czy innych opiekunów do powierzonych im dzieci – czy z takimi „zasłyszanymi” wypowiedziami Autorka się nie zetknęła?). Brakuje zatem w recenzowanej książce *Aneksu*, w którym znalazłyby się pozostałe (poza cytowanymi w tekście) przykłady, które potwierdziłyby taki idealistyczny obraz kontaktów językowych dorosłych z dziećmi.

Poza tym nieprecyzyjne (i niejasne) jest określenie zebranych przykładów jako „zasłyszanych”. Jeśli zasłyszane, to w jaki sposób utrwalone? Bezsrodkowo nagrane/zapisane? A jeśli odtworzone z pamięci, to czy ich kształt jest oryginalny czy nadany przez Autorkę pracy?

Autorka recenzowanej książki uznała analizowany materiał za przykład „pewnego typu biolektów i psycholektów” (s. 29), a mówienie do dzieci umieściła „w obrębie języka kobiet/stylu kobiecego” (tamże), przywołując w ten sposób stereotypowe widzenie roli mężczyzn w kontaktach z dziećmi i stereotyp kobiety/matki jako najczęstszej opiekunki dziecka (zob. s. 29), który wszakże wynika z praktyki podbudowanej tradycją! Ten obraz nie jest już zgodny z realiami we współczesnym (nie tylko polskim) społeczeństwie. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na pogląd Artura Reitera, który w opisach Aleksandra Wilkononia czy Kwiryny Handke dostrzega niebezpieczne uproszczenia dotyczące języka kobiet i mężczyzn, które mogą ugruntowywać negatywny wizerunek tej czy drugiej płci². Perspektywa opisu, którą proponuje A. Gałczyńska, pisząc o językowych różnicach między kobietami i mężczyznami, realizuje strategię nazwaną przez Reitera „perspektywą wykluczenia”³. Cieszyć może jednak stwierdzenie Autorki, iż „nieprawdą jest, że wyróżnikami męskiego języka są przekleństwa i wulgaryzmy” (przypis 37); szkoda jednak, że nie zasłysziała odpowiednich przykładów wypowiedzi matek czy innych opiekunek małych dzieci.

Ta najnowsza publikacja z zakresu pragmatyki stanowi zapewne ważną pozycję przede wszystkim dla badaczy języka dzieci, a powinna być także ciekawa dla rodziców. Szkoda, że Autorka pokazuje i omawia przede wszystkim dobre przykłady zwracania się do dzieci, nie pokazując, jak nie powinny wyglądać takie akty mowy.

¹ Liczne przykłady agresji słownej z użyciem np. wulgarnych wyzwisk zawiera powieść W. Kuczoka pt. *Gnój*.

² Por. A. Reiter, *Płeć – język – kultura*, Katowice 2013, s. 31.

³ Op. cit., s. 29–32.